

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

Тивонюк Любов Олегівна

**“Управління ризиками банківської діяльності в сучасних умовах
економічного розвитку”**

Спеціальність 8.03050802 – банківська справа

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Студентки групи БСм – 51
Л. О. Тивонюк

(підпис)

Науковий керівник:
завідувач кафедри банківської
справи, доктор екон. наук, професор
О. В. Дзюблюк

(підпис)

Дипломну роботу допущено до захисту:

“ ___ ” _____ 201_ р.

Зав. кафедрою банківської справи,
д. е. н., професор
Дзюблюк О. В.
(прізвище, ініціали) (підпис)

Тернопіль – 2013

Зміст

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Сутність та зміст поняття банківських ризиків та фактори, що зумовлюють їх появу	5
1.2. Характеристика основних видів ризиків у банківській діяльності.....	15
1.3. Методи оцінки та мінімізації банківських ризиків в сучасних економічних умовах.....	28
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОКРЕМИМИ ВИДАМИ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ	
2.1. Загальна характеристика основних етапів діяльності з організації ризик-менеджменту комерційного банку.....	42
2.2. Оцінка основних підходів щодо управління кредитним ризиком банківської установи.....	54
2.3. Аналіз особливостей процесу мінімізації ризику ліквідності банку.....	67
2.4. Система заходів з управління валютним та процентним ризиками в банківській діяльності.....	80
Висновки до розділу 2.....	92
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	
3.1. Основні напрямки оптимізації системи оцінки та управління ризиками для банківської системи України.....	94
3.2. Перспективи застосування нових методик щодо управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності банку.....	103
3.3. Шляхи вдосконалення системи управління валютним та процентним ризиками банківської установи.....	111
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	121
ВИСНОВКИ.....	123
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	127

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стабільна та надійна банківська система є запорукою ефективного функціонування та сталого розвитку економіки. Головне завдання банківської системи полягає в підтримці економічного зростання шляхом підкріплення економіки кредитними ресурсами, переміщення грошових ресурсів до тих секторів, в яких відчувається їх нестача. Саме такі завдання вирішує й банківська система України в умовах стратегічного орієнтування країни на розвиток національної банківської системи.

Банківська сфера характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності, оскільки банки працюють постійно з "чужими" грошима, а тому мають стежити за тим, чи в змозі вони будь-коли виконати власні зобов'язання перед клієнтами, а разом з тим, банки залучають та оперують досить великими сумами грошей. А тому, відхилення розвитку подій від запланованого може призвести до великих зрушень у банківському секторі, що може призвести до необоротних наслідків та потрясінь не лише самих банків, але й усіх суб'єктів економіки.

Належний пошук ефективних підходів до управління даними потрясіннями, а також, проблема управління ризиками, як і проблема підвищення ефективності роботи підприємства, є однією з пріоритетних у сучасному банківському менеджменті, оскільки функціонування банківської системи держави залежить від стабільності банківських інститутів, зокрема – їх здатності чинити опір негативному впливу ризиків із якими вона стикаються в процесі діяльності. У зв'язку з цим лише усвідомлення ризиків, що оточують банківську діяльність, та досконале управління ними здатні забезпечити функціональну надійність банківських установ.

Огляд літератури з теми дослідження. Вагомий внесок у розробку теоретичних положень, методологічних підходів до оцінки та управління банківськими ризиками зробили провідні вітчизняні вчені-економісти: О.В.

Васюренко, В.В. Вітлінський, А.М. Герасимович, О.В. Дзюблюк, А.О. Єпіфанов, Г.Т. Карчева, А.М. Мороз, О.В. Пернарівський, Ю. Потійко, Л.О. Примостка, Т.О. Раєвська, Л.Ф. Романенко, М.І. Савлук, І.В. Сало та інші.

Серед російських і зарубіжних учених-економістів слід відзначити праці Н.І. Валенцевої, В.О. Зотова, С.Ф. Коновалова, О.І. Лаврушина, Т.В. Осипенко, Г.С. Панової, У. Деволда (W.G. Dewald), Г. Дріза (G.R. Dreese), Г. Кауфмана (G. Kaufman), Н. Мерфі (N. Murphy) та інших.

Незважаючи на достатньо пильну увагу з боку наукової спільноти до питань сутності, класифікації, теорії та практики управління банківськими ризиками, до цього часу непорядкованим є понятійний апарат, вимагають доопрацювання та систематизації основні характеристики ризиків банків, фактори і закономірності їх виникнення. Невирішеними в теоретичному і практичному аспектах залишаються питання, які пов'язані з запобіганням негативних наслідків у випадку їх прояву.

Мета і завдання дослідження. Дослідження має на меті узагальнити та систематизувати концептуальні засади методів визначення, мінімізації та управління ризиками в банківській системі України та оцінити їх практичну ефективність.

Для досягнення вищевказаної мети дослідження в роботі вирішуються наступні завдання:

- з'ясувати сутність понять “ризик ” в банківській системі;
- розглянути різноманіття класифікації видів ризиків та чинників їх появи;
- розкрити сутність ефективної політики щодо ведення банківського бізнесу з урахуванням існуючої низки банківських ризиків в сучасних економічних умовах
- дослідити ефективність сучасних методів управління ризику (кредитним, операційним, процентним, валютним) в банківській системі України;

– визначити перспективи удосконалення процесу управління ризиками банківської діяльності для вітчизняної банківської системи;

– надати рекомендації щодо підходів управління ризиками банківської системи

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом дослідження виступає процес управління банківськими ризиками. Відповідно, предметом дослідження є методи управління банківськими ризиками, які дозволяють ефективно мінімізувати рівень невизначеності в сучасних умовах економічного розвитку.

Інформаційна база роботи. Статистичну та методичну основу роботи складають закони України, постанови та інструкції НБУ, нормативні документи банківських установ.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стало наукове і творче осмислення основних досягнень вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем банківських ризиків. У процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: аналіз та синтез – для уточнення понятійного апарата, визначення сутності, основних характеристик ризиків банків; метод групувань – при розробці класифікації ризиків банків; методи багатомірного статистичного аналізу, абстрактно-логічний метод – для теоретичних узагальнень і формування висновків; графічний метод – для побудови ілюстративних графіків і діаграм.

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань щодо процесу управління банківськими ризиками у сучасних економічних умовах. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати, зокрема:

– на основі теоретичних узагальнень різних підходів визначено зміст основних ризиків банків з таких позицій, як ймовірність (можливість) реалізації, невизначеність наслідків, очікувана несприятливість наслідків, варіабельність рівня ризиків;

– визначено методи оцінки та мінімізації банківських ризиків в сучасних економічних умовах, також виокремлено ряд підходів, які є найдоцільнішими та відповідно найпоширенішими серед вітчизняних банківських установ в умовах розвитку ринкової економіки та післякризового розвитку банківського сектору;

– проаналізовано практичність аспектів системи управління окремими видами банківських ризиків, на основі чого сформовано нові елементи механізму боротьби з ризиками, розроблено методику їх впровадження в Україні;

– виокремлено перспективи удосконалення процесу управління ризиками банківської діяльності для вітчизняної банківської системи із врахуванням досвіду розвинених країн та післякризового розвитку банківського сектору України, та й світового банківництва загалом. Для одержання комплексної оцінки сучасної системи управління банківськими ризиками, автором сформульовано власне визначення даного поняття, та виокремлено найвагоміші підходи щодо їх вимірювання та відповідного процесу мінімізації ризиків в процесі здійснення банківського бізнесу.

Практичне значення роботи. Пропозиції автора щодо визначення сутності ризиків банків, розроблені методичні підходи та рекомендації щодо удосконалення їх аналізу, оцінки, а також запропоновані заходи щодо запобігання негативних наслідків від прояву ризиків банків можуть бути використані вітчизняними фінансово-кредитними установами.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел і додатків.

Обсяг роботи –134 сторінки, у тому числі 9 таблиць, 8 рисунків та 78 найменувань з переліку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та зміст поняття банківських ризиків та фактори, що зумовлюють їх появу

Поняття «економічний ризик» має абстрактну природу, оскільки він не існує в природі об'єктивно, тобто незалежно від людської свідомості, тим не менш, його суть інтуїтивно зрозуміла кожній людині, що має хоч якийсь досвід в економічному житті суспільства. Зокрема, роль ризику в економічному житті суспільства визначається тим, що люди, які мають негативний досвід господарської діяльності в минулому, намагаються уникати подібних ситуацій у майбутньому.

Найбільш істотний внесок у розвиток економічного аспекту теорії ризику внесли представники класичної, неокласичної та кейнсіанської економічної школи. Так, у класичній теорії економічного ризику (Дж. Мілль, Н. У. Сеніор) він ототожнюється з математичним очікуванням втрат, які можуть відбутися в результаті обраного рішення. Ризик тут не що інше, як збиток, який наноситься здійсненням даного рішення.

Таке тлумачення сутності ризику викликало заперечення у частини економістів, що спричинило за собою вироблення іншого розуміння змісту ризику. У 1930-і рр. економісти А. Маршалл і А. Пігу розробили основи неокласичної теорії економічного ризику. Основи цієї теорії полягають у наступному:

- економіст працює в умовах невизначеності;
- економічна прибуток є випадкова змінна.

А відповідно, економісти у своїй діяльності керуються такими критеріями:

- розмірами очікуваного прибутку;

– величиною її можливих коливань.

Згідно неокласичної теорії при однаковому розмірі потенційного прибутку менеджер вибирає варіант, пов'язаний з меншим рівнем ризику. Таким чином, представники неокласичної теорії ризику обґрунтували позицію "супротивників ризику", які вважають, що участь в азартних іграх, лотереях, парі – не вигідно [59, 42].

Дж. М. Кейнс, навпаки, звернув увагу на схильність економічних працівників приймати більший ризик заради отримання більшої очікуваного прибутку. Крім того, їм обґрунтована необхідність введення «витрат ризику» для покриття можливого відхилення дійсної виручки від очікуваної, а також виділені три основних види ризику, які доцільно враховувати в економічному житті (ризик підприємця або позичальника; ризик кредитора і ризик, пов'язаний з можливим зменшенням цінності грошової одиниці) [29, 142].

Фундаментальний підхід до категорії ризику був представлений Ф. Найтом в роботі "Ризик, невизначеність і прибуток". Він розрізняє два види ризиків: ризики, об'єктивна вірогідність яких прорахованості, і які можуть бути застраховані (такі ризики стають статтею витрат виробництва, віднімається з прибутку); та ризики, об'єктивна вірогідність яких незліченно, які пояснюють існування специфічного доходу комерційних організацій.

Відзначимо, що як економічна категорія ризик являє собою подію, що може відбутися або не відбутися. У випадку здійснення такої події можливі три економічні результати: негативний, нульовий, позитивний. А відтак, ризик породжується невизначеністю. На думку дослідників, невизначеність – це фундаментальна характеристика недостатньої забезпеченості процесу прийняття економічних рішень знаннями стосовно певної проблемної ситуації [19, 226]. Це, зокрема, невичерпне чи недостовірне (неточне) знання щодо різноманітних параметрів у майбутньому, породжене різними причинами, передусім — невичерпною й недостовірною інформацією щодо умов реалізації рішення, зокрема пов'язаних із цим рішенням вигод і витрат,

відсутністю чітко визначених цілей та критеріїв їх оцінки, а також багатокритеріальністю.

Господарюючі суб'єкти впродовж господарчого функціонування зіштовхуються з різними видами і типами невизначеності [31, 83]. Причини виникнення невизначеності у господарській діяльності можна об'єднати у кілька груп, зокрема:

1. Недетермінованість процесів, котрі відбуваються у суспільстві загалом і в економічній діяльності зокрема. Недетермінованість, як уже зазначалося, є наслідком відсутності можливості щодо вичерпного передбачення і прогнозування процесів.

2. Відсутність вичерпної інформації при організації та плануванні поведінки суб'єкта ринкової діяльності чи суб'єктивний, неякісний аналіз її.

3. Вплив суб'єктивних чинників на результати аналізу (рівень кваліфікації, приховування частини інформації, дезінформація тощо).

Чим вищим є ступінь невизначеності, тим складнішим має бути застосований для прийняття управлінських рішень інструментарій.

З розвитком товарно-грошових відносин вплив ризику поширилося і на фінансову сферу економічного життя суспільства. Так, вкладники, які втратили свої заощадження в зв'язку з банкрутством банку, і банкіри, що мають невдалий досвід інвестування своїх ресурсів, вживають заходи, спрямовані на зниження ймовірності настання втрат в майбутньому.

У сучасних умовах розвитку економіки такі чинники, як вплив економічної кризи, багатогранність форм прояву ризиків, неможливість уникнення їх ймовірностей, відсутність універсальних засобів оцінки ризику та втрат, підвищують актуальність і зумовлюють необхідність досліджень у сфері ризику, яким піддається банківська система та суб'єкти господарювання.

«Енциклопедія банківської справи України» трактує банківські ризики як «небезпеку виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу, грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов кредитно-фінансової діяльності, несприятливими обставинами» [21, 75].

Ризик банку визначають також, як сукупність банківських ризиків, які зростають із збільшенням (зменшенням) продуктової експансії при організаційно-структурних змінах банку в цілому [14, 44].

Примостка Л. О. зазначає: “ризиком називають невизначеність щодо здійснення тієї чи іншої події в майбутньому. Ризик вимірюється ймовірністю того, що очікувана подія не відбудеться і це призведе до небажаних наслідків. У банківській справі ризик пов’язується з фінансовими втратами, що виникають у разі реалізації певних ризиків” [47, 30].

Сухарський В. С. характеризує банківські ризики як небезпеку збитків, які виникають із специфіки банківських операцій здійснюваних в умовах ринкових відносин [66]. Тобто, банківський ризик позиціонується як явище, що, беззаперечно, стосується лише ринкової економіки у якій ведуть свою діяльність банки. Однак, економічний ризик присутній, як відомо, і у плановій економіці, а специфіка банківських операцій буде впливати лише на величину та характер ризику.

Окремі науковці ризик у банківській справі ототожнюють з ймовірністю того, що виникне подія, яка несприятливо вплине на прибуток чи капітал банку, тобто буде існувати можливість порушення ліквідності і/або фінансових втрат [22].

У наукових роботах зустрічаємо визначення банківського ризику, як “можливості певного (позитивного чи негативного) впливу очікуваних чи невизначених подій на капітал і доходи банку” [74,126]. Пояснюючи такий вплив, науковці твердять, що банківський ризик – це вартісне вираження імовірнісної події, що веде до втрат [5, 387].

З точки зору менеджменту, банківські ризики трактують як загрозу невиконання управлінських планів щодо ресурсної бази та дохідної частини операцій. Тобто, це імовірність того, що відбудеться подія, яка негативно відобразиться на прибутку чи капіталі банку [18, 225].

Рішення будь-якої економічної задачі має спиратися на правильне розуміння сутності ризику та механізму його дослідження. Ринкове

середовище невіддільне від поняття ризику, тому пріоритетною метою банку є не пошук свідомо безризикового ділового рішення, а пошук рішення альтернативного, нестандартного. При цьому необхідно навчитися оцінювати ризик і не переходити його допустимі межі. Без цього керівник банку позбавляється інформації, і, отже, можливості приймати оптимальні рішення в галузі кредитної, депозитної, інвестиційної політики.

Отже, враховуючи усі вище перелічені висловлювання різного роду економістів та науковців, можемо сформулювати власне визначення щодо поняття сутності ризику у банківській діяльності, а саме ризик слід розглядати як невизначеність щодо настання тієї чи іншої події у майбутньому, причому ризик в економічному контексті може бути як негативним, так і позитивним явищем.

Ризик залежить від великої кількості факторів, як пов'язаних із особливостями діяльності суб'єкта господарювання, так і об'єктивних та незалежних від неї. Так, російський дослідник Русанов Ю. Ю. розкриває сутність ризику через такі поняття, як конкретна небезпека, невизначеність, невідомість, невиконання або недотримання запланованого сценарію, можливість або імовірність настання будь-якого негативного, небезпечного явища, а також, варіативність, тобто наявність паралельних сценаріїв [61, 30].

Відтак, в залежності від середовища і джерел виникнення ризику фактори ризику розділяють на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх факторів ризику відносяться такі, які відбуваються в країні, в суспільстві, в економіці. В свою чергу, внутрішні фактори ризику є результатом розробленої політики діяльності кредитної установи.

Важливим є те, що значна частина зовнішніх факторів знаходиться поза межами контролю з боку банку (тобто вони є об'єктивними). Реалізація зовнішнього фактору ризику, на який наражається банк, може поставити під загрозу безперервність банківської діяльності. У свою чергу, аналіз ендогенних факторів ризиків входить у можливості банківського менеджменту (суб'єктивні фактори) (табл. 1.1).

Фактори банківських ризиків

№ п/п	Групи факторів ризику	Фактори ризику
1	Соціально-політичні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – політична нестабільність; – наявність соціальних конфліктів; – рівень злочинності; – відношення населення до форм власності; – податкова політика; – ступінь обмеження монополізму; – захист конкуренції, тощо.
2	Макроекономічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – стабільність економічної системи; – рівень державного регулювання; – фаза ділового циклу; – стан фінансової системи; – ступінь достовірності макроекономічної інформації; – рівень доходів населення; – підприємницька активність, тощо
3	Мікроекономічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – форма власності підприємства у якому реалізується інвестиційний проект; – частка підприємства у яке здійснюються інвестиції на ринку; – фінансовий стан компанії-реалізатора проекту; – кадровий потенціал; – інноваційний потенціал; – організаційна структура підприємства, тощо.
4	Правові ризики	<ul style="list-style-type: none"> – ступінь досконалості законодавчої бази; – відповідальність за порушення умов контракту; – ступінь правового захищення внутрішнього ринку, тощо.

Примітка. Побудовано на основі: [37, 34].

Банки прагнуть отримати найбільший прибуток. Але це прагнення обмежується можливістю зазнати збитків. Ризик банківської діяльності і означає ймовірність того, що фактичний прибуток банку виявиться менше запланованої, очікуваної. Чим вищий очікуваний прибуток, тим вище ризик. Зв'язок між прибутковістю операцій банку і його ризиком в дуже спрощеному варіанті може бути виражена прямолінійною залежністю.

Разом з цим, рівень ризику збільшується якщо:

- проблеми виникають раптово і всупереч очікуванням;
- поставлені нові завдання, які не відповідають минулому досвіду банку;
- керівництво не в змозі прийняти необхідні та термінові заходи, що може призвести до фінансових збитків (погіршення можливостей отримання необхідної і / або додаткового прибутку);

- існуючий порядок діяльності банку або недосконалість законодавства заважає прийняттю деяких оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Наслідки невірних оцінок ризиків або відсутність можливості протиставити дієві заходи можуть бути неприйнятними аж до повного банкрутства банку.

Формуючи власну стратегію діяльності, банк зобов'язаний вирішити дві альтернативні задачі: підвищення прибутків за постійного рівня ризику та зниження ризику за умови стабілізації прибутковості. Це змушує постійно балансувати між прибутковістю і ризиком, вибираючи одну із альтернативних стратегій. Перша стратегічна альтернатива – максимізація прибутку, передбачає свідоме прийняття ризику і характеризується спекулятивними тенденціями. Основне завдання такого підходу – недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, що загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства.

Стратегія мінімізації ризику обирається тоді, коли рівень прибутковості банку задовольняє керівництво і акціонерів, а основна мета стратегії – стабілізація фінансових результатів [47, 16 – 17].

Необхідно відзначити також, що сучасна економічна література розглядає різні підходи до визначення переліку функцій ризику. Саме через виконувани ризиком функції і розкривається його суть як економічної категорії та форми прояву. Функції ризику діють у сукупності та виявляються в міру розвитку ризикової ситуації або подолання фактора, що викликав ризик при здійсненні суб'єктом господарювання певного виду економічної діяльності.

Функція ризику характеризує зовнішній вияв дії ризику на параметри соціально-економічної системи та її окремих складових (суспільство, спільноти людей, економіку, галузь, підприємство тощо) [38, 35].

Основними функціями ризику в діяльності банків є захисна та регулятивна [32, 198]. Так, захисна функція ризику зорієнтована на пошук

суб'єктом ризику (за умов невизначеності і впливу непередбачених обставин) методів попередження втрат і має два аспекти: історично-генетичний і соціально-правовий. Історично-генетичний аспект полягає у прагненні до попередження виникнення ситуацій із високим ступенем ризику, що зумовлено необхідністю пошуку засобів і форм захисту від реалізації небажаних видів ризику. Сутність соціально-правового аспекту захисної функції виявляється в забезпеченні права суб'єкта на ризик. Цей аспект виконує соціально-економічну роль, що пов'язана зі створенням у процесі діяльності, завдяки ризику, клімату творчого пошуку і виокремлення соціальних груп ефективних менеджерів, а також правову роль, яка характеризується об'єктивною необхідністю законодавчого закріплення поняття «правомірність ризику» (упровадження у кримінальне, господарське, трудове і фінансово-банківське законодавство країни категорії правомірного ризику).

Регулятивна функція має суперечливий характер для банківських установ, виступаючи у двох формах: конструктивній і деструктивній. Конструктивна форма полягає у здатності ризикувати, що є одним зі шляхів успішної діяльності банку, а також пов'язана з дослідженням джерела ризику при проектуванні операцій і систем, форм співробітництва та взаємодії, що виключають або знижують можливі наслідки ризику, як негативного відхилення. Рішення, які приймаються в умовах неповної інформації, де ризик є недослідженим або невиправданим, становлять суть дестабілізуючого фактора (деструктивна форма).

Фактори та функції банківських ризиків об'єднує те, що функції ризику проявляються через дію ризикових факторів на параметри соціально-економічної системи та її окремі складові, у тому числі й банківську систему, зумовлені різного роду чинниками (причини виникнення ризиків). Наявність різноманітних аспектів вияву вищенаведених функцій засвідчує всеохоплюючий вплив ризику як на економіку і суспільство в цілому, так і на фінансову сферу, що знаходить своє відображення в діяльності банків.

В результаті чого, необхідною умовою усвідомлення ризику та його специфіки в банківській сфері є визначення причин, які на етапі ідентифікації ризику зумовили його появу. Виконання такої процедури забезпечить у подальшому можливість легко визначити вид ризику і належним чином провести процедуру його поверхневого розгляду з урахуванням реалізації всіх можливих сценаріїв розвитку подій для установи банку.

До основних причин, що сприяють появі банківських ризиків, можна віднести такі як ^[70, 201]:

- неповнота і недостовірність інформації, яка надходить із зовнішнього середовища і не дає можливості банку об'єктивно оцінити його становище на фінансовому ринку;
- можливість непланової зміни умов діяльності банку, що характеризується видатками на його функціонування;
- активне регулювання з боку влади банківського сектору економіки;
- відносна зрілість банківської системи та економіки країни в цілому, що характеризується низьким рівнем виробництва на душу населення, зумовлене задоволенням мінімальних потреб та відсутністю стимулюючих до подальшого розвитку факторів;
- обмеженість у здатності менеджменту банку в повному обсязі сприймати й опрацьовувати інформацію та приймати правильні оперативні дії;
- причини, зумовлені виникненням збитків, пов'язаних зі специфікою ведення банківського бізнесу;
- випадковість появи несприятливих подій у процесі діяльності менеджменту банку;
- брак висококваліфікованих менеджерів;
- складнощі, пов'язані з організацією управління, прорахунки керівництва, що викликають порушення в ритмічності здійснення банківського процесу;

- матеріальна зацікавленість керівництва в реалізації ризикових управлінських рішень;
- нездатність більшості банків залучати чи утримувати серйозних клієнтів;
- небажання або нездатність керівництва чи персоналу банку забезпечити клієнтам якісну консультаційну підтримку;
- недооцінка необхідності постійних технічних і технологічних інновацій у банку;
- надмірна залежність банку від певного проекту чи конкретного виду активів;
- невиправдані очікування на високу результативність від окремого проекту;
- наявність витрат, що супроводжуються зниженням прибутку банку та рентабельності окремих банківських продуктів і послуг;
- наявність неконкурентних методів боротьби учасників ринку, що виражається у протистоянні економічних суб'єктів з метою реалізації своїх цілей та завдань;
- поява надзвичайних ситуацій, що можуть спричинити погіршення діяльності банку і проявляються через виникнення стихійних лих, впливу кримінального середовища тощо;
- можливість свідомо брати на себе певні види банківських ризиків з метою отримання додаткового прибутку від їх реалізації;
- неефективні довгострокові домовленості та інші проблеми, зумовлені неправильно обраною політикою діяльності банку, недоліками в управлінні ризиками.

Перелік основних причин виникнення банківських ризиків свідчить про безпосередній зв'язок останніх з існуванням підприємницького середовища, майбутній стан якого передбачити практично неможливо, через значну мінливість розвитку цього ж середовища. Це, у свою чергу, ускладнює роботу як банківських установ, так й інших економічних суб'єктів на цьому

полі діяльності. Саме тому необхідність розуміння причин виникнення банківських ризиків менеджментом банку забезпечить можливість майбутнього прогнозування стану діяльності банківської установи відносно стану підприємницького середовища, зменшуючи при цьому мінливість розвитку останнього.

Таким чином, функціонування банків завжди опосередковане існуванням ризику, що є невід'ємною складовою діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Присутність певного рівня ризику пов'язана з різноманітністю банківських послуг, які сьогодні пропонують вітчизняні та іноземні фінансові установи, зумовлюючи появу різноманітних видів ризиків, які за своєю сутністю та особливостями характеризуються різним ступенем впливу на діяльність банків. Однак для визначення результатів реалізації ризику в діяльності банку, шляхом оцінювання його рівня з метою здійснення подальшого управління ризиком, потрібно зрозуміти причини, що зумовили його виникнення, і визначити наслідки дальшого функціонування банку в ризиковому середовищі. Крім того, здійснюючи управління ризиками, керівництво банку повинно розуміти природу ризику, з метою визначення цілей і завдань при побудові та реалізації політики управління ризиками у фінансових установах даного типу. Для цього треба визначити функції ризику, які розкриють його місце і роль у веденні банківського бізнесу.

Отже, прийняття ризиків – основа банківської справи. Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані і знаходяться в межах їх фінансових можливостей і компетенції.

1.2. Характеристика основних видів ризиків у банківській діяльності

Ефективність організації управління ризиками визначається класифікацією банківських ризиків. Під класифікацією ризиків розуміється їх розподіл на окремі групи за певними ознаками для досягнення певних цілей

[73, 443]. Науково обґрунтована класифікація банківських ризиків дозволяє чітко визначити місце кожного ризику в їх загальній системі. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів і прийомів управління ризиком.

Цінність комплексної класифікації банківських ризиків полягає в тому, що на її основі можна моделювати банківську діяльність, проводити комплексний пошук внутрішніх резервів з метою підвищення ефективності здійснення банківських операцій.

В економічній літературі зустрічається велика кількість різних підходів до класифікації банківських ризиків. Це обумовлено, перш за все, існуванням сукупності цілей і завдань проведення систематизації ризику, використання класифікації для подальших досліджень в області теорії ризику. Так, синтезуючи результати досліджень, у яких визначаються підходи до змісту банківських ризиків, і виходячи із необхідності сутнісного розкриття ризиків, їхньої ідентифікації (ототожнення) та практичного використання для аналізу та оцінки наслідків реалізації, виділяємо наступні класифікаційні ознаки банківських ризиків:

1. Згідно рівня виникнення:

- ризики мікрорівня (виникають в окремих відділеннях та філіях однієї банківської установи);
- ризики мезорівня (виникають через незнання специфіки розвитку окремих регіонів або окремих сегментів ринку);
- ризики макрорівня (виникають як на рівні держави так і на глобальному рівні).

2. За можливістю кількісної оцінки банківські ризики поділяються на фінансові та нефінансові ризики. Сутнісними характеристиками фінансового ризику є економічна природа, об'єктивність прояву, діяльність в умовах вибору, альтернативність вибору, цілеспрямованість дій, імовірність досягнення цілей, невизначеність наслідків, очікувана несприятливість подій, динамічність рівня та суб'єктивність оцінки [9, 10 – 13]. У відповідності до

таких рис, до фінансових банківських ризиків належать: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик відсоткових ставок (процентний ризик), валютний ризик та операційний (операційно-технологічний) ризик. Серед основних видів нефінансових ризиків виділяють ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик.

Із подібною класифікацією погоджується Національний банк України, і рекомендує банкам дотримуватися саме цього ранжування як внутрішніх, так і зовнішніх банківських ризиків [40].

3. За ступенем ризику можна провести класифікацію на мінімальний, підвищений, критичний та катастрофічний ризик. На нашу думку, такий поділ є достатньо умовним і стосується виключно індивідуальних характеристик кожної банківської установи, з увагою на розмір активів та банківського капіталу.

4. За змістом операцій ризику банку класифікують як ризики активних, ризики пасивних та позабалансових операцій.

5. Згідно можливості управління банківські ризики розподіляють на керовані та некеровані або несистемні та системні ризики. Так, несистемні ризики несуть у собі можливість зниження ступеня їх впливу на результат діяльності банку згідно з методами управління. Системні ризики – це такий вид ризиків, які переважно не піддаються зниженню, а їх наявність обумовлено функціонуванням самої банківської установи.

6. Факторний поділ ризиків враховує ризики, що спричинені об'єктивними (зовнішніми) та суб'єктивними (внутрішніми) факторами.

7. Ризики згідно характеру впливу на результат поділяють на ризик рентабельності, ризик доходів, ризик витрат, ризик обігу та ризик ліквідності.

8. За тривалістю дії усі банківські ризики можна поділити на короткострокові та довгострокові. Перші, як правило, нетривалі у часі і пов'язані з необхідністю і можливістю рішення поточних проблем з допомогою внутрішніх ресурсів банку. Якщо до уваги брати довгострокові

ризика, то вони постійно чи впродовж усієї діяльності банку супроводжують його.

9. В залежності від допустимих меж, ризики розподіляють на дві групи: прийнятний ризик та недопустимий ризик.

Результатом консолідованої роботи щодо проблеми ризиків у міжнародній банківській практиці стала “Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу та стандартів капіталу”, новітні підходи у якій сформульовані розробниками у червні 2004 р. в умовах роботи Базельського комітету з банківського нагляду (базельський комітет з банківського нагляду є комітетом органів банківського нагляду, що створений керуючими центральних банків країн G – 10 у 1975 р., секретаріат якого знаходиться на базі Банку міжнародних розрахунків у місті Базель (Швейцарія)). Основним критерієм Базелю у підходах до банківських ризиків є безпосередній їх вплив на капітал банку. Відтак, в Міжнародній конвергенції основний наголос робиться на такі банківські ризики як: кредитний ризик, операційний ризик, ринковий ризик, процентний ризик банківського портфеля, ризик ліквідності та інші види ризику [67, 58].

Сучасні комерційні банки стикаються в процесі своєї діяльності з багатьма видами ризиків, однак для подальшого дослідження виділимо із сукупності банківських ризиків найбільш поширені. Так, кредитна діяльність банку є одним з основних критеріїв, який відрізняє його від небанківських установ. У світовій практиці саме з кредитуванням пов'язана значна частина прибутку банку. Одночасно неповернення кредитів, особливо великих, може привести банк до банкрутства, а в силу його місця в банківській системі, до цілого ряду банкрутств, пов'язаних з ним підприємств, банків і приватних осіб. Тому управління кредитним ризиком є необхідною частиною стратегії і тактики виживання і розвитку будь-якого комерційного банку.

В економічній літературі, як зарубіжній, так і вітчизняній, кредитному ризику приділяється найбільша увага. Це пов'язано з тим, що банківському кредитуванню відводиться провідна роль при формуванні портфеля активів, а

також завдяки тому, що кредитний ризик присутній у всіх балансових активах, якими володіє банк, і в позабалансових операціях, в яких банк бере участь. Тому, традиційно він розглядається як один з основних банківських ризиків, або як найважливіший ризик банківського портфеля.

Враховуючи вищесказане, можна дати більш повне визначення: кредитний ризик – це ймовірність втрат, що виникають при несприятливій зміні структури грошових потоків банку в результаті невиконання (або неточного виконання) клієнтами, контрагентами або емітентами своїх зобов'язань перед банком або зобов'язань за угодами, гарантованим банком. У дану категорію потрапляють як ризики, пов'язані із здійсненням прямого кредитування позичальників і наданням їм послуг кредитного характеру, так і ризики, пов'язані з порушеннями умов розрахунків за угодами, укладеними банком на відкритому ринку.

Класифікуючи кредитний ризик вітчизняні вчені виділяють наступні ознаки (табл. 1.2) [35, 9].

Таблиця 1.2

Класифікація кредитних ризиків банківської установи

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
Фінансові наслідки	– кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; – кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; – кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід.
Чинники виникнення	– зовнішній; – внутрішній.
Суб'єкти кредитних ризиків	– кредитний ризик щодо позичальника; – кредитний ризик щодо страховика; – кредитний ризик щодо забезпечення; – кредитний ризик щодо гаранта.
Кількість кредитних угод	– кредитний ризик кредитної угоди; – кредитний ризик портфеля.
Можливість прогнозування	– кредитний ризик який можна спрогнозувати; – кредитний ризик який важко або неможливо спрогнозувати.
Вид операцій кредитного характеру	– кредитний ризик при кредитуванні; – кредитний ризик при операціях з векселями; – кредитний ризик при лізингових операціях; – кредитний ризик при факторингових операціях; – кредитний ризик при акредитивах.
Суб'єкти кредитної угоди	– міжбанківський кредитний ризик;

	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; – кредитний ризик при кредитуванні індивідуальних клієнтів.
Термін дії кредитної угоди	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний ризик при короткострокових фінансових угодах; – кредитний ризик при довгострокових фінансових угодах.
Спосіб впливу на ризик	<ul style="list-style-type: none"> – кредитний ризик, що ліквідується банком; – кредитний ризик, що ліквідується гарантом, поручителем; – кредитний ризик, що розподіляється між банками.

Кредитний ризик з метою застосування механізму мінімізації, розділяють на портфельний та операційний [30, 28]. Портфельний ризик, в свою чергу, можна розділити на внутрішній ризик і ризик концентрації. Внутрішній ризик пов'язаний з конкретним позичальником та визначається його фінансовим становищем. А ризик концентрації залежить від того, яку частину портфеля кредитів складають однотипні позики.

Операційний ризик включає в себе три елементи: організацію банківського кредитування, методики оцінки якості кредиту і систему аналізу, а також прийнятні для банку умови укладення угоди.

До чинників, які підвищують кредитний ризик, відносяться наступні:

- значний розмір сум, виданих вузькому колу позичальників або галузей, тобто концентрація кредитної діяльності банку в будь-якій сфері (галузі), чутливою до змін в економіці;
- велика питома вага кредитів та інших банківських контрактів, що припадають на клієнтів, відчувають певні фінансові труднощі;
- концентрація діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних сферах;
- внесення частих чи суттєвих змін у політику банку з надання кредитів, формування портфеля цінних паперів;
- питома вага нових і недавно залучених клієнтів, про яких банк не має достатню інформацією;
- ліберальна кредитна політика (надання кредитів без наявності необхідної інформації та аналізу фінансового стану клієнта);

- нездатність отримати відповідне забезпечення для кредиту або прийняття в якості застави цінностей;
- значні суми, видані позичальникам, взаємозалежних між собою;
- нестабільна економічна та політична ситуація;
- інші фактори.

Таким чином, кредитний ризик залежить від зовнішніх (пов'язаних зі станом економічного середовища, з кон'юнктурою) і внутрішніх (викликаних помилковими діями самого банку) чинників. Можливості управління зовнішніми факторами обмежені, хоча своєчасними діями банк може певною мірою пом'якшити їх вплив і запобігти великі втрати. Однак, основні важелі управління кредитним ризиком лежать у сфері внутрішньої політики банку.

Інший вид ризику, якому повинна приділятися увага в процесі управління банківськими ризиками, – процентний. Збільшилися коливання ринкових процентних ставок та валютних курсів, а також відміна регулювання ставки відсотка по депозитах призвели до того, що управління відсотковим ризиком стало однією з ключових завдань фінансового управління діяльністю банку і розглядається сьогодні багатьма авторами як елемент концепції управління активами і пасивами фінансового посередника [63, 50]. Саме тому процентний ризик можна розуміти як ризик для прибутку, що виникає через несприятливі коливання процентної ставки, які призводять до підвищення витрат на виплату відсотків або зниження доходу від вкладень і надходжень від наданих кредитів. Так, фірма, що йде на поглинання іншої фірми, через деякий час опиниться в зоні процентного ризику, якщо це придбання фінансується за рахунок позикових коштів, а не шляхом випуску акцій. А банки та інші фінансові установи, які володіють значними коштами, які приносять процентний дохід, звичайно в більшій мірі схильні процентному ризику. Якщо фірма взяла значні кредити, то неефективне управління процентними ризиками може привести фірму на межу банкрутства.

Зміни процентних ставок тягнуть за собою кілька різновидів процентного ризику:

1. Ризик збільшення витрат по сплаті відсотків або зниження доходу від інвестицій до рівня нижче очікуваного через коливання загального рівня процентних ставок.

2. Ризик, пов'язаний з такою зміною процентних ставок після прийняття рішення про взяття кредиту, яке не забезпечує найбільш низьких витрат по сплаті відсотків.

3. Ризик прийняття такого рішення про надання кредиту або здійсненні вкладень, яке в результаті не призведе до отримання найбільшого доходу через зміни процентних ставок, що відбулися після прийняття рішення.

4. Ризик того, що сума витрат по сплаті відсотків по кредиту, узятому під фіксований відсоток, виявиться вищою, ніж у випадку кредиту під плаваючий відсоток, або навпаки.

Чим більше рухливість ставки (регулярність її змін, їх характер і розміри), тим більше процентний ризик.

Для позичальника ризик має двоїсту природу. Отримуючи позику за фіксованою ставкою, він піддається ризику через падіння ставок, а в разі позики за вільно коливається ставкою він піддається ризику через їх збільшення. Ризик можна знизити, якщо вгадати, в якому напрямку стануть змінюватися процентні ставки протягом терміну позики, але це зробити досить складно. Ризик для кредитора – це дзеркальне відображення ризику для позичальника. Щоб отримати максимальний прибуток, банк повинен надавати кредити за фіксованою ставкою, коли очікується падіння процентних ставок, і за плаваючою ставкою, коли очікується їх підвищення. Інвестор може поміщати кошти на короткострокові депозити або депозити з коливається процентною ставкою і отримувати процентний дохід. Інвестор повинен віддати перевагу фіксовану процентну ставку, коли передбачається падіння процентних ставок, і коливається, коли очікується їх зростання. Зміна відсоткових ставок залежно від терміну позики можна виразити за

допомогою кривої процентного доходу. Нормальної кривої процентного доходу вважається висхідна крива. Вона означає, що процентні ставки для довгострокових позик зазвичай вище, ніж для короткострокових, і тим самим компенсують кредиторам зв'язаність їх коштів на більш тривалий термін і більш високий кредитний ризик у разі довгострокових позик. Точка зору банку на процентний ризик відрізняється від точки зору його корпоративних клієнтів. Процентний ризик для фінансових установ буває базовим і ризиком тимчасового розриву.

Базовий ризик пов'язаний зі змінами в структурі процентних ставок. Базовий ризик виникає, коли кошти беруться з однієї процентної ставки, а позичають або інвестуються за іншою. Ризик тимчасового розриву виникає, коли позики отримують чи надають по одній і тій же базовій ставці, але з деяким тимчасовим розривом в датах їх перегляду за взятими і наданими кредитами. Ризик виникає у зв'язку з вибором часу перегляду процентних ставок, оскільки вони можуть змінитися в проміжку між моментами перегляду.

Вивчення наукових праць і публікацій зарубіжних і вітчизняних авторів з приводу визначення ризику, пов'язаного з ліквідністю банку, дозволяє виявити розбіжності вже на рівні понятійного апарату. Одні економісти виділяють ризик ліквідності, інші – ризик незбалансованої ліквідності.

Не існує єдиної думки і з приводу сутності цих ризиків. Однак, єдиним залишається той аспект, що для ризику ліквідності усі факти укладені в можливості не виконати зобов'язання перед вкладниками і кредиторами через відсутність необхідних джерел або виконати їх з втратою для себе. До таких джерел відносяться [6, 123]:

- високоліквідні активи (готівка в касі та на кореспондентських рахунках);
- ліквідні активи, які швидко можна конвертувати в грошові кошти (цінні папери, позики, терміни яких наступають і т.д.);

- залучення міжбанківських кредитів при сприятливій кон'юктурі ринку;
- випуск власних цінних паперів для розширення депозитних джерел (депозитні та ощадні сертифікати, векселі);
- одержання кредитів у центральному банку.

У праці «Банківський менеджмент» П. Роуз визначає наступні аспекти, які банк повинен вивчити, вибираючи джерела коштів, використовуваних для покриття дефіциту ліквідності [60, 351 – 352]:

- терміновість потреб банку;
- тривалість потреби банку;
- доступ банку до ринків ліквідних коштів;
- відносна вартість і ризик альтернативних джерел засобів;
- очікувані процентні ставки;
- перспективи грошово-кредитної політики Федеральної резервної системи і Казначейства США;
- можливість страхування;
- регулювання, яке застосовується до джерел ліквідних коштів.

До внутрішніх факторів ризику ліквідності відносяться якість активів і пасивів, ступінь незбалансованості активів та пасивів за строками, сумами та в розрізі окремих валют, рівень банківського менеджменту, імідж банку. Так, якість активів виражається в низькій ліквідності, яка не дозволяє своєчасно забезпечити приплив грошових коштів. В свою чергу, якість пасивів обумовлюють можливість непередбаченого, дострокового відтоку вкладів і депозитів, що збільшує обсяг вимог до банку в даний момент.

Незбалансованість активів та пасивів за строками, сумами і в розрізі окремих валют не у всіх випадках становить загрозу ліквідності. Якщо рівень цієї незбалансованості не виходить за критичні точки, і якщо має місце різнохарактерна спрямованість відхилень у наступні періоди, ризик ліквідності мінімальний.

Рівень і тенденція в незбалансованості активів і пасивів визначають можливість банку її усунути. Вихід за критичні точки і стабільність характеру відхилень створюють небезпеку не впоратися з ситуацією, відрегулювати свою ліквідну позицію.

Разом з цим, якість банківського менеджменту визначає професіоналізм прийняття рішень як на стадії здійснення окремих операцій (при видачі позик, купівлі цінних паперів, залученні депозитів і вкладів, здійснення позабалансових операцій) або в процесі структурування балансу в розрізі строків і валют, так і при регулюванні виниклих невідповідностей між активами і зобов'язаннями банку (вибір найбільш оптимального джерела погашення зобов'язань банку). А позитивний імідж банку дозволяє йому мати найбільш сприятливі умови залучення і розміщення коштів.

Валютні ризики з огляду на пріоритетність і високу прибутковість валютних операцій є одними з найвизначальніших у діяльності українських і зарубіжних банківських установ. За змістом, це ризик обміну валюти, тобто ризик збитків внаслідок обміну цінності, вираженої в іноземній валюті, на умовах цінності національної валюти банку. Небезпека втрати виникає через процес переоцінки позиції в іноземній валюті в національну валюту у вартісному вираженні. Коли банки мають відкриту позицію в іноземній валюті (при якій активи у валюті не рівні зобов'язаннями в цій же валюті), процес переоцінки зазвичай створює або прибуток, або втрати. Прибуток або втрати – це різниця між узагальненими змінами вираження в національній валюті цінностей активів, зобов'язань і капіталу, виражених в іноземній валюті.

Загальний підхід до проблеми вимірювання та обмеження валютного ризику полягає в тому, щоб обмежити розмір відкритої позиції по кожній валюті щодня на кінець робочого дня. Тоді нетто-відкриті позиції можуть бути виражені як відсоток банківського капіталу, активів або як інші значимі відносини. Межі обмежуються для кожної позиції за номіналом валюти або за процентним відношенням. При використанні цього підходу банки

намагаються контролювати ризик курсу обміну через розмір відкритої позиції як наближення до оцінки можливих втрат, які може принести така позиція.

Такий підхід може бути розширений безпосередньо оцінкою потенційної втрати, яку може дати відкрита позиція. Дійсно, такий підхід прояснює те, що управління ставить своєю метою обмежити потенційну можливість втрат. Для прямої оцінки можливості втрат керівництво визначає розмір збитку, який може бути нанесений у разі зміни курсу обміну при його русі проти відкритої позиції банку. Для того щоб виробити таку оцінку керівництво робить одне з декількох припущень у відношенні потенційного, можливого несприятливого руху обмінного курсу і обчислює втрати, які поніс би банк, провівши переоцінку відкритої позиції банку по цьому гіпотетичному курсом обміну. Розмір потенційних втрат, які могли б мати місце в цьому випадку, лімітується. Цей ліміт може бути виражений як абсолютна величина втрати або як якийсь відсоток якоїсь величини відліку, наприклад, передбачувані доходи або загальний капітал. Зазвичай основною метою керівництва в даному випадку є забезпечення серйозних гарантій, що втрати через зміну курсу валют не спричинять значного скорочення загального доходу банку.

Таким, чином, головним фактором, що впливає на величину валютного ризику, є стан валютної позиції банку. Валютну позицію формує співвідношення вимог та зобов'язань. Валютні ризики виникають під час відкриття банком валютної позиції.

Банківській діяльності притаманні не тільки специфічні банківські ризики, але й операційні, тобто ризики, що виникають унаслідок здійснення різних дій (операцій) у процесі банківської діяльності. До операційних ризиків часто відносять і збитки, зумовлені помилками у використуваній моделі або методах оцінки та управління ризиками [71, 6].

За своєю сутністю, операційний ризик – це потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних

технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

Операційний ризик проявляється у формі операційних випадків, які класифікуються на такі основні категорії [16, 138]:

- внутрішнє шахрайство (internal fraud);
- кадрова політика і безпека праці (employment practices and workplace safety);
- клієнти, продукти і ділова практика (clients, products & business practices);
- порушення у веденні бізнесу та системні збої (business disruption and system failures);
- виконання, доставка та управління процесами (execution, delivery & process management);
- пошкодження фізичних активів (damage to physical assets);
- зовнішнє шахрайство (external fraud).

Класифікація операційних випадків використовується для ідентифікації причин операційних випадків, виміру операційного ризику та розмежування збитків, які виникають у результаті впливу операційного ризику, та збитків, які виникають у результаті впливу ринкового або кредитного ризиків.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету з питань банківського нагляду категорії операційних випадків поділено на три рівні (Дод. А, табл. А. 1) [48]:

- колонка 1 – містить поділ операційних випадків на сім головних категорій;
- колонка 2 – конкретизує рівень 1;
- колонка 3 – містить конкретні приклади операційних випадків.

З представленої класифікації випливає, що більша частина операційних ризиків пов'язана з діяльністю людини. наприклад, прямі і непрямі втрати (збитки) виникають через помилки персоналу в частині дотримання внутрішніх регламентів і процедур, помилок у прийнятті управлінських

рішень, розкрадань, зловживань, недостатньою компетентності кадрів і низького рівня їх кваліфікації. Більше того, навіть у випадках, коли збитки викликані збоями в роботі телекомунікацій, обчислювальної техніки та інформаційних систем, в основі їх в більшості випадків лежать помилки людей. Невипадково на наведеній схемі чотири з п'яти джерел так чи інакше пов'язані з діяльністю персоналу: якість управління, ризики систем, людський фактор, процеси. Виняток становлять лише форс-мажорні обставини.

Таким чином, ризик пов'язаний з різноманітністю банківських послуг, які сьогодні пропонують вітчизняні та іноземні фінансові установи. В свою чергу, ризики за своєю сутністю та особливостями характеризуються різним ступенем впливу на діяльність банків. Саме тому для визначення результатів реалізації ризику в діяльності банку, шляхом оцінювання його рівня з метою здійснення подальшого управління ризиком, потрібно зрозуміти причини, що зумовили його виникнення, і визначити наслідки дальшого функціонування банку в ризиковому середовищі.

1.3. Методи оцінки та мінімізації банківських ризиків в сучасних економічних умовах

Банк повинен вміти вибирати такі ризики, які він може правильно оцінити і якими здатний ефективно керувати. Вирішивши прийняти визначений ризик, банк повинен бути готовий керувати ним, відслідковувати його. Це вимагає володіння навичками якісної оцінки відповідних процесів.

Процес оцінки банківських ризиків ставить мету визначити, з допомогою формалізованих методів, міру ризику. Загалом, у кількісному аналізі банківських ризиків умовно виділяють декілька функціональних блоків [31]:

1. Вибір критеріїв оцінки ступеня ризику (можуть бути як загальними так і специфічними для окремих видів ризику).

2. Визначення допустимого для банку рівня окремих видів ризику. Допустимий рівень ризиків різного виду повинен фіксуватися через стандарти (ліміти та нормативні показники), котрі відображаються в документах щодо політики банку на певний період часу.

3. Визначення фактичного рівня ризику на основі окремих методів. Серед методів кількісної оцінки банківських ризиків виділяють три основні групи, а саме, статистичні, експертні та аналітичні [10, 31].

4. Оцінка можливостей подальшого збільшення чи зменшення ризику.

Після ефективного прогнозування, ототожнення та групування необхідно здійснити кількісну інтерпретацію рівня ризиків тобто оцінити та проаналізувати ці ризики. Серед основних методів згідно яких може здійснюватися аналітична оцінка рівня банківських ризиків, виділяють:

- метод «Монте-Карло»;
- Z-модель Альтмана;
- Модель Чессера;
- методику Д. Дюрана;
- VaR-метод;

Так, метод “Монте-Карло” (за назвою міста, яке відоме своїми гральними домами) – загальна назва групи числових методів, що базуються на одержанні великої кількості реалізацій стохастичного (випадкового) процесу, який формується у той спосіб, щоб його ймовірнісні характеристики співпадали з аналогічними величинами задачі, яка вирішується. Цей метод імітації існує для приблизного відтворення реальних явищ. Він об'єднує аналіз чутливості (сприйняття) і аналіз розподілу ймовірностей вхідних змінних. Цей метод дає змогу побудувати модель, мінімізуючи дані, а також максимізувати значення даних, які використовуються в моделі. Побудова моделі починається з визначення функціональних залежностей у реальній системі. Після цього уже можна одержати кількісне рішення, використовуючи теорію ймовірності й таблиці випадкових чисел [68, 37].

В свою чергу, Z-модель Альтмана є найбільш широко відомою моделлю оцінки кредитоспроможності дебітора. Оцінка в рамках даної моделі є лінійною функцією основних балансових коефіцієнтів. При розробці моделі Альтман спочатку розглядав 22 фінансових показники, які характеризують дебітора, проте в ході дослідження значимими були визнані лише п'ять [2]:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,999X_5,$$

де X_1 – відношення оборотного капіталу до загальних активів;

X_2 – відношення нерозподіленого прибутку до загальних активів;

X_3 – відношення прибутку до виплати відсотків і податків до загальних активів;

X_4 – відношення ринкової вартості акцій до вартості балансових зобов'язань;

X_5 – відношення об'єму продаж до загальних активів.

Альтман визначив граничні значення функції – це 1,81 (настання дефолту) і 2,99 (виконання зобов'язань);

Модель Чессера дозволяє спрогнозувати випадки невиконання клієнтом умов договору щодо кредиту. При цьому під “невиконанням умов” мається на увазі будь-які відхилення, що роблять позику менш вигідною для кредитора, ніж було заплановано спочатку [43]. В модель Чессера входять наступні шість змінних:

– $X_1 = \text{Готівка} + \text{Високоліквідні цінні папери, що реалізуються} / \text{Сукупні активи};$

– $X_2 = \text{Нетто-продажі} / \text{Готівка} + \text{Високоліквідні цінні папери, що реалізуються};$

– $X_3 = \text{Брутто-доходи} / \text{Сукупні активи};$

– $X_4 = \text{Сукупна заборгованість} / \text{Сукупні активи};$

– $X_5 = \text{Основний капітал} / \text{Чисті активи};$

– $X_6 = \text{Оборотний капітал} / \text{Нетто-продажі}.$

При аналізі господарської діяльності підприємства для оцінки фінансової стійкості і ризику банкрутства проводять якісний та кількісний аналіз платоспроможності підприємства використовуючи методику Д.

Дюрана котра є інтегральною оцінкою фінансової стійкості на основі скорингового аналізу. Суть методики полягає у підсумовуванні показників, що характеризують платоспроможність підприємства, з певними ваговими коефіцієнтами [72]. Відповідно до цієї моделі підприємства мають наступний розподіл за класами:

- Клас 1 – підприємства з хорошим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути упевненим в поверненні позикових коштів;
- Клас 2 – підприємства, що демонструють деяку міру ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризиковані;
- Клас 3 – проблемні підприємства;
- Клас 4 – підприємства з високим ризиком банкрутства, навіть після вживання заходів по фінансовому оздоровленню;
- Клас 5 – підприємства високого рівня ризику, які практично неспроможні до повернення кредитів.

Концепція і перші методики розрахунку вартості ризику (Value-at-Risk – VaR) з'явилися на початку 1990-х рр. у системах управління ризиками підрозділів трейдингу американських банків, зокрема, у 1993 році термін “Value-at-Risk” вперше з'явився в оприлюдненому документі – в доповіді “Derivatives: practices and principles”, підготовленому J. P. Morgan за замовленням “Групи Тридцяти” (G 30), некомерційній організації, об'єднуючій найбільші фінансові організації США [78]. Суть методу полягає у чіткій відповіді на питання: який максимальний збиток отримає інвестор за певний період часу із заданою ймовірністю:

$$VaR = k * \sigma * P * N ,$$

- де k – коефіцієнт варіації, що відповідає певному рівню ймовірності;
- σ – одноденна зміна курсу цінних паперів;
- P – поточна вартість фінансового інструменту;
- N – кількість фінансових інструментів даної позиції.

Певними особливостями відзначаються такі методи оцінки як:

1. Розрахунок показника дюрації. Якщо є декілька альтернативних інвестиційних проектів з однаковими (близькими) значеннями чистої приведеної вартості грошових потоків, а також, внутрішньої норми прибутковості, то при виборі остаточного варіанту інвестування враховується тривалість інвестицій (duration). Дюрація – це середньозважений термін життєвого циклу інвестиційного проекту, де індикаторами є вартості грошових потоків, що отримуються в певний період, або рівновага термінів дисконтованих платежів. Це дозволяє привести до єдиного стандарту найрізноманітніші по своїх характеристиках проекти.

2. Стрес-тестування - як метод оцінки чутливості портфеля до істотних змін макроекономічних показників або до виняткових, але можливих подій [77]. Згідно визначення Банку Міжнародних Розрахунків (BIS), стрес-тестування – це термін, що описує різні методи, які використовуються фінансовими інститутами для оцінки своєї вразливості щодо виняткових, але можливих подій. Існує досить багато різних видів стрес-тестів, зокрема [3]:

- однофакторні стрес-тести (аналіз чутливості), тобто розглядається вплив зміни одного з чинників ризику на вартість портфеля та використовуються трейдерами, що хочуть зрозуміти, який чинник інвестиційного ризику на їх позиції може здійснити істотний вплив, але проблема полягає в тому, що при стресових ситуаціях змінюються і решта чинників ризику, а тому якщо розглядати зміну лише одного з них, то результати можуть вийти некоректними [65, 71];
- багатофакторні стрес-тести (аналіз сценаріїв). В даному випадку розглядається зміна одразу декількох чинників ризику. Багатофакторні стрес-тести бувають різного типу. Найбільш поширені з них ґрунтуються на історичних сценаріях. Такі сценарії розглядають зміни чинників ризику, які вже відбувалися у минулому. Основним недоліком цього методу є те, що не враховуються характеристики ринку і інституційних структур, які з часом змінюються.

3. Геп-аналіз базується на застосуванні показника гепу, тобто різниці

між величиною чутливих активів та чутливих зобов'язань банку у кожному із зафіксованих інтервалів [7, 75]:

$$GAP(t) = FA(t) - FL(t),$$

де $GAP(t)$ – величина гепу (у грошовому вираженні) в період t ;

$FA(t)$ – активи, чутливі до зміни процентних ставок в період t ;

$FL(t)$ – пасиви, чутливі до зміни ставки в період t .

Актив чи пасив є чутливим до змін відсоткової ставки, якщо впродовж зафіксованого інтервалу він підлягає одній із таких ознак:

- дата перегляду плаваючої відсоткової ставки знаходиться в межах зафіксованого часового інтервалу;
- строк погашення настає у цьому ж інтервалі;
- термін проміжної або часткової виплати основної суми настає у зафіксованому інтервалі;
- зміна базової ставки, покладеної в основу ціноутворення активу чи зобов'язання, можлива або очікується впродовж цього ж часового інтервалу і не контролюється банком.

Головне завдання менеджменту у процесі управління гепом – це досягнення відповідності між видом гепу та прогнозом зміни напрямку, швидкості і рівня відсоткових ставок [47]. Необхідною умовою управління гепом є наявність надійного прогнозу і передбачуваність економічної ситуації.

Водночас, до основних груп методів управління ризиками відносять наступні методи: метод уникнення ризиків або відмови від них, прийняття ризиків на себе, запобігання збитків, страхування, передача ризиків.

З них найбільш часто використовується у банківській практиці метод уникнення ризиків або відмови від них [40]. У практиці роботи банку існують такі масштабні ризики як ризик банкрутства, виникнення звинувачення в спричиненні збитку, тощо. Ці ризики можуть бути частково зменшені, але не ліквідовані повністю. Зменшення таких ризиків практично не знижує небезпеку наслідків їх реалізації. Найкращим методом роботи з

ними можуть бути спроби взагалі уникнути всіх можливостей їх виникнення. Ухилення від таких ризиків означає, що причини виникнення великих катастрофічних збитків ліквідовані. Тому метою використання методу управління великими, можливо катастрофічними ризиками, є створення таких виробничо-господарських умов, при яких шанс виникнення подібних ризиків заздалегідь ліквідовано. Застосовуючи цей метод управління, менеджери комерційних банків воліють уникати ризиків, ніж намагатися отримати прибуток. Тому, такий метод управління ризиками є особливо ефективним, коли велика ймовірність виникнення збитків (реалізації ризиків) та величина збитку. Уникнути ризикових ситуацій у цьому випадку є найкращою і єдиною практичною альтернативою.

Метод прийняття ризику є альтернативою попередньому. Суть цього методу полягає в покритті збитків за рахунок власних фінансових можливостей. Використання даного методу виправдане в тих випадках, якщо частота настання збитків невисока, або величина потенційних збитків невелика і тому вони можуть бути покриті за рахунок поточного потоку грошових надходжень.

Збитки при цьому методі управління ризиками можуть покриватися або за рахунок поточного грошового потоку, або за рахунок коштів резервних фондів, спеціально створюваних для цих цілей. При визначенні необхідного розміру коштів, спеціально призначених для покриття таких збитків, повинен братися до уваги наступний фактор – передбачувані збитки можуть відбутися протягом короткого періоду часу або протягом періоду низьких доходів. Використання даного методу управління ризиками може бути свідоме і незаплановане. Так, незаплановане прийняття ризику навряд чи можна розглядати як метод управління, однак, ігнорувати таку можливість неправильно. Те, що банк не знає про деякі ризики, оскільки не зміг їх виявити заздалегідь, не робить ці ризики менш реальними.

Даний метод управління ризиками використовується досить часто, тому що в багатьох ситуаціях збитки настільки незначні, що банк може покрити їх самостійно.

Метод запобігання збитків також застосовується досить часто. Основа цього методу управління ризиками полягає в проведенні заходів, спрямованих на зниження ймовірності їх настання. Застосування цього методу виправдане у випадках, якщо:

- ймовірність реалізації ризику, тобто ймовірність настання збитку, досить велика, адже саме на її зниження і направлено застосування методу;
- розмір можливого збитку невеликий (в іншому випадку доцільно використання методу відмови або ухилення від ризиків, застосування якого виправдане у випадках, коли ймовірність реалізації ризику висока і розмір можливого збитку також значний).

Використання даного методу управління ризиками пов'язане з розробкою і впровадженням програми превентивних заходів, виконання яких має контролюватися і періодично переглядатися (з урахуванням змін, що відбулися).

Попередження збитків завдяки превентивним заходам зменшує частоту їх виникнення. Однак застосування превентивних заходів обґрунтоване лише до тих пір, поки вартість їх проведення менше виграшу, обумовленого цими заходами. Оцінити виграш часом буває важко, оскільки превентивні заходи можуть виправдати себе лише через кілька років.

Суть методу страхування у системі управління банківськими ризиками полягає в зниженні участі банку у відшкодуванні збитку за рахунок передачі страховій компанії відповідальності за реалізацію ризику. Застосування даного методу управління ризиками на рівні банку виправдано в наступних випадках:

1. Якщо ймовірність реалізації ризику, тобто появи збитку, невисока, але розмір можливого збитку досить великий. Незалежно від однорідності або неоднорідності ризиків, а також від кількості ризиків (масові чи поодинокі),

використання страхування доцільно. Однак, якщо ризики однорідні і їх багато, банк може управляти ними на основі не страхування, а самострахування, коли страхові фонди утворюються всередині самої організації. У цьому випадку, зважаючи масовості однорідних ризиків, створення страхового пулу стає виправданим.

Якщо ж ризики неоднорідні, то, незалежно від їх кількості (масові чи поодинокі), використання страхування особливо виправдано. Так, зважаючи на неоднорідності ризиків і можливих великих збитків банк не зможе забезпечити собі фінансову стійкість на основі самострахування.

2. Якщо ймовірність реалізації ризиків, тобто появи збитку, висока, але розмір можливого збитку невеликий. Страхування виправдано, якщо ризики однорідні або неоднорідні і їх багато. Звичайно, зважаючи малого розміру можливого збитку, банк може їх залишити у себе, однак масовість таких ризиків може призвести до значного збитку, тому використання страхування є в даному випадку більш кращим. У випадку, коли ризики однорідні і масові, банк може управляти ними на основі самострахування.

Самострахування передбачає створення фінансових механізмів, що дозволяють заздалегідь створити фонди для фінансування виникаючих збитків. Самострахування як метод управління ризиками дозволяє посилити систему стимулів для проведення превентивних заходів, поліпшити процедуру відшкодування збитку, підвищити прибутковість компанії за рахунок інвестування зібраних страхових резервів всередині групи.

В ході реалізації методів управління банківськими ризиками в діяльності банківських установ використовуються різні прийоми, серед яких на практиці найбільш використовуваними є встановлення внутрішньобанківських нормативів і лімітів, диверсифікація операцій, формування достатнього рівня резервів на покриття втрат, хеджування.

Встановлення нормативів і лімітів це, по-суті, встановлення обмежень на величину фінансових операцій, що проводяться банком, і наступний контроль його виконання. Даний метод використовується для уникнення

небезпечної концентрації кредитних і ринкових ризиків та підтримки ліквідності банку на необхідному рівні. Ліміти встановлюються на ті чи інші види активів або пасивів на підставі затверджених методик оцінки фінансового стану контрагента і величин ринкового ризику щодо банківських операцій.

Таким чином, величина ліміту відображає можливість банку приймати на себе певний ризик. Основними ж видами лімітів є:

- ліміти на контрагента (визначає структуру та обсяг операцій, в рамках яких ризики, пов'язані з даним контрагентом, прийнятні для банку);
- ліміти на кредитний продукт (обмежує обсяг продукту сумою грошових коштів, які контрагент зможе генерувати протягом терміну дії продукту);
- ліміти ризику (гранична величина ризику по групах операцій банку).

Контроль за дотриманням лімітів здійснюється шляхом проведення комплексу процедур усіма підрозділами, що беруть участь в реалізації підлімітних операцій.

Наступний метод – диверсифікація, тобто розподіл активів і пасивів по різних компонентах, як на рівні фінансових інструментів, так і по їх складовим з метою зниження ризику. В основу даного методу покладено портфельний підхід, який передбачає сприйняття активів і пасивів банку як елементів єдиного цілого – портфеля, що володіє характеристиками ризику і прибутковості, що дозволяє ефективно проводити оптимізацію параметрів банківських ризиків.

В якості основних форм диверсифікації банківських ризиків використовуються наступні:

- диверсифікація портфеля цінних паперів;
- диверсифікація кредитного портфеля;
- диверсифікація валютного кошика банку;
- диверсифікація джерел залучення коштів.

Так, диверсифікація портфеля цінних паперів передбачає формування портфеля певної структури, що відбиває потребу банку, з одного боку, в отриманні відсотка на вкладений капітал, а з іншого боку, забезпечення приросту капіталу за рахунок зростання курсової вартості цінних паперів з урахуванням прийняттого ризику.

Диверсифікація кредитного портфеля – надання кредитів більш дрібними сумами більшій кількості клієнтів при зберіганні загального обсягу кредитування. В свою чергу, диверсифікація валютного кошика банку передбачає формування валютної кошика з використанням декількох валют з метою зменшення втрат у разі падіння курсу однієї з валют.

Залучення депозитних вкладів, міжбанківських кредитів більш дрібними сумами, розміщення цінних паперів серед більшої кількості інвесторів з метою зменшення ймовірності дострокового вилучення коштів передбачає диверсифікація джерел залучення коштів.

Формування резерву на покриття втрат дозволяє покрити ризик за рахунок власних коштів банку, зарезервованих раніше. Для ефективного застосування даного методу банк визначає оптимальний розмір резерву, тобто таку його величину, яка була б мінімальна, але в той же час достатня для покриття можливих збитків. Таким чином, банки за допомогою кількісних і якісних методів оцінюють імовірність втрат по своїх операціях і на підставі оцінки можливих збитків приймають рішення про величину резерву.

Використання одного фінансового інструменту для зниження ризику, пов'язаного з несприятливим впливом ринкових факторів, на ціну іншого, пов'язаного з таким інструментом мінімізації ризиків як хеджування. Цей метод в основному застосовується для зниження ризику втрат, пов'язаних із зміною ринкових факторів (цін на фінансові інструменти, обмінних курсів валют, процентних ставок), шляхом застосування різних інструментів.

Фактично хеджування означає створення зустрічних вимог і зобов'язань по операціях з цінними паперами, валютою або реальними активами. При

укладенні ф'ючерсних контрактів і опціонів хеджування виступає формою страхування ціни і прибутку від небажаного зміни, в результаті чого різкі коливання можна згладити. Дуже часто для хеджування великих кредитних ризиків використовуються похідні кредитні інструменти.

Похідні інструменти дозволяють інвесторові «перепродати» частину кредитного ризику свого портфеля, не продаючи безпосередньо зобов'язання компанії-позичальника, а купуючи і продаючи контракти, що дають право отримання деяких виплат від третьої сторони у разі погіршення кредитного стану компанії-позичальника. Третя сторона тут виступає в ролі перестраховальної компанії, свого роду гаранта по частині ризику, що покривається умовами похідного інструмента. При правильному застосуванні похідні кредитні інструменти дозволяють зменшити ризик кредитного портфеля інвестора.

Таким чином, для менеджменту кредитних організацій на сучасному етапі важливим є побудова систем управління ризиками та в їх рамках вибір методів управління адекватних характеру і масштабам діяльності кредитних організацій.

Висновки до розділу 1

Банківська система як складова частина фінансової системи будь-якої держави відіграє вирішальну роль в її економічному розвитку. Роль кредитних організацій як регуляторів грошового обороту, центрів акумуляції грошових ресурсів та їх перерозподілу покладає на них велику відповідальність перед суспільством. Щоб не втратити суспільної довіри, банки повинні бути постійно націлені на зміцнення своєї стабільності та надійності. Іншими словами, репутація кредитних організацій, їх місце на вітчизняному і міжнародному фінансових ринках, а отже, ефективність їх діяльності і розмір прибутку, залежать від правильної оцінки рівня основних видів банківських ризиків і керування ними.

Незважаючи на швидке поширення практики управління ризиками в банках та інших фінансових установах до цих пір існують різні підходи до визначення сутності ризиків, що багато в чому викликано унікальністю ситуації в результаті прояву факторів ризику. Все це ускладнює розробку єдиних норм і правил управління ними. Для окремих дослідників поняття ризику означає насамперед ймовірність події, яка може викликати відхилення від очікуваних тенденцій. Для банкірів-практиків, що займають комерційними операціями, ризик означає можливість отримання банком певної величини збитків (втрат). Однак, завжди для банківської установи ризик означає невизначеність, пов'язану з деякими подіями. Невизначеність виникає внаслідок несподіваних змін. Для банку невизначеність є результатом несподіваних змін відсоткової ставки, фінансових потоків, обсягів депозитів, платоспроможності позичальників, валютних курсів тощо. Необізнаність щодо цього теж породжує різноманітні ризики.

В цілому під ризиком можна розуміти ймовірність втрати банком частини своїх коштів, недоотримання доходів або створення додаткових витрат у результаті проведення банком певних фінансових операцій. Відтак, ризик присутній у будь-якій банківській операції, тому для банку важливо не

уникнення ризику взагалі, а передбачення і зниження його до допустимого рівня.

Одержати планований обсяг прибутку можна тільки в тому випадку, якщо вдається передбачити заздалегідь і в певній мірі запобігти можливі втрати (збитки). Тому банк завжди повинен визначати величину прийнятної для нього ризику. І в цьому зв'язку основним завданням управління ризиками є співвіднесення прибутковості з точки зору безпеки і ліквідності в процесі управління банківським портфелем, у виборі обсягу і виду ризику, який може дозволити собі банк. діяльність сучасного комерційного банку схильна цілому спектру різних видів ризику. І в цьому зв'язку дуже важливою є проблема визначення, класифікації та обліку банківських ризиків.

Для кожного банку система класифікації ризиків буде суто індивідуальною й залежатиме від багатьох факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Саме цим пояснюється факт відсутності єдиної й універсальної схеми класифікації банківських ризиків, а як наслідок – відсутність комплексних методів і системних підходів до аналізу й оцінки банківських ризиків в Україні.

Одне тільки розуміння економічної природи банківських ризиків та його кількісна оцінка не дозволяють менеджерам ефективно управляти банком. Необхідно застосовувати способи і методи безпосереднього впливу на рівень ризику з метою його максимального зниження, підвищення безпеки та фінансової стійкості комерційного банку.

В системі методів управління банківськими ризиками основна роль належить внутрішнім механізмам їх нейтралізації, тобто системі методів мінімізації їх негативних наслідків, що обираються і здійснюються в рамках самого банку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ОКРЕМИМИ ВИДАМИ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

2.1. Загальна характеристика основних етапів діяльності з організації ризик-менеджменту комерційного банку

Постійне зростання впливу ризикових факторів на діяльність суб'єктів господарювання особливо банківських установ актуалізує таку проблему банківського менеджменту як управління банківськими ризиками. Певні заходи дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикової події в банківській діяльності та вживати заходів щодо зниження ступеня даних ризиків.

Починаючи з 2000 року стан справ у вітчизняних банківських установах у сфері управління ризиками в порівнянні з західними банками характеризується значним методичним та інструментальним відставанням. Багато банків тільки почали замислюватися над необхідністю впровадження технологій ризик-менеджменту, розроблених у 80-90 роки минулого століття: моделей управління активами і пасивами (ALM), методів вартісної оцінки ризиків (Value-at-Risk) і т.д.

Еволюція відносин до проблеми управління фінансовими ризиками проходила, як правило, наступні стадії [46, 43]:

– мікроризик-менеджмент. Функції ризик-менеджменту виконуються на рівні окремих підрозділів банку: кредитний відділ оцінює ризик неповернення позичок, казначейство управляє розривом ліквідності, дилери проводять моніторинг своїх портфелів. Оцінки ризику носять, як правило, якісний характер.

– макроризик-менеджмент (підхід «знизу вгору»). Функції ризик-менеджменту концентруються в організаційно відокремлений підрозділ управління ризиками, перед яким ставляться задачі моніторингу і кількісної

оцінки основних ризиків: кредитного, ринкового, процентного, ризику ліквідності. Вирішуються проблеми інтеграції інформації, побудови корпоративного сховища даних.

– управління ризиками на рівні банку (підхід «згори вниз»). Основними об'єктами оцінки, моніторингу та управління є сукупний ризик і дохід. Вирішуються завдання ідентифікації факторів, що впливають на зниження прибутку і акціонерної вартості банку, розподілу ризик-капіталу та ін.

Таким чином, механізми виявлення, оцінки та мінімізації ризику постійно змінюються, а це в першу чергу пов'язано з факторами: по-перше, зміна структури ринку, посилення конкуренції, універсалізація комерційних банків, розширення мережі відділень, оптимізація структури клієнтської бази клієнтів; по-друге, збільшення діапазону коливань процентних ставок, викликаних грошово-кредитною політикою центрального банку; по-третє, зростання вимог клієнтів, виражених в диференційованому попиті на банківські послуги і пов'язаної з ним чутливості цін; по-четверте, зростання витрат комерційного банку; по-п'яте, посилення значення і кількісний ріст постійно присутніх банківських ризиків (кредитний, процентний та ін.); по-шосте, зниження темпів економічного зростання, що має значення для розвитку банків [8].

На нашу думку, управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їхній моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. Відтак, процес управління ризиками охоплює всі види діяльності банку, які впливають на параметри його ризику.

Управління ризиками передбачає прийняття рішень та вжиття заходів, спрямованих на мінімізацію, уникнення, пом'якшення ризиків, їх страхування, встановлення лімітів їх величини і безпосереднє прийняття ризику.

В основі управління ризиками лежить цілеспрямований пошук і організація роботи щодо мінімізації впливу ризику, мистецтво отримання та збільшення доходів в невизначеній господарській ситуації. Відповідно, кінцева ціль управління ризиком – отримання найвищого прибутку при оптимальному, прийнятному для банку співвідношення прибутку та ризику.

Більшість сучасних дослідників ризик-менеджменту в банках виділяють такі етапи управління ризиком [69, 44]:

- ідентифікація ризику,
- оцінка наслідків настання ризику;
- формування, обґрунтування та вибір методів та інструментів управління ризиком;
- контроль (моніторинг і облік, звітність, відповідальність).

Процес управління банківськими ризиками повинен враховувати життєвого циклу ризикової ситуації (рис. 2.1) [4, 106].

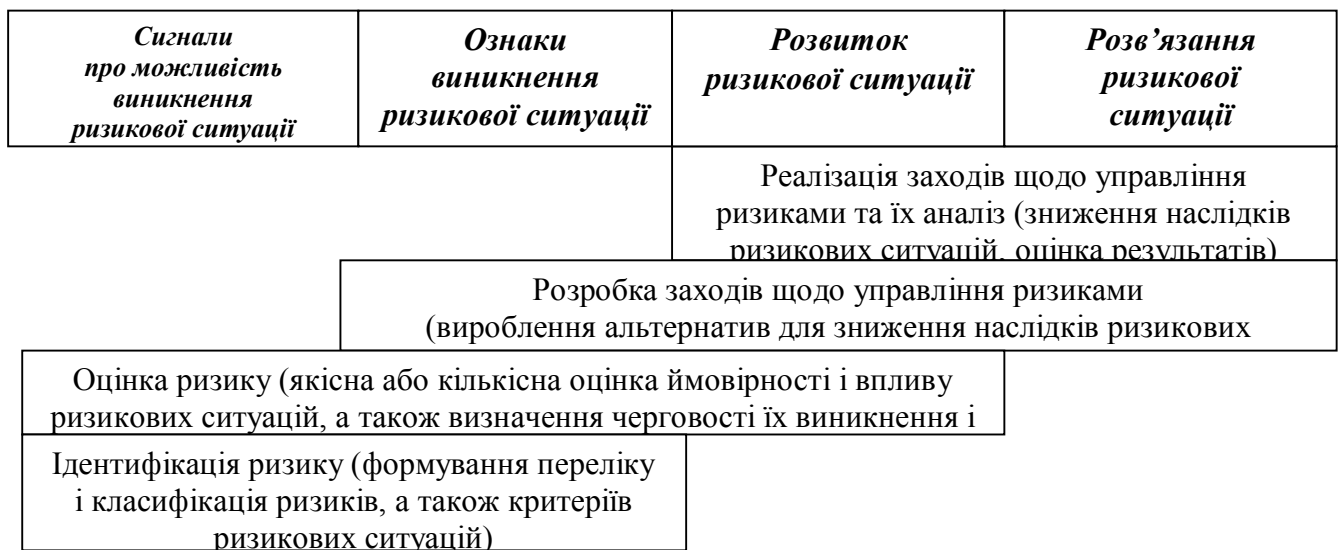

Рис. 2.1. Процес управління ризиками банку у межах життєвого циклу ризикової ситуації

Процес управління ризиком за своєю суттю є безперервним, його стадії (етапи) по черзі змінюють один одного. Механізми захисту банку від ризиків складаються з поточного регулювання ризику та методів його мінімізації [6,

147]. При цьому під поточним регулюванням ризику слід розуміти відстеження критичних показників та прийняття на цій основі оперативних рішень за банківськими операціями.

Необхідно враховувати, що реалізація зовнішнього фактора ризику, на який наражається банк, може поставити під загрозу безперервність його діяльності. Тому в процесі аналізу ризиків банк в обов'язковому порядку повинен враховувати можливість виникнення екстремальних обставин (стрес-сценарій). Таким чином, банк повинен розробити відповідні нагальні заходи у формі плану дій на випадок кризових обставин, який підлягає регулярному оновленню та тестуванню. Такі плани дій є невід'ємною складовою механізмів контролю ризиків банку.

Банк також має забезпечити наявність процедур та заходів щодо попередження стресових ситуацій, викликаних внутрішніми причинами. Банк має здійснювати моніторинг ризиків задля забезпечення обґрунтованого та надійного взаємозв'язку між загальними параметрами його ризиків та капіталом, фінансовими ресурсами і фінансовими результатами (надходженнями) через відповідні механізми контролю.

Методики кількісної оцінки ризиків повинні базуватися на критерії економічної вартості капіталу та необхідності підтримання капіталу на рівні, необхідному для компенсації ризику.

З урахуванням зазначеного вище система управління ризиками банку має відповідати таким загальним вимогам [49]:

- ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом;
- ризики мають знаходитись у межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою;
- рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку;
- рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими;
- очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик;

- розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк;
- стимули до досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику.

Банк має забезпечити систематичне здійснення аналізу ризиків, спрямоване на їх виявлення та оцінку величини. Метою аналізу має бути поглиблення розуміння суті ризиків, на які наражається банк, та визначення, чи узгоджуються вони з його завданнями, стратегією та політикою. Тому такий аналіз повинен здійснюватися постійно як на рівні установи в цілому, так і на рівні окремих підрозділів, і включати виявлення, вимірювання та оцінку всіх видів ризиків, в тому числі зв'язок та взаємний вплив між різними категоріями ризику.

Як система економічного управління, ризик-менеджмент банку є сукупністю наступних підсистем (рис. 2.2) [69, 51].

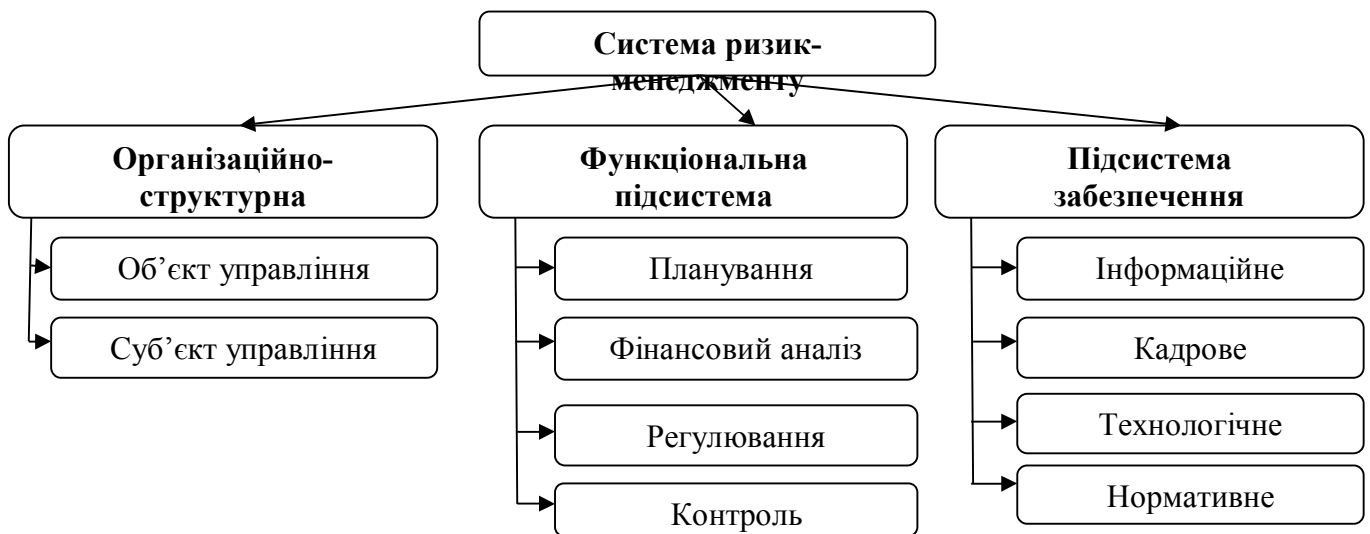

Рис. 2.2. Підсистеми ризик-менеджменту банку

Відтак, аналіз ризиків повинен охоплювати всі продукти, послуги та процеси банку і передбачати як якісну оцінку відповідних ризиків, так і, де можливо, оцінку їх кількісних параметрів.

Для забезпечення належного виявлення, розуміння та управління ризиками у їх взаємодії між собою, вони не повинні розглядатися окремо

один від одного. Аналіз, необхідний для виявлення та узагальнення ризиків, має проводитися на рівні, що дозволяє охопити банк у цілому як на індивідуальній, так і на консолідованій основі.

У посткризових умовах ведення банківського бізнесу посилюється увага до проблеми удосконалення організаційно-інформаційного забезпечення системи ризик-менеджменту в банківських установах.

Об'єктом управління (керованою підсистемою) у системі ризик-менеджменту банку є мінімізація негативного впливу ризикутворюючих факторів, у широкому значенні – ризик, котрим необхідно управляти. Управляючою підсистемою, тобто суб'єктом управління в даній системі виступають відповідальні особи або група осіб у межах певного підрозділу, які виконують функції виміру відхилень величини, що регулюється (ризик), від бажаних значень та здійснюють управлінські дії шляхом визначених банком певних способів і прийомів з метою відновлення заданого стану об'єкта управління.

Суб'єктами ризик-менеджменту в банку є правління, спостережна рада, комітети та майже всі структурні підрозділи банку.

Розглядаючи у контексті проблеми діяльність банківських установ у сфері управління ризиками відзначимо, що вітчизняні системні банки, особливо у посткризовий період, демонструють виважений системний та комплексний підхід у сфері управління ризиками.

Так, одним із ключових процесів у діяльності АТ «УкрСиббанк» є управління ризиками, яке спрямовується на оптимізацію внутрішніх процесів, забезпечення високої якості активів та ефективного використання капіталу. Ефективність процесу управління ризиками досягається за допомогою операційних методів та процедур, що весь час супроводжують бізнес-процеси банку. Повний комплекс заходів, пов'язаних з ідентифікацією, оцінкою та контролем ризиків на всіх рівнях діяльності банку, здійснюється Департаментом ризик-менеджменту.

Відповідальність за управління ризиком ліквідності, процентним та валютним ризиками несе Управління менеджменту активів та пасивів, до функцій якого входить оперативне управління активами та пасивами, оцінка та планування відкритих позицій на щоденній та щомісячній основі.

Управління ризиками в АТ «УкрСиббанк» здійснюється шляхом розробки, затвердження та впровадження відповідних норм та процедур, направлених на мінімізацію усіх видів ризиків. Департамент ризик-менеджменту здійснює постійний контроль відповідності рівня ризику, який банк бере на себе у процесі діяльності, даним нормам та процедурам.

Основні принципи управління ризиками в банку:

- комплексне управління усіма видами ризиків;
- централізація процесу управління усіма видами ризиків;
- делегування повноважень з ухвалення кредитного ризику торговельної мережі банку;
- ефективна підтримка бізнес-підрозділів.

Структура ризик-менеджменту банку відповідає цілям ефективної підтримки корпоративного, роздрібного та інвестиційно-банківського напрямків діяльності банку. Функції ризик-менеджменту ґрунтуються на диференційованому підході до управління та контролю за різними видами ризиків: кредитним, валютним, процентним, ціновим, пруденціальним ризиками та ризиком ліквідності. Ризик-менеджмент не залежить від бізнес-підрозділів та інших підрозділів банку.

Комітет з управління активами та пасивами (КУАП) є колегіальним органом, який очолює Голова Правління банку. Засідання КУАП проходять на щомісячних засадах. КУАП визначає політику у сфері управління активами та пасивами, визначає обсяги, структуру активів та пасивів у розрізі статей та портфелів.

КУАП здійснює моніторинг дотримання внутрішніх лімітів, включно з розглядом звітності щодо ризиків ліквідності, процентного та валютного ризиків, визначенням методології у області розрахунку та управління

ризиками, встановленням лімітів та нормативів, що направлені на оптимізацію рівня ризику та доходності операцій банку. Важлива функція КУАП – ухвалення керуючих дій, спрямованих на реалізацію затвердженої політики з управління активами, пасивами та ризиками банку [20].

Методи і системи управління ризиками, які використовуються ПАТ КБ «ПриватБанк», постійно модифікуються, відображаючи зміни умов ринку і продуктів.

Політика управління ризиками, моніторинг і контроль, здійснюються кредитним комітетом і комітетом з внутрішнього контролю під наглядом Спостережної Ради, як вищого наглядового органу банку.

У число інших підрозділів, які відповідають за процес управління ризиками, входять Казначейство банку, Напрямок «Фінанси і ризики» (Департамент фінансових ризиків), Напрямок «Ризик-менеджмент», Напрямок «Внутрішній контроль та fraud-менеджмент».

Так, завданням напрямку «Ризик-менеджмент» є оцінка, вимірювання, лімітування рівнів ризику, формування, контроль і оцінка адекватності рівня сформованих резервів на покриття можливих збитків. Завданням Напрямку «Внутрішній контроль та fraud-менеджмент» є оцінка рівня ризику шахрайства, вироблення алгоритмів розпізнавання ризику, вироблення політик і процедур протидії шахрайству, організація роботи Кредитного комітету і Комітету з внутрішнього контролю.

Також існує система внутрішнього контролю, діяльність якої знаходиться під наглядом і контролем Департаменту внутрішнього аудиту, Департаменту фінансового моніторингу, Напрямку «Внутрішній контроль та fraud-менеджмент».

Департамент фінансових ризиків (Напрямок «Фінанси і ризики») ПАТ КБ «ПриватБанк» здійснює розрахунок та моніторинг виконання банком економічних нормативів НБУ, нормативу обов'язкового резервування коштів на кореспондентському рахунку в НБУ та виконання внутрішніх норм показників ліквідності, процентного ризику.

Для виконання зазначених функцій працівники Департаменту взаємодіють з підрозділами банку: Кредитним комітетом, Казначейством, Back-office, працівниками депозитних, кредитних бізнес-напрямків Головного офісу.

Для контролю ліквідності по системі банку працівниками Департаменту фінансових ризиків готується інформація:

1) щодо дотримання показників СРА (максимальний розрив) в розрізі строків погашення за основними видами валют – щодня;

2) прогноз залишків на кореспондентському рахунку в НБУ для виконання нормативу обов'язкового резервування та підтримки поточної ліквідності банку – щодня.

Мета діяльності напрямку управління «Ризик-менеджмент» ПАТ КБ «ПриватБанк» полягає в оптимізації ризиків шляхом забезпечення контролю над основними ризиками банку, формування адекватних резервів для їх покриття, розробки методології ідентифікації, оцінки і контролю одного з основних банківських ризиків – кредитного ризику.

Основні завдання напрямку «Ризик-менеджмент» ПАТ КБ «ПриватБанк»:

1) розробка нормативних, внутрішньобанківських документів (процедури, методики, положення), спрямованих на ідентифікацію, оцінку, вимірювання і контроль ризиків;

2) розробка правил, впровадження процедур та управління бізнес-процесом прийняття кредитних рішень при картковому, споживчому кредитуванні та кредитуванні малого та середнього бізнесу;

3) розробка і проведення політики банку при формуванні адекватних резервів на покриття ризиків;

4) управління кредитними лімітами карткових кредитів;

5) впровадження і застосування скорингових моделей в процесах прийняття рішень, відпрацювання проблемної заборгованості в напрямку

«Soft Collection» з картковим, споживчим кредитуванням і кредитуванням малого та середнього бізнесу;

6) формування основних підходів банку до управління ризиком концентрації кредитних вкладень;

7) проведення оцінки ризиків при роботі з банками-контрагентами та підготовка пропозицій щодо встановлення і затвердження лімітів на банки-контрагенти;

8) моніторинг проблемного кредитного портфеля в розрізі програм кредитування;

9) обмеження та лімітування повноважень посадових осіб при проведенні банківських операцій;

10) організація стягнення на ранніх термінах прострочення 1-90 і аналіз ефективності стягнення на пізніх термінах прострочення 90 + з метою корекції технологічних карток стягнення.

В свою чергу, серед основних принципів корпоративного управління ПАТ «Райффайзен банк Аваль» можна виділити забезпечення управління ризиками та контролю за фінансово-господарською діяльністю [58].

Для забезпечення додаткових заходів із метою управління ризиками створено постійно діючі комітети (рис. В. 1, дод. В). Так, кредитний комітет – щомісячно оцінює якість активів банку та готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення. Кредитний комітет має право створювати кредитні комітети філій (дирекцій), відділень банку або кредитні комітети за окремими напрямками кредитування, які підпорядковуються та звітують кредитному комітету банку, делегувати їм частину своїх повноважень та затверджувати положення про них. Комітет створюється та діє в порядку, визначеному Спостережною радою.

Комітет з питань управління активами та пасивами – щомісячно розглядає питання собівартості пасивів та прибутковості активів і приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання відповідності

строковості активів і пасивів та надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі. Комітет створюється та діє в порядку, визначеному Правлінням банку.

Тарифний комітет ПАТ«Райффайзен банк Аваль» щомісячно аналізує співвідношення собівартості послуг та ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів.

Підводячи підсумок, відзначимо, що в організації управління банківськими ризиками та відповідно формуванні системи банківського ризик-менеджменту повинні дотримуватися ряд принципів, зокрема:

- загально організаційна політика управління ризиками, включаючи методику ідентифікацію, вимірювання, моніторингу і контролю, формулюється вищим керівництвом банку. Відтак, зростає відповідальність вищого керівництва банківської установи, а це дозволяє впевнитись в тому, що ризик відповідає загально організаційній стратегії і вимогам законодавства, а також у тому, що корпоративна культура ризик-менеджменту поділяється усіма членами керівництва банку;
- банківська установа повинна виробити ефективну і реалістичну політику у сфері управління ризиками і забезпечити її виконання, виділяючи при цьому достатні ресурси у тому числі і людські. А тому створення підрозділу, що управляє ризиками, повинно бути спрямованим на своєчасну ідентифікацію ризиків і управління цими ризиками у відповідності з управлінськими рішеннями вищого керівництва;
- для усвідомлення і управління ризиками у їх взаємозв'язку, ідентифікація та оцінка різноманітних ризиків повинна проводитися комплексно. Аналіз ризиків відбувається на достатньо високому рівні, щоб оцінити ризики банку в цілому. Це дає впевненість у тому, що ризик-менеджмент охоплює організаційну структуру повністю, а взаємозв'язок між різноманітними видами ризиків та їх спільний

- вплив на банк усвідомлюється і враховується при прийнятті усіх стратегічних і тактичних рішень;
- підрозділ (управління, департамент), що управляє ризиками повинно відповідати за управління ризиками, що пов'язано з їх безпосередньою діяльністю, у межах що встановлені у відповідності з загально організаційною політикою ризик-менеджменту. Воно також несе відповідальність за будь-які результати прийняття тих чи інших рішень, розробляючи відповідні інструменти управління ризиками. Саме такий підхід змушує осіб, що приймають рішення, повністю усвідомлювати пов'язані з цим процесом ризики і корегувати розрахунок очікуваних прибутків з врахуванням ризиків;
 - повинна відбуватися періодична оцінка ризиків якісними, а де це можливо і кількісними методами. Ця оцінка дає уяву керівництву про кількість та природу ризиків і дозволяє приймати рішення і розподіляти ресурси на основі найбільш повної та всеохоплюючої інформації. Сам процес управління ризиками у такому випадку стає більш кваліфікованим та ефективним;
 - методи і результати оцінки ризиків повинні бути перевірені за допомогою незалежних експертів, що мають достатні ресурси, кваліфікацію і досвід, щоб визначити ефективність механізмів оцінки і управління ризиками і надати необхідні рекомендації. Це забезпечить ефективний підхід до оцінки і моніторингу ризиків;
 - повинні бути напрацьовані адекватні інструменти і політика управління ризиками у нестандартних та кризових ситуаціях. Це дозволяє банку ефективно реагувати на непередбачувані впливи негативних факторів.

2.2. Оцінка основних підходів щодо управління кредитним ризиком банківської установи

Нарощування сукупного кредитного портфеля вітчизняних банків стримується рівнем ризику, що склався в українській економіці після кризових подій 2008–2009 років, та постійним дефіцитом стійких пасивів. Зокрема, 2009 рік характеризувався початком глобальних трансформацій на фінансовому ринку України. Показовим було друге півріччя 2010-го, коли можна було спостерігати послаблення нормативного регулювання, а також пруденційного контролю з боку Національного банку України, вочевидь, під тиском міжнародних фінансових організацій [27, 201].

Протягом 2012 року кредитна активність банків була помірною, а кредитна підтримка банками економіки здійснювалася переважно в національній валюті. Серед основних позичальників вагоме місце посідав сектор не фінансових корпорацій (табл. 2.1) [12].

Таблиця 2.1

Кредити за секторами економіки у 2012 році

Показники	Залишки на кінець періоду	Зміна у річному обчисленні	Частка в загальному обсязі кредитів
Нефінансові корпорації	605,4	5,2	74,3
До 1 року	296,5	18,0	36,4
Від 1 до 5	235,2	– 3,8	28,4
Більше 5 років	73,7	– 7,7	9,0
Домашні господарства	187,6	– 6,8	23,0
До 1 року	38,6	7,5	4,7
Від 1 до 5	47,4	10,1	5,8
Більше 5 років	101,6	– 16,9	12,5
Інші фінансові корпорації	16,2	– 1,3	2,0
Сектор загального державного управління	5,8	– 32,0	0,7
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	0,1	– 16,0	0,0
Усього	815,1	1,7	100,0

З огляду на дані таблиці 2.1 протягом року відбувалося зростання кредитів, наданих домашнім господарствам, у національній валюті та їхнє скорочення в іноземній, що сприяло у відповідь зниженню валютного ризику. За підсумками року частка кредитів домашніх господарств у національній валюті суттєво перевищила частку кредитів в іноземній валюті, а нові кредитні угоди уклалися переважно з не фінансовими корпораціями.

Незважаючи на те, що останнім часом спостерігаються ознаки стабілізації, все ж таки фінансовий сектор України є досить слабким. З одного боку, поліпшення показників ліквідності і приплив роздрібних депозитів в результаті відновлення довіри клієнтів сприяють поступовому відновленню банків. З іншого боку, в банківській системі спостерігається все ще велика частка проблемних кредитів, для врегулювання яких потрібен тривалий час, тоді як зростання кредитування поновлюється повільними темпами. Останнє зумовлене складною ситуацією в ряді галузей, що стримує платоспроможний попит на банківське кредитування і негативно впливає на якість дохідних активів банків.

Фінансова криза 2008 року призвела до стрімкого зростання проблемної заборгованості. Так, за 2009 – 2010 роки прострочені кредити резидентів збільшилися в 4,9 рази [12]. Їхня частка в загальному кредитному портфелі банків зростає на 10,5 процентного пункту – до 13,2% на кінець 2010 року порівняно з 2,7% на кінець 2008 року. Галузями, що генерували найвищий рівень простроченої заборгованості, виявилися будівництво, торгівля, переробна промисловість та сільське господарство.

У 2012 році банками продовжувалася робота з поліпшення якості активів. У відповідності до ринкових умов банки переглядали свої кредитні стратегії. Зокрема з метою реструктуризації активів окремі банки продавали частину своїх кредитних портфелів. Триває процес списання безнадійної заборгованості за рахунок створення резервів. Значна увага приділялася посиленню якості моніторингу кредитного портфеля та роботі з позичальниками.

Необхідно відзначити, що в ситуації яка склалася з проблемною заборгованістю частково винні самі банки, оскільки, бажаючи збільшити кредитний портфель, вони не приділяли належної уваги управлінню ризиками. Більшість банків вела агресивну політику, головною метою якої було завоювання частки ринку, тому вимоги до фінансового стану позичальників необґрунтовано знижувалися.

До того ж досвід банків свідчить, що кредитування реального сектору економіки, на відміну від роботи з інструментами фондового ринку, має специфічні особливості, головна з яких – роздрібний характер роботи з клієнтом. І саме тут особливу роль відіграє професіоналізм.

Несприятливе становище з поверненістю кредитів ускладнює і нерегульованість вітчизняного законодавства в частині забезпечення прав кредиторів із стягнення боргів, в результаті процес їх повернення є довгим, складним, а іноді й безуспішним.

Водночас більшість банків використовують кілька методів – на ранніх стадіях самостійно працюють з проблемною заборгованістю, а на більш пізніх – передають її колекторським компаніям або продають. При цьому дрібні суми іноді списують за рахунок резервів.

Основними факторами, які впливають на схильність банківської системи до кредитного ризику, залишаються:

1) висока чутливість якості дохідних активів до фінансового стану окремих позичальників, динаміці розвитку та законодавчого регулювання різних галузей економіки;

2) значна питома вага на балансах банків валютних кредитів, зокрема кредитів, наданих позичальникам, які не мають валютних надходжень;

3) низька культура обслуговування банківських кредитів, що є наслідком порівняно невеликого періоду функціонування банківського ринку;

4) не завжди якісна система оцінки ризиків у вітчизняних банків, що, з одного боку, пов'язано з неналежним рівнем підготовки відповідних

фахівців, а з іншого боку – з низькою увагою керівництва банку до питання ризик-менеджменту.

Отже, сьогодні як ніколи гостро стоїть питання управління кредитними ризиками у банківських установах. Зважаючи на вищезазначене розвиток ризик-менеджменту має стати одним із важливих напрямків діяльності українських банків. Як свідчить практика, останні переважно використовують досить складні й незрозумілі моделі управління ризиками. Враховуючи це доцільно вдосконалювати не лише технічні аспекти ризик-менеджменту, але й розвивати культуру управління ризиками, налагоджувати механізми доведення інформації про ризики від керівництва банківської установи до всіх її підрозділів.

Кредитний ризик є одним із найнебезпечніших ризиків для банку, причому, на відміну від інших, що частково можуть бути нівельовані самими комерційними банками. Ризик неотримання певних вигод внаслідок невиконання клієнтами та контрагентами своїх зобов'язань попередити або спрогнозувати наперед досить важко.

З великою впевненістю можна стверджувати, що єдиним найбільш дієвим інструментом мінімізації втрат від появи кредитного ризику є створення відповідних резервів, з яких резерв під проблему заборгованості займає особливе місце. Проте створення резервів є непопулярним заходом, а його ефективність часто ставиться під сумнів, оскільки ті кошти, які б могли приносити реальний прибуток для банку, мають бути зарезервованими під той ризик, який може не настати.

Така ситуація вимагає нового бачення проблеми кредитного ризику українських комерційних банків для створення адекватної та ефективної системи його попередження та мінімізації. Для цього, на нашу думку, необхідним є дослідження не лише сутності, але і причин його виникнення (рис. 2.3).

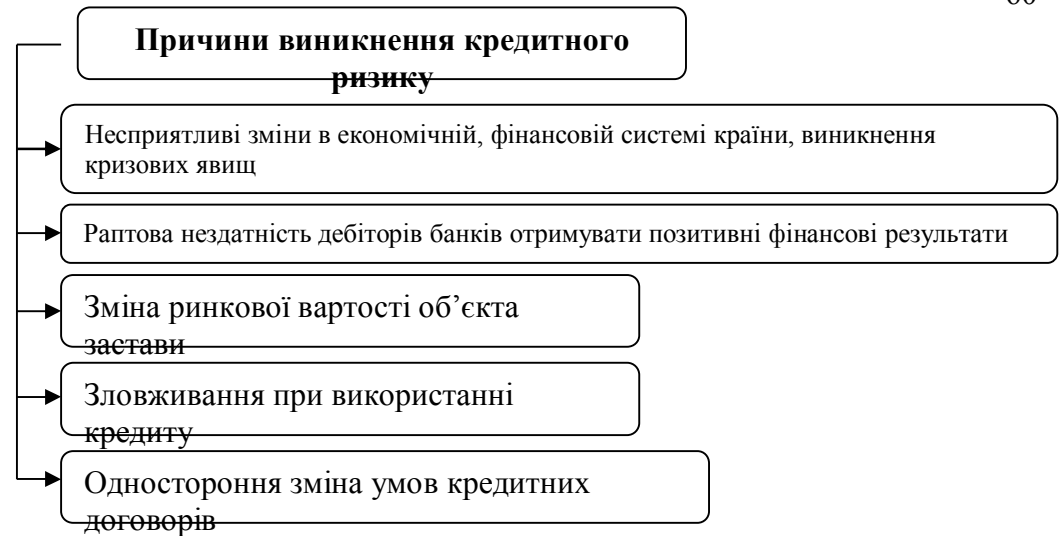

Рис. 2.3. Основні причини виникнення кредитного ризику

Варто зазначити, що якщо перші чотири причини визнаються майже усіма банками, оскільки вони є чисто зовнішніми, а тому слабо піддаються внутрішньому регулюванню, то п'ята, як правило, банками не визнається, оскільки вважається, що можливість в односторонньому порядку зміни умов кредитних договорів є виключним правом банків, зважаючи на економічні тенденції та процеси в економіці.

На жаль, комерційні банки часто не враховують того факту, що зміна економічного клімату відображається також і на фінансовій стійкості їх клієнтів, а відтак, раптова та різка зміна відсоткової політики, строків погашення та інше, призводить до ситуації, коли потенційно неповернені кредити стають проблемними, від чого страждає зокрема і сам банк. Досить яскравий приклад такої неефективної політики управління кредитним ризиком продемонстрували українські банки у 2007–2008 рр., коли за один-два операційних дні умови кредитних договорів були змінені, що призвело до масового невдоволення населення та суб'єктів господарювання такою ситуацією.

В результаті вплив перших чотирьох факторів (див. рис. 2.1) підсилюється п'ятим, що фактично став каталізатором наростання проблемної заборгованості майже в усіх українських комерційних банках.

Ця ситуація демонструє катастрофічні помилки менеджменту банків в контексті управління кредитними ризиками, оскільки замість того, щоб

перекласти тягар поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи, що очевидно банками і планувалось, вони фактично перебрали кризу на себе, що спричинило порушення фінансової стійкості майже всіх українських банків та втрату платоспроможності частини із них.

Таким чином, ми вважаємо, що кредитний ризик має розглядатися банками не як зовнішній фактор можливого негативного впливу, а як внутрішня загроза, рушійною силою якої є та політика, яку проводить кожен конкретний банк. Тому управління кредитними ризиками має бути основою антикризової стратегії вітчизняних фінансово-кредитних установ у контексті попередження поглиблення наслідків світових дестабілізуючих процесів.

Навіть якщо обмежуємося тільки оцінкою кредитного ризику, завдання створення системи управління кредитними ризиками залишається вельми нетривіальним.

Ефективна система управління кредитним ризиком повинна вирішувати наступні завдання:

- формування характеристики фінансово-економічного стану позичальника (рейтинг позичальника і ймовірність дефолту);
- зменшення частки проблемних кредитів;
- обґрунтованість умов угод і прийнятих рішень про кредитування;
- збільшення конкурентних переваг за рахунок підвищення якості кредитного портфеля;
- можливість постійного контролю стану портфеля;
- збільшення дисципліни і скорочення тимчасових витрат за рахунок стандартизації та автоматизації;
- можливості для постійного моніторингу і своєчасної реакції на виникаючі проблеми у клієнта.

Ризик-менеджмент комерційних банків України переважно включає організаційну структуру управління ризиками; базу внутрішніх нормативних актів для забезпечення суворої регламентації процесів управління ризиками;

інформаційну систему, що забезпечує діяльність банку у сфері контролю та моніторингу ризиків; систему регулярної звітності стосовно рівня ризиків.

Менеджменту кредитних ризиків в українських комерційних банках притаманні як спільні риси, так і специфічні особливості. Так, спільними рисами цього даного процесу є внутрішні нормативні документи та наявність спеціальних підрозділів.

Особливості ж систем кредитного ризик-менеджменту у вітчизняних комерційних банках визначаються метою, яку вони переслідують; регламентацією організації ризик-менеджменту; походженням капіталу банку; переліком і специфікою структурних підрозділів банків, задіяних у цьому підпроцесі; вибором методів вимірювання та управління ризиком; інструментами контролю кредитного ризику.

Так, АТ «УкрСиббанк» має розгалужену систему формування рішень з ухвалення кредитного ризику, в основі якої лежить поєднання принципів колегіальності ухвалення рішень та індивідуальної відповідальності менеджерів, які приймають такі рішення.

Основний орган в системі ухвалення рішення - кредитний комітет. Кредитні комітети функціонують на усіх рівнях від відділення до Головного банку та наділені лімітами самостійних повноважень. Процес делегування повноважень здійснюється на двох рівнях: Головний банк наділяє лімітами повноважень Регіональні Департаменти та Територіальні управління, а Регіональні Департаменти – відділення банку.

До складу кредитних комітетів входять співробітники Департаменту ризик-менеджменту, які мають право «вето» при прийнятті рішень, пов'язаних з кредитним ризиком.

Основними завданнями Кредитних комітетів вважаються: реалізація стратегії банку у сфері кредитування, управління та контролю кредитного ризику, ухвалення рішень зі здійснення активних операцій, формування збалансованого та диференційованого кредитного портфеля банку.

Моніторинг – комплекс дій банку з отримання та аналізу інформації про клієнта та угоду, що кредитується, протягом строку дії кредитної угоди. Моніторинг дозволяє передбачати ризики невиконання зобов'язань позичальником з кредитної операції та оперативно реагувати на їх виникнення, тим самим, знижуючи імовірність появи проблемних кредитів.

Моніторинг кредитних операцій здійснюється Головним банком та усіма регіональними підрозділами банку на регулярній основі та включає:

- моніторинг виконання позичальником умов кредитної угоди, у першу чергу – своєчасності розрахунків за кредитом та відсотками;

- моніторинг фінансового стану на підставі регулярної фінансової інформації (звітності);

- моніторинг цільового використання кредитних коштів, досягнення запланованих показників бізнес-планів позичальника;

- моніторинг фізичного стану та вартості забезпечення;

моніторинг не фінансової інформації (юридичні аспекти, репутація позичальника, інше) [20].

Управління кредитним ризиком у вітчизняних комерційних банках базується на внутрішніх нормативних документах (концепціях, політиках, положеннях, регламентах, інструкціях, процедурах, стандартах, методиках тощо).

Процедуру перевірки кредитної якості в ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» було розроблено з метою забезпечення завчасного виявлення можливих змін у кредитоспроможності контрагентів, включаючи періодичний перегляд розміру забезпечення. Відповідно до своєї політики банк присвоює рейтинги в рамках кредитного портфеля. Всі внутрішні категорії ризику визначаються відповідно до методики присвоєння рейтингів банку. Рейтинги за розмірами ризику регулярно переглядаються та оновлюються.

Ситуація з управлінням кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах, що можна класифікувати як «малі» і «середні», певним чином відрізняється від системних банків першої групи. Так, внутрішня нормативна

база «Кредитпромбанку» включає: концепцію з управління ризиками; політику та положення з управління ризиками; методики оцінювання ризиків; посадові інструкції працівників підрозділів із ризик-менеджменту; положення про структурні підрозділи з ризик-менеджменту [64, 223].

Система управління кредитним ризиком передбачає регулярне проведення перевірок щодо дотримання працівниками підрозділів контролю ризиків і працівниками підрозділів, що здійснюють кредитну діяльність його філій, внутрішньобанківських нормативних документів з питань управління кредитними ризиками.

Аналіз кредитного ризику в банку «Львів» здійснює Відділ з управління кредитними ризиками на основі: Положення про управління кредитним ризиком у ПАТ АКБ «Львів», Положення про методику розрахунку лімітів за операціями міжбанківського кредитування [57].

У вітчизняних комерційних банках упроваджено різні моделі управління кредитним ризиком. Так, наприклад, для «ОТР Банку» характерна централізована модель прийняття рішень про надання кредитів (усі рішення аналізують ризик-менеджери і приймають кредитні комітети головного офісу).

ПАТ «Унікредитбанк» прийняв комбіновану модель управління кредитним ризиком, яку здійснюють колегіально спостережна рада і правління банку, що взаємодіють між собою з питань ризик-менеджменту, виходячи із загальноприйнятих принципів корпоративного управління та ієрархії процесів управління ризиками, КУАП, кредитними комітетами банку, і блок «Ризики» в межах визначених принципів, лімітів та обмежень, визначених статутом і внутрішніми нормативними документами банку з питань кредитування [56].

Наявна в банку система управління кредитним ризиком забезпечує чіткий порядок розподілу функцій, делегування повноважень на здійснення кредитних операцій колегіальним органам банку. Банк на постійній основі

проводить роботу щодо формалізації, вдосконалення підходів і методів, упровадження передових інструментів управління кредитним ризиком.

Для адекватної реакції на зростання впливу кредитного ризику «Унікредитбанк» розробив і впровадив у практику кілька варіантів реструктуризації зобов'язань за кредитними договорами тих позичальників, у яких виникли тимчасові проблеми з погашенням кредитної заборгованості; підвищив вимоги до забезпечення кредитів; припинив кредитування в іноземній валюті; запровадив централізоване прийняття рішень щодо видачі нових кредитів у національній валюті на рівні головного офісу банку; обмежив кредитні операції виключно видаванням короткострокових кредитів на операційні потреби і, відповідно, відмовився від кредитування нових проектів і видавання інвестиційних кредитів; закрити ліміти на значну кількість банків (як іноземних, так і вітчизняних); активізував роботу з колекторськими компаніями; сфокусував увагу при кредитуванні на вже наявних клієнтах із застосуванням «підходу добрих партнерських стосунків»; рефінансував кредити великих клієнтів із застосуванням спеціальної процедури «Liquidity Check».

Аналіз кредитного ризику здійснюється банком на двох рівнях відповідно до ієрархічного рівня об'єктів, що його породжують: на рівні кожної окремої позики і кредитного портфеля банку загалом.

На першому рівні банк здійснює управління кредитним ризиком шляхом:

а) аналізу кредитоспроможності кожного позичальника (фізичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи, юридичні особи – клієнти роздрібного (малого і середнього) бізнесу, юридичні особи – клієнти корпоративного бізнесу, банки) засобами програмного забезпечення відповідно до вимог методик оцінювання кредитоспроможності позичальників;

б) документування кредитних операцій за допомогою розроблення і затвердження типових форм договорів на їх проведення та забезпечення виконання зобов'язань за ними, які за потреби переглядаються;

в) постійного поточного моніторингу наданих кредитів за трьома основними напрямками: контроль дотримання позичальником умов договорів кредиту, застави тощо; аналіз змін фінансово-господарської діяльності позичальника (поручителя, гаранта) і визначення якості (групи ризику) кредиту, класу позичальника, внутрішнього кредитного рейтингу; контроль за змінами ринкової вартості заставленого майна. Усі дані про результати проведення моніторингу в обов'язковому порядку вносять до контрольного листа супроводу кредиту.

На другому рівні банк здійснює управління кредитним ризиком методами: портфельної диверсифікації (між різними категоріями позичальників, галузями, регіонами); лімітування (розроблена загальна концепція лімітної політики банку; встановлені: загальний ліміт на одного позичальника; індивідуальний ліміт на одного позичальника (групу пов'язаних / споріднених із позичальником осіб); ліміт на кредитний продукт на одного позичальника – ліміт на проведення окремого виду кредитних операцій; ліміт на портфель активних кредитних операцій; група портфельних лімітів на партнерів банку); створення системи контролю за дотриманням філіями процедури супроводження кредитів; формування резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями. А тому, наявна в банку система управлінням кредитним ризиком дозволяє отримувати його адекватну оцінку, проводити його всебічний аналіз, здійснювати постійний моніторинг і контроль.

У дочірньому банку «Сбербанку Росії» впроваджена трирівнева система управління ризиками: корпоративний (загальнобанківський) рівень, на якому здійснюється управління ризиками, що генеруються зовнішнім середовищем, активами, пасивами й бізнес-процесами банку в цілому (спостережна рада, члени правління і профільних комітетів, керівники управління ризиків,

внутрішнього аудиту й інших підрозділів мідл-офісу (юридичний підрозділ, управління безпеки); лінійний рівень (фронт-офіс), об'єктами якого є бізнес-напрями головного офісу банку, а також його установ (керівники бізнес-напрямів); операційний рівень (бек-офіс), де здійснюється контроль ризиків, що виникають у процесі надання конкретних банківських операцій та послуг [55].

Загалом в українських комерційних банках важливе місце в управлінні кредитним ризиком належить вибору методів його вимірювання (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Методи вимірювання кредитного ризику в окремих комерційних банках України

Назва банку	Методи вимірювання ризиків
«Універсал банк»	метод коефіцієнтного аналізу, метод рейтингів, скорингові моделі, метод <i>Value-at-Risk</i> (вартість під ризиком), метод стрес-тестування, метод « <i>Risk-Adjusted Return on Capital</i> » (рентабельність капіталу з урахуванням ризику), « <i>GAP</i> -аналіз»
«ПриватБанк»	стрес-тестування, <i>VaR</i> -аналіз, аналіз чутливості, гіпотетичний і історичний аналіз, <i>screening</i> (відбір, дослідження – ретельна перевірка кредитоздатності потенційних партнерів, їх порядності, історії та поточного стану, фінансового стану, наявності прогресивних ідей у виробництві і організації управління)
Банк «Львів»	сучасні математичні моделі для визначення ступеня ризику та напряму його зміни і впливу на діяльність банку; методологія <i>VaR</i> , « <i>GAP</i> -аналіз», дюрація
«Альфа-Банк»	метод експертних оцінок; статистичний метод

Примітка. Складено за річними фінансовими звітами комерційних банків.

На наш погляд, методика українських банків із визначення кредитоспроможності позичальника мають такі типові недоліки: неврахування при визначенні максимальної суми кредиту разових витрат позичальника (на ремонт при заселенні в нову квартиру, післяопераційну реабілітацію, комісійна винагорода банку за оформлення і супровід кредиту); здійснення аналізу за даними за попередній період часу, що містять інформацію на одну звітну дату; відсутність інформації про репутацію, кредитну історію позичальника; неврахування ціни купованого товару, що може бути забезпеченням за кредитом.

Ефективне управління кредитним ризиком неможливе без організації дієвого контролю, який, у свою чергу, передбачає використання певного набору інструментів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Інструменти контролю кредитного ризику в окремих комерційних банках України

Назва банку	Інструменти контролю кредитного ризику
«Універсал банк»	ліміти кредитного ризику на одного позичальника, групи пов'язаних позичальників, ліміти за географічними і галузевими сегментами
«ПриватБанк»	регламентовані процедури використання кредитних продуктів; оцінка кредитоспроможності позичальника згідно з Положенням про кредитування та оцінка його фінансового стану за власною методикою; індивідуальний підхід щодо міжбанківських кредитів та овердрафтів залежно від фінансового стану; перевірка застави, контроль руху коштів на рахунках клієнтів, відстеження оборотів на рахунках в інших банках, перевірки залишків товарів в обороті тощо
«Кредитпромбанк»	ліміти повноважень; ліміти концентрацій; ліміти експозицій; диверсифікація; страхування; ціноутворення з урахуванням ризиків; покриття ризиків забезпеченням

Примітка. Складено за річними фінансовими звітами комерційних банків.

Тобто кредитний ризик у вітчизняних комерційних банках контролюється здебільшого за допомогою таких інструментів, як індивідуальні нормативи кредитного ризику, процедури використання кредитних продуктів, оцінювання кредитоспроможності позичальника, робота з проблемною і сумнівно заборгованістю, диверсифікація кредитного портфеля, забезпечення кредитів, страхування, ціноутворення з урахуванням ризиків.

Отже, управління кредитними ризиками у вітчизняних комерційних банках передбачає:

– визначення рівня толерантності банків до кредитних ризиків шляхом установлення різноманітних лімітів, упровадження процедур і регламентів як на операційному, так і портфельному рівнях;

- дотримання регулятивних вимог до нормативів кредитного ризику, встановлених НБУ, та інших обмежень;
- запровадження єдиної методології виявлення (ідентифікації) та оцінювання (вимірювання) кредитних ризиків при проведенні банком кредитних (активних) операцій;
- налагодження ефективної системи підтримки і прийняття управлінських рішень, включаючи моніторинг і контроль кредитних ризиків;
- розмежування функцій, повноважень та відповідальності спостережної ради, правління, кредитних комітетів відповідного рівня і спеціальних підрозділів банку в процесі управління кредитними ризиками; досягнення чіткого розподілу функцій і повноважень між фронт-офісом, що ініціює бізнес-угоду, мідл-офісом, що здійснює незалежний аналіз і контроль умов такої угоди, і бек-офісом, що відповідає за операційне супроводження затвердженої та укладеної угоди;
- ефективну взаємодію підрозділів банку на всіх організаційних рівнях у процесі управління кредитними ризиками.

Таким чином, організація кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках у цілому і стан управління кредитним ризиком у них безпосередньо впливає на результуючі показники кредитної діяльності кожного з них і системи комерційних банків загалом, зумовлює проблеми, притаманні здійснюванню на вітчизняному ринку окремим різновидам кредитування.

2.3. Аналіз особливостей процесу мінімізації ризику ліквідності банку

Діяльність банку, порівняно з іншими установами, характеризується підвищеним рівнем ризику, тому менеджери банку повинні враховувати максимальну кількість факторів та ступінь їх впливу на рівень ліквідності банку, оскільки неврахування певного фактора в майбутньому може призвести до погіршення фінансової стійкості банку.

Незважаючи на це, банки недостатньо уваги приділяють системному аналізу, діагностиці та майбутньому прогнозуванню діяльності, а, отже, і розробці ефективних і дієвих стратегій подальшого розвитку на певному ринку, включно зі стратегією управління ліквідністю. При цьому постає необхідність у формуванні стратегії управління ліквідності банку з визначенням базових методів оцінки та аналізу ліквідності і обґрунтуванням відповідальності організаційних підрозділів, що безпосередньо беруть участь у розробці та реалізації стратегією управління ліквідністю банку.

Тривалий час, для світової фінансової системи, була характерна стабільність та надлишок фінансових активів. За такої ситуації банківський менеджмент та науковці не приділяли питанню ліквідності достатньої уваги. Підтвердженням цьому слугує дослідження банківських ризиків, що проводиться Центром з вивчення фінансових інновацій (Centre for Study of Financial Innovation) разом з Pricewaterhouse Coopers, протягом більш ніж 10 років, результатом якого є рейтинг банківських ризиків. Згідно з ним, ще у 2006 р. банкірами та експертами коливання ліквідності не розглядалися як ризик банківської діяльності. Проте вже у 2008 р. ризик ліквідності виходить на перший план серед банківських ризиків, і протягом 2008-2012 рр. посідає провідні місця в рейтингу [17, 40].

З часом трансформується підхід до розуміння самої природи ліквідності. З подальшим розвитком економіки, фондового ринку, ринку страхових послуг ліквідність перестає бути суто категорією банківської системи. Вона стає категорією ринку. Таким чином, спостерігається модифікація поняття банківської ліквідності в складну систему, підсистеми якої здійснюють взаємний вплив одна на одну та на економіку в цілому.

Доцільно відзначити, що регулювання рівня ліквідності та забезпечення його достатності передбачає контроль з боку центрального банку за дотриманням певних нормативів. У вітчизняній регуляторній практиці це нормативи Н4 (миттєвої ліквідності), Н5 (поточної ліквідності) та Н6 (короткострокової ліквідності). Зокрема, норматив миттєвої ліквідності (Н4)

встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів. За нормативом поточної ліквідності (Н5) здійснюється контроль за збалансованістю строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Показник короткострокової ліквідності (Н6) розраховується з метою контролю за здатністю банку виконувати за рахунок ліквідних активів прийняті ним короткострокові зобов'язання терміном виконання до 1 року [41, 6–7].

Докризовий період (звичайної ділової активності) характеризувався стабільним зростанням доходів банківського сектору. Зокрема, протягом 2003 – 2007 років спостерігалися високі темпи зростання як вітчизняної економіки в цілому, так і банківського сектору зокрема. Протягом даного періоду діяльність банків характеризувалася розширенням активних операцій, поліпшенням якості активів, зростанням обсягів депозитів фізичних і юридичних осіб, нарощуванням капітальної бази. Так, за підсумками 2006 року банки України отримали найбільші за всі роки банківської системи прибутки, який становив – 4,1 млрд. дол. [62, 52].

У процесі підтримки ліквідності у зазначений період Національний банк України активно використовував механізм обов'язкового резервування для підтримки ліквідності банківських установ. А нормативи банківської ліквідності у докризовий період характеризувалися певною динамікою, зокрема фактичні показники ліквідності значно перевищують їх нормативне значення (табл. 2.3) [23].

Таблиця 2.4

Нормативи ліквідності у докризовий період

Нормативи ліквідності	Роки			
	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007
Н4 (не менше 20%)	48.41	61.24	61.56	56.73
Н5 (не менше 40 %)	62.42	74.34	73.87	70.19
Н6 (не менше 20%)	33.70	44.55	40.17	37.83

Кожен із показників значно перевищує нормативне значення (табл. 2.4). Отже, це свідчить про надмірне перевищення наявних у розпорядженні банків ліквідних активів над їх зобов'язаннями з відповідними термінами виконання, оскільки.

Зазначимо, що низький рівень ліквідності передбачає суттєві обмеження платоспроможності банку, що веде за собою втрату довіри клієнтів та значно ускладнює можливості по залученню ресурсів. В свою чергу, умови надлишкової ліквідності передбачають послаблення позицій Національного банку в площині грошово-кредитного регулювання, адже саме центральний банк є монопольним постачальником ліквідності, а відповідно відсутність попиту на неї веде за собою зниження адекватної реакції на монетарні важелі впливу [44, 49].

На макрорівні, надлишкова ліквідність свідчить про неефективний менеджмент, що спричиняє зниження рентабельності банку, а відповідно може призвести до банкруцтва.

Світова фінансова криза негативно вплинула на стабільність у банківській сфері. Кризові явища кінця 2007 – початку 2009 року призвели до проблем із ліквідністю в банківських установах України через падіння фондових індексів, неочікуваного обвалу національної валюти, відтоку банківських депозитів та зниження довіри до банків.

Для підтримки діяльності та платоспроможності комерційних банків Національний банк використовував низку інструментів, які хоча і призвели до зниження напруги у банківському секторі, але були не досить ефективними. Так, застосування механізму рефінансування – це один із поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовують центральні банки різних країн. Вітчизняна практика передбачає використання механізму рефінансування Національним банком як сукупності способів кредитування комерційних банків (табл. 2.5) [62, 52].

Операції з рефінансування банків

Показники	Роки					
	2007		2008		2009	
	млрд. грн.	% до загальної суми	млрд. грн.	% до загальної суми	млрд. грн.	% до загальної суми
Загальний обсяг операцій, з них:	2,5	100,0	169,5	100,0	64,4	100,0
шляхом надання стабілізаційних кредитів та інших короткострокових кредитів на основі програми фінансового оздоровлення	–	–	36,8	21,7	46,9	72,76
довгострокові кредити	–	–	–	–	0,67	2,59
кредити, надані шляхом проведення тендера	1,95	78	15,2	9,0	1,23	1,93
через механізм постійно діючої кредитної лінії рефінансування овернайт	0,43	17,1	91,8	54,2	12,7	19,76
через операції прямого репо	–	–	23,1	13,6	0,48	0,74
через операції своп з іноземною валютою	–	–	2,6	1,5	1,43	2,22
кредити, надані під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в Національному банку України	0,12	4,9	–	–	–	–

Під час кризи банки намагалися бути вкрай обережними із рівнем власної ліквідності, а тому в окремі періоди показники ліквідності перевищували нормативні значення у рази (табл. 2.6) [24].

Таблиця 2.6

Нормативи ліквідності у період кризи

Нормативи ліквідності	Роки		
	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010
Н4 (не менше 20%)	53.60	62.38	64.45
Н5 (не менше 40 %)	75.31	75.16	72.90
Н6 (не менше 20%, а з 01.01.2010 – 60%)	39.93	32.99	35.88

Уже в квітні 2010 року норматив Н6 зріс до 100,85 % за нормативного значення 60%. Таким чином, забезпечуючи власну ліквідність банки вилучали кошти з економічної системи, створюючи тим самим на ринку дефіцит кредитних ресурсів, що на практиці породило стагнацію вітчизняного кредитного ринку, а це зумовило необхідність вжиття такого заходу, як відмова в підтримці ліквідності банків за всіма інструментами рефінансування у разі наявності постійної незбалансованості між термінами та обсягами залучених і розміщених коштів.

Розглядаючи стан ліквідності банківської системи у посткризовий період (друга пол. 2010 – перша пол. 2012 рр.), зазначимо, що спостерігався достатній рівень ліквідності банківської системи. Це характеризують і нормативи ліквідності у посткризовий період (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Нормативи ліквідності у посткризовий період

Нормативи ліквідності	Роки		
	01.01.2011	01.01.2012	01.06.2012
Н4 (не менше 20%)	58.80	58.48	53.39
Н5 (не менше 40 %)	77.33	70.53	73.54
Н6 (не менше 60%)	91.19	94.73	94.05

Так, за даними Національного банку України основними чинниками зростання банківської ліквідності у 2012 році були, зокрема такі [45]:

– операції Національного банку України з купівлі цінних паперів. Обсяг таких операцій у 2012 році становив 38,6 млрд. грн. (сума за номінальною вартістю), із них придбано через механізм двостороннього котирування – 2,5 млрд. грн. Обсяг продажу державних облігацій України з портфеля Національного банку України за 2012 рік за номінальною вартістю становив 3,5 млрд. грн., із них 1,9 млрд. грн. продано через механізм двостороннього котирування та 1,6 млрд. грн. викуплено Міністерством фінансів України з метою дострокового погашення зазначених цінних паперів;

– операції Національного банку України з надання кредитів рефінансування. Обсяг таких операцій у 2012 році становив 97,6 млрд. грн. (за 2011 рік – 28,8 млрд. грн.), із них обсяг операцій прямого репо – близько 60 %, або 56,6 млрд. грн. Обсяг повернення заборгованості за наданими Національним банком України кредитами становив 93,6 млрд. грн.;

– перевищення обсягів повернення коштів за мобілізаційними операціями над залученими. Загальний обсяг операцій з мобілізації коштів через продаж депозитних сертифікатів Національного банку України за 2012 рік становив 16,7 млрд. грн. (за 2011 рік – 166,8 млрд. грн.), обсяг повернення коштів за цими операціями – 21,9 млрд. грн.;

– вивільнення коштів обов'язкових резервів з окремого рахунку в Національному банку України. Обсяг коштів, що обліковуються на цьому рахунку, в 2012 року зменшився на 0,8 млрд. грн. – до 6,5 млрд. грн.

Водночас стримуючим чинником збільшення банківської ліквідності були валютні інтервенції Національного банку України. Сальдо таких операцій за 2012 рік було від'ємним і становило – 7,5 млрд. дол. США (в еквіваленті), що призвело до вилучення з обігу коштів на суму близько 60 млрд. грн.

Крім того, суттєвий вплив на динаміку ліквідності банківської системи у 2012 році здійснювали автономні чинники – приріст готівкових коштів, рух коштів Уряду на рахунках у Національному банку України.

Загалом, з метою підтримання ліквідності банки у практиці своєї діяльності використовують підтримання певного резерву поточної ліквідності в розмірі, достатньому для повного покриття зобов'язань банку, а також введення лімітів для обмеження розривів у структурі активів і пасивів по термінах та по валютам.

Система лімітів включає в себе граничні суми (нормативні значення), розраховані у відсотках від капіталу і (або) зобов'язань відповідного терміну, що обмежують дефіцит або надлишок коштів за базовими термінами (включаючи кумулятивний метод), крім того, допустимі строки перевищення

граничних сум та (або) терміни повернення в рамки допустимих інтервалів (у разі перевищення нормативів банк розробляє заходи щодо усунення порушення структури активів / пасивів).

У широкому розумінні ризик ліквідності – це ризик, що обумовлений тим, що банк може бути недостатньо ліквідний або занадто ліквідний, однак на практиці розглядається декілька модифікацій цього поняття. Так, ризик недостатньої ліквідності – це ризик того, що банк не зможе своєчасно виконати свої зобов'язання або для цього буде потрібно продаж окремих активів банку на не вигідних умовах, а ризик зайвої ліквідності – це ризик втрати доходів банку через надлишок високоліквідних активів, але мало або не мають доходу активів і, як наслідок, невиправданого фінансування низькодохідних активів за рахунок залучених ресурсів [54].

Ризик втрати ліквідності пов'язаний з неможливістю банку виконати свої зобов'язання по платежах в обумовлені терміни, швидко перетворювати свої активи в грошову форму для здійснення платежів за вкладками.

Недостатня ліквідність призводить до неплатоспроможності кредитної організації. Якщо кредитна організація не виконала своєчасно свої зобов'язання перед вкладниками і про це стало відомо, виникає «ефект снігової кулі» – лавиноподібний відтік депозитів і залишків на розрахункових рахунках, що приводить вже до принципової неплатоспроможності.

Ризик ліквідності, з одного боку, тісно пов'язаний з неузгодженістю активів і пасивів (тобто використанням коротких нестабільних пасивів для середньострокових або довгострокових активних операцій), а, з іншого боку, з втратою можливості (через загальної кон'юнктури ринку або погіршення іміджу банку) залучити ресурси для виконання поточних зобов'язань.

На рівень ризику ліквідності впливають різні фактори, серед них:

- якість активів банку (якщо у портфелі банку є значний обсяг непрацюючих і неповоротних активів, не забезпечених достатніми резервами або власними коштами, то такий банк втратить

- ліквідність через необхідність фондувати такі активи залученими ресурсами);
- диверсифікованість активів;
 - процентна політика банку та загальний рівень прибутковості його операцій (постійне перевищення витрат банку над його доходами може призвести до втрати ліквідності);
 - величина валютного та процентного ризиків, реалізація яких може призвести до знецінення або недостатнього рівня віддачі працюючих активів;
 - стабільність банківських пасивів;
 - узгодженість термінів залучення ресурсів і розміщення їх в активні операції;
 - імідж банку, що забезпечує йому можливість у разі потреби швидко залучити сторонні позикові кошти.

Ризик ліквідності тісно пов'язаний з такими ризиками: кредитним, ринковим, відсотковим та валютним. Так, наприклад, кредитний ризик погіршує ліквідність банку, оскільки призводить до порушення збалансованості активів і пасивів за строками та сумами; а ринковий, валютний і процентний ризики можуть викликати зменшення вартості активів банку або збільшувати вартість пасивів.

Управління ліквідністю банку базується на постійному балансуванні між такими складовими балансу банку, як капітал, залучені та розміщені кошти. Тому основним завданням комплексної системи управління ліквідністю є оптимізація структури активів і пасивів банку, які визначають ліквідність банку [69, 157].

Оптимізація структури активів і пасивів передбачає:

- максимізацію доходів від розміщення ресурсів у певний вид активу;
- зменшення вартості залучених ресурсів;
- нарощування капіталу.

Для оцінки ризику ліквідності у практиці вітчизняних банків застосовуються методи та підходи, визначені вимогами Національного банку України та керівництвом установи.

Ризик ліквідності - другий за значимістю після кредитного ризику, на думку менеджменту АТ «УкрСиббанк». Це ризик фінансових втрат, пов'язаних з нездатністю банку своєчасно та у повному обсязі виконати свої зобов'язання. Джерелом ризику ліквідності є незбалансованість активів та пасивів за термінами погашення.

Політика управління ризиком ліквідності АТ «УкрСиббанк» спрямована на оптимізацію співвідношення ризику ліквідності та прибутковості операцій банку. Рішення щодо стратегії управління ризиком ліквідності визначає КУАП на основі оцінки та аналізу ліквідної позиції банку. Безпосереднє щоденне оперативне управління миттєвою ліквідною позицією банку знаходиться у компетенції Казначейського департаменту (миттєва й короткострокова ліквідність на інтервалі до 3-х місяців) і Управління менеджменту активів і пасивів (середньострокова й довгострокова ліквідність на горизонті планування понад 3-х місяців). Департамент ризик-менеджменту здійснює контроль ризику ліквідності, здійснює стрес-тестування на різних часових горизонтах, перевіряє адекватність використовуваної методології при оцінці ризику ліквідності.

Діюча система управління та контролю ризику ліквідності дозволяє ефективно керувати ліквідною позицією, як з погляду забезпечення безумовного виконання зобов'язань банку, так і з погляду забезпечення клієнтів АТ «УкрСиббанк» необхідними кредитними ресурсами.

Крім виконання внутрішніх лімітів ризику ліквідності, АТ «УкрСиббанк» стабільно дотримувався нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України.

При коливанні процентних ставок на фінансових ринках банк піддається процентному ризику. Джерелом процентного ризику є дисбаланс активів та зобов'язань, що реагують на зміни процентних ставок за термінами

переоцінки. Залежно від напрямку зміни процентних ставок позиція дисбалансу потенційно може бути як джерелом додаткового прибутку, так і втрат.

Для управління процентним ризиком в АТ «УкрСиббанк» розроблена комплексна система, яка включає оцінку ризику, лімітацію його параметрів, моніторинг величини ризику, стрес-тестування, оцінку та оперативний моніторинг низки показників, що характеризують рівень процентного ризику до якого схильний банк.

Результати оцінки та аналізу величини процентного ризику щомісячно надаються КУАП, який ухвалює рішення щодо інструментів управління даним ризиком.

Використовувані внутрішні механізми та процедури дозволяють керівництву АТ «УкрСиббанк» ухвалювати своєчасні та адекватні рішення, направлені на дотримання встановлених лімітів процентного ризику та підтримку прийнятної доходності операцій банку [20].

До прикладу, в у ПАТ «Раффайзен банк Аваль» регулярно формується звіт про невідповідність між активами і пасивами за строками до погашення та досліджуються відповідні розриви за часовими проміжками.

Оскільки такий звіт не відображає повною мірою реальні надходження та відтік грошових потоків, додатково для визначення впливу на ліквідність відслідковується поведінка продуктів без заздалегідь визначеного строку погашення (поточні рахунки клієнтів, кореспондентські рахунки банків), а також строкових продуктів, для яких можлива пролонгація.

Банк досліджує також стресові сценарії, які можуть вплинути на ліквідність, виокремлюючи сценарії фінансової та репутаційної кризи. Крім цього, досліджуються додаткові джерела ліквідності, які можна використовувати в екстрених ситуаціях, включаючи облігації внутрішнього державного боргу України.

Ліміти на кумулятивні розриви ліквідності встановлено окремо для кожного часового проміжку. ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» дотримується

нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України. Для покращення контролю за нормативами ліквідності було встановлено внутрішні нормативи ліквідності, показники яких відслідковуються щоденно та презентуються на кожному засіданні КУАП.

У разі необхідності, банк здійснює стрес-тестування для значень показників ліквідності та досліджує можливий вплив зміни певних внутрішніх та зовнішніх факторів.

При проведенні аналізу фінансових активів та зобов'язань за строками до погашення застосовується припущення щодо можливості дострокового продажу цінних паперів у портфелях банку, а також щодо стійкості залишків на поточних та строкових рахунках клієнтів банку.

У ПАТ КБ «Приватбанк» управління ризиком ліквідності реалізується фахівцями Департаменту фінансових ризиків спільно з Казначейством.

Управління ризиком ліквідності здійснюється за такими напрямками:

1) Дотримання нормативних вимог НБУ щодо проводяться щоденні та середньозважені розрахунки даних показників, розроблено програмне забезпечення розрахунків;

2) Виконання норми обов'язкового резервування коштів на окремому рахунку в НБУ і мінімального залишку коштів на коррахунку в НБУ. Контроль дотримання норм резервування здійснюється за внутрішньою «Методикою формування обов'язкового резерву в НБУ»;

3) У банку розроблена внутрішня система контролю ліквідності, яка діє в наступному режимі і регламентована наступними документами:

3.1) Політикою управління ліквідністю визначається:

а) комплекс заходів, які застосовує банк з метою оцінки та управління ризиком ліквідності;

б) відповідальні служби і розподіл їх повноважень в процесі управління даним ризиком;

в) принципи і методи управління та нагляду за ризиком ліквідності.

3.2) Процедура розрахунку, контролю та управління ліквідності банку встановлює і визначає:

- а) застосування заходів впливу при порушенні показників ризику ліквідності (CPA);
- б) кількісне значення показника ризику ліквідності (CPA);
- в) конкретний порядок застосування заходів для управління і контролю ризику ліквідності в умовах облікової та програмного середовища банку;
- г) порядок взаємодії підрозділів банку в процесі управління ризиком ліквідності;
- д) напрямки та механізми регуляції стану ліквідності банку.

Активи і пасиви зіставляються за термінами їх повернення для оцінки ризику ліквідності (розрахунок GAP), визначаються такі абсолютні та відносні показники розриву між потоками активів і пасивів:

- сукупний розрив – різниця між активами і пасивами наростаючим підсумком по заданих термінах; дає розуміння про надлишок або нестачу коштів на різних термінах у майбутньому, відображає вплив накопиченого ризику за попередні періоди (або його відсутність);
- чистий розрив – різниця між активами і пасивами за відповідний термін;
- сукупний розрив у відносній величині – співвідношення потоків активів і пасивів, розрахованих наростаючим підсумком;
- сукупний розрив / загальний обсяг активів (CPA) відображає у відносній величині незбалансованість сукупних потоків активів і пасивів в вигляді процентної частки від загального розміру активів.

Таким чином, аналіз поточної і короткотермінової, а також середньо і довготермінової ліквідності банку здійснюють підрозділи, які відповідають за забезпечення ліквідності. Як правило, це казначейство (поточна і короткотермінова ліквідність) і підрозділи, які планують фінансову

діяльність банку (середньо і довготермінова ліквідність). Казначейство має визначені (в межах установлених лімітів) повноваження з прийняття рішень щодо залучення/розміщення ліквідних коштів на фінансовому ринку в процесі управління ліквідною позицією банку.

В свою чергу, департамент ризиків підготовляє висновок, який містить ідентифікацію факторів ризику ліквідності, аналіз стану поточної, і коротко-середньо- і довготермінової ліквідності банку, пропозиції щодо її оптимізації. А комітет з управління активами і пасивами банку як колегіальний орган управління банку на основі поданих матеріалів затверджує політику управління ліквідністю банку, приймає рішення з управління ліквідною позицією банку у разі розривів ліквідності і відхилення фактичних показників від нормативних, а також рішення щодо залучення / розміщення значних сум ліквідних коштів на фінансових ринках.

2.4. Система заходів з управління валютним та процентним ризиками в банківській діяльності

Джерелом валютного ризику банку є короткострокові, середньострокові та довгострокові неочікувані коливання валютних курсів, які несуть в собі загрозу виникнення втрат (матеріальних та/або нематеріальних), або навпаки – шанс отримання додаткових вигод порівняно з ситуацією уникнення ризику. Основними характеристиками джерела валютного ризику є ймовірність, напрямок, масштаб змін курсу певної валюти (в абсолютному або відносному вимірі), час початку та тривалість зміни, взаємозв'язок зі змінами курсів інших валют.

Необхідно підкреслити, що валютний ризик виникає внаслідок неочікуваних змін у валютних курсах, оскільки очікувані зміни повинні бути враховані у момент прийняття відповідних економічних рішень. Натомість, неврахування символізує про реалізацію інших видів ризиків (компетенції, порядності, ризиків бізнес-середовища тощо).

Виявлення (ідентифікація) валютних ризиків відбувається під час аналізу торгівельних і комерційних валютних операцій у процесі прийняття рішення про їх проведення при запровадженні нових банківських і фінансових продуктів, у ході наступного моніторингу валютних операцій або відкритих валютних позицій у цілому.

У 2012 році надходження іноземної валюти від нерезидентів перевищували перекази на їх користь на 13,5 млрд. дол. США (в еквіваленті). Водночас динаміка попиту і пропозиції на міжбанківському валютному ринку була нерівномірною упродовж року. З урахуванням цього Національний банк України здійснював операції як з продажу, так і купівлі іноземної валюти.

Основною метою операцій було запобігання різким ситуативним курсовим коливанням гривні, збереження її прогнозованої динаміки для забезпечення виконання інфляційних орієнтирів, поповнення і диверсифікація міжнародних резервів. Частка операцій Національного банку в загальному обсязі міжбанківського валютного ринку в 2012 році була значно меншою (3,1 %), ніж у 2011 році (6,9 %) [45].

У цілому в 2012 році сальдо валютних інтервенцій Національного банку України було від'ємним і становило “мінус” 7,5 млрд. дол. США (в еквіваленті), ураховуючи пряму та опосередковану підтримку енергетичної безпеки держави.

Офіційний курс гривні до долара США за 2012 рік майже не змінився і за станом на кінець року становив 7,9930 грн./дол.США. Відносно євро гривня знецінилася на 2,32 % (10,5372 грн./євро), а відносно російського рубля – на 5,46 % (2,6316 грн./10 рублів). Відтак, у 2012 році щоденні відхилення офіційного курсу гривні до долара США від ринкового впродовж року перебували в межах від “-0,09 %” до “-1,95 %”.

Більш низька інфляція в Україні в 2012 році порівняно з країнами, що є основними торговельними партнерами позитивно вплинула на конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Реальний ефективний

обмінний курс гривні знизився за 11 місяців 2012 року на 5,0 % порівняно з груднем 2011 року. Завдяки цьому українські виробники отримали цінові переваги як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках збуту їх продукції.

Отже, в умовах підвищеної турбулентності валютного ринку та значного рівня доларизації економіки України посилюється негативний вплив валютних ризиків на прибуток і капітал вітчизняних банків [52, 244].

У зв'язку з цим розроблення дієвого та ефективного механізму управління валютним ризиком, що базується на постулатах сучасної концепції комплексного ризик-менеджменту, набуває особливої актуальності для забезпечення фінансової стійкості банку і його сталого розвитку.

Так, систему внутрішніх лімітів валютного ризику банку, яка є ключовим елементом організації його ефективного контролю, доцільно розбудовувати на основі інтеграції гнучкої складової – лімітів наслідків реалізації валютного ризику та жорсткого буферу – Stress-лімітів експозиції до валютного ризику з метою забезпечення додаткового капітального резерву на випадок виключної, але ймовірної ескалації прямого та непрямого валютного ризику.

Таким чином, доцільним є встановлення лімітів базової, виключної та критичної толерантності до валютних ризиків банку.

Контролювати дотримання базової толерантності до валютного ризику, тобто визначати межі прийнятного ризику, доцільно за допомогою трирівневих лімітів, що одночасно обмежують величину кумулятивних реалізованих, нереалізованих та потенційно можливих збитків за окремою позицією або портфелем в іноземній валюті в цілому.

Обсяг кумулятивних реалізованих збитків у плановому періоді рекомендуємо обмежувати за допомогою використання реакційних stopout лімітів. У випадку, якщо величина збитків (з урахуванням результатів застосування методів їх трансферту) досягає встановленого для даного виду

валютних позицій ліміту, приймається рішення про заборону відкриття додаткових позицій відповідного виду.

Обсяг потенційних нереалізованих збитків за валютними позиціями, які викликані фактичними змінами валютних курсів, доцільно обмежувати за допомогою stop-loss лімітів. За досягнення визначеного розміру ліміту відбувається автоматичне закриття позиції, що дозволяє банку уникнути подальших втрат надходжень та економічного капіталу внаслідок збереження несприятливих тенденцій змін валютних курсів та бажання дилера відігратися у майбутньому на сприятливих змінах, які можуть і не відбутися.

На початку року ліміт stop-loss доцільно визначати як максимальне несприятливе відхилення обмінного курсу порівняно з курсом, за яким створено позицію. У подальшому, якщо станом на початок періоду корекції лімітів (наприклад, на перший робочий день кожного місяця) ринковий курс валюти відповідної позиції більш привабливий для банку, ніж початковий, то при розрахунках ліміту stop-loss курс створення позиції замінюється поточним ринковим курсом.

Обсяг потенційно можливих збитків за валютними позиціями внаслідок неочікуваних змін валютних курсів, доцільно обмежувати за допомогою VaR, ETL, SRM та DRM-лімітів. А у випадку, якщо рівень за позицією, розрахований за допомогою відповідних методів стохастичного аналізу (визначення вартості під ризиком, очікуваних залишкових втрат, спектрального та деформаційного аналізу) досягає встановленого ліміту, то відбувається автоматичне закриття позиції.

Ліміти наслідків реалізації валютних ризиків банківської установи повинні динамічно переглядатися у відповідь на зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища з метою адекватної адаптації до них.

Так, найбільш простим способом інтеграції stop-out, stop-loss та VaR (ETL, SRM, DRM)-лімітів є встановлення динамічних не револьверних лімітів валютних ризиків банку, розмір яких зменшується на розмір кумулятивних збитків і не поновлюється за рахунок акумуляції прибутків.

Іншим варіантом є встановлення динамічних револьверних лімітів, розмір яких зменшується у процесі акумуляції збитків і поновлюється за рахунок акумуляції прибутків. При цьому поновлення простих револьверних лімітів валютних ризиків за рахунок отриманих прибутків відбувається у межах їх розмірів, що визначаються на початку року.

З іншого боку, встановлення револьверних лімітів з розширенням передбачає можливість збільшення їх початкового розміру за рахунок накопичених курсових прибутків. На нашу думку, початковий розмір річного ліміту доцільно розподілити пропорційно або з урахуванням фактору сезонності на місячні ліміти валютних ризиків. В свою чергу, місячний ліміт доцільно зробити фіксованим. За результатами місяця, відповідно до обраної методики встановлення динамічних лімітів (не револьверні, прості револьверні або револьверні з розширенням) доцільно переглядати обсяг ліміту на наступний місяць.

З огляду на неспроможність урахування за допомогою методів VaR, ETL, SRM та DRM-аналізу значних і катастрофічних втрат надходжень та капіталу банку внаслідок екстремальних подій, необхідно дотримуватися рівнів виключної та критичної толерантності шляхом встановлення Stress-лімітів експозиції до ВРБ.

Так, за результатами реверсійного стрес-тестування рекомендується визначати виключні, але ймовірні сценарії, що можуть завдати банку критичних та катастрофічних втрат його надходжень та капіталу. Виходячи з цього, з урахуванням прогнозованих змін валютних курсів у плановому періоді, розраховуються граничні обсяги валютних позицій, що потенційно можуть призвести до зазначених втрат.

Таким чином, за допомогою Stress-лімітів доцільно обмежувати абсолютні та відносні розміри, а також строки існуючих та потенційних валютних позицій банку, з урахуванням специфіки прояву факторів валютних ризиків банку на середньо- та довгостроковому часових горизонтах.

Виходячи з того, що моделі стрес-тестування вимагають наявності значних обсягів емпіричних даних і досить складні у використанні, Stress-ліміти не можуть часто переглядатися у відповідь на динамічні зміни внутрішнього та зовнішнього середовища й залишаються фіксованими до моменту проведення повторного стрес-тестування.

Підкреслимо, що банку доцільно забезпечити вищий пріоритет та жорсткість Stress-лімітів шляхом заборони їх перевищення навіть у випадку, коли ліміти наслідків реалізації валютних ризиків банку дозволяють додаткове нарощення експозиції до нього.

Побудова ефективної системи валютного ризик-менеджменту неможлива без розуміння взаємозв'язків між видами валютного ризику банку, які можуть підсилювати або, навпаки, нейтралізувати вплив одне одного на діяльність банку. Саме тому актуальним є дослідження сутності окремих видів валютного ризику банку, їх систематизація та вивчення специфіки механізму їх реалізації.

Розглядаючи практичні підходи вітчизняних банківських установ необхідно відзначити, що підходи до оцінки, аналізу та застосування методів мінімізації характеризуються певними специфічними рисами відповідно до особливостей діяльності банку. Так, ПАТ «Райффайзен банк Аваль» в процесі управління ринкових та операційних ризиків щоденно проводить моніторинг та аналіз відкритих позицій банку за валютами і дорогоцінними металами.

Окрім цього, для запобігання надмірних втрат внаслідок переоцінки відкритої валютної позиції банку щодня проводиться контроль накопичених прибутків/збитків за операціями з валютою. Управління ринкових та ризиків фінансових установ здійснює також стрес-тестування та розраховує потенційні втрати внаслідок несприятливих і екстремальних коливань валютних курсів.

Для управління відкритою валютною позицією ПАТ «Райффайзен банк Аваль» встановлено ліміти на відкриті валютні позиції як для кожної валюти

окремо, так і для загальної відкритої валютної позиції. Додатково встановлено обмеження на накопичені прибутки/збитки за валютними операціями та переоцінкою відкритої валютної позиції.

При розрахунку величини ймовірних змін валютних курсів у банку беруться до уваги історичні коливання ринкових курсів за кожною валютою протягом звітного року та визначаються можливі зміни курсів із імовірністю 99%. При цьому незалежно визначається можливе зростання та падіння курсу за кожною валютою.

Управління валютним ризиком в АТ «УкрСиббанк» здійснюється за допомогою системи лімітації валютного ризику, що включає ліміти валютної позиції в розрізі валют, ліміти валютних позицій для бізнес-підрозділів, а також системи нормативів валютної позиції Національного банку України.

Система внутрішніх лімітів дозволяє комплексно та адекватно контролювати рівень виникаючого валютного ризику. Планування та управління нормативами валютної позиції НБУ здійснюється Управлінням менеджменту активів та пасивів. Щоденний контроль дотримання нормативів НБУ та внутрішніх лімітів валютного ризику здійснює Департамент ризик-менеджменту.

Менеджмент ПАТ КБ «Приватбанк» при зростанні ризиків, пов'язаних з відкритими позиціями, під час значних коливань обмінних курсів вартість активів має тенденцію до зниження протягом короткострокового періоду, який викликає розрив ліквідності. Первинним при цьому є ризик зміни відсоткових ставок, що веде до зміни кон'юнктури валютного ринку або до зниження вартості деяких фінансових активів.

Встановлення лімітів по валютним позиціям і відкриття позицій банк здійснює в межах виконання нормативних вимог, а також діючим індивідуальним договором між ПАТ КБ «Приватбанк» і Національним банком України, дотриманням лімітів відкритої валютної позиції на щоденній основі, в межах установлених значень.

Шляхом лімітування відкритої валютної позиції здійснюється управління валютним ризиком. Виконання лімітів та щоденний контроль лімітів відкритої валютної позиції по банку проводиться Департаментом підтримки міжбанківських операцій Казначейства банку.

В залежності від багатьох умов, а саме: кон'юнктури ринку, необхідності реалізації міжбанківських програм, або згідно службовим запискам регіональних підрозділів, Казначейство банку протягом звітного періоду має право коригувати затверджені ліміти валютної позиції регіональних підрозділів, як у бік збільшення, так і зменшення, за умови виконання нормативів валютної позиції в цілому по банку. Для дилерів ліміти встановлюють один раз на рік і затверджуються Головою Правління банку, але вони, в залежно від кон'юнктури ринку, можуть бути переглянуті.

Відтак механізм управління валютним ризиком доцільно формувати в розрізі загального механізму управління ризиками конкретного банку з урахуванням особливостей його функціонування.

Важливим видом банківських ризиків є процентний ризик, адже як показали останні тенденції в розвитку банківської системи України, вона була зорієнтована на фінансування довгострокових банківських активів короткостроковими ресурсами, що в сучасних умовах вимагає постійного рефінансування існуючих розривів за підвищеними ринковими процентними ставками, призводить до зниження прибутку банків та зростання процентного ризику.

З метою підтримки ринкових тенденцій щодо здешевлення вартості кредитів Національний банк України з 23 березня 2012 року знизив на 0,25 в. п. до 7,5 % річних облікову ставку, яка є базовою ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України [45].

Також Національний банк України тричі знижував ставки за постійно діючими механізмами рефінансування овернайт (на 0,25 в. п. кожного разу) – до 8,5 % та до 10,5 % за забезпеченими та незабезпеченими (бланковими) кредитами відповідно (останнє зниження здійснено 23 березня 2012 року).

Відповідно знижувалися середньозважені відсоткові ставки за тендерними кредитами Національного банку України та операціями прямого репо до 7,5 % та до 7,62 % у грудні 2012 року порівняно з 11,4 % та 12,0 % у грудні 2011 року відповідно.

Зазначені заходи поряд з іншими стимулюючими діями Національного банку України протягом перших п'яти місяців 2012 року сприяли формуванню тенденції до поступового зменшення вартості ресурсів як за міжбанківськими операціями, так і за операціями банків з клієнтами. Так, протягом зазначеного періоду процентні ставки за активними та пасивними операціями комерційних банків, у тому числі на міжбанківському кредитному ринку, були нижчими порівняно з груднем 2011 року.

Починаючи з червня 2012 року в умовах дії зовнішньоекономічного шоку та погіршення очікувань відбувалося підвищення вартості позичкових ресурсів, яке тривало до грудня. В останньому місяці року процентні ставки за позичковими коштами знизилися, що пояснюється насиченням банківської системи гривневою ліквідністю в умовах збалансування грошово-кредитного ринку на фоні покращення ринкових очікувань.

Незважаючи на зазначене вище, вартість коштів за депозитно-кредитними операціями банків із клієнтами в грудні 2012 року була вищою, ніж у відповідному місяці 2011 року. Зокрема, збільшилися середньозважені процентні ставки в національній валюті за:

- кредитами – до 17,6 % з 17,2 % відповідно;
- депозитами – до 13,7 % порівняно з 11,1 %.

Водночас середньозважена процентна ставка за угодами на міжбанківському кредитному ринку зменшилася до 8,1 % порівняно з 9,5 % відповідно.

Середньозважена процентна ставка в іноземній валюті за депозитами в грудні 2012 року зменшилися до 4,8 % з 5,7 % у грудні 2011 року, тоді як цей показник за кредитами збільшився до 9,3 % з 8,4 % відповідно.

Зростання дефіциту фінансових ресурсів в економіці України на фоні світової фінансової кризи, висока мінливість вартості залучення та непередбачуваність вартості розміщення ресурсів обумовлюють високу складність управління процентним ризиком у вітчизняних банках.

У зв'язку з цим розробка дієвих і ефективних методів, моделей та інструментів управління процентним ризиком має особливу актуальність. Їх розвиток дозволить оперативно і кваліфіковано ідентифікувати і оцінювати ризики, запобігати їм, знижувати їх рівень, і на цій підставі створювати умови для забезпечення стійкості та ефективності роботи банку.

Механізм управління процентним ризиком включає: ідентифікацію факторів ризику, кількісну оцінку ризику, вибір та застосування методів та інструментів мінімізації процентного ризику, а також постійний контроль за рівнем ризику із забезпеченням зворотного зв'язку.

Процентний ризик може відбутися в разі несприятливих змін, таких як зміна процентних ставок, зміна форми кривої дохідності та зміна значень відношень та спредів між індексами різних процентних ставок.

Таким чином, можна виділити основні причини виникнення процентного ризику для банку: зміна облікових ставок, зміна кон'юнктури фінансового ринку, невідповідність розподілу в часі грошових потоків у розрізі активу та пасиву балансу та зміни в портфелі структури активів та пасивів, включаючи співвідношення кредитів та інвестицій, власних та залучених коштів, строкових та ощадних депозитів, активів та пасивів з фіксованою та плаваючою ставками [24, 109].

При безпосередньому врахуванні ризику необхідно свідомо обирати одне з можливих рішень: не приймати його, приймати та ігнорувати або приймати та управляти ним.

Знехтувати процентним ризиком неможливо, а для прийняття рішення про його ігнорування чи управління ним необхідно насамперед оцінити ймовірність виникнення ризику і масштаби можливих втрат. Важливим показником при оцінці рівня процентного ризику є волатильність процентних

ставок. Чим вища волатильність, тим вища можливість понесення втрат та збільшення їх можливих розмірів.

Масштаби втрат щодо процентного ризику є досить значними, а це свідчить про той факт, що процентний ризик є одним з основних ризиків у банківській діяльності і ним необхідно ретельно управляти.

Так, для оцінки відсоткового ризику в портфелях ПАТ «Райффайзен банк Аваль» використовується метод аналізу чутливості, при цьому проводиться вимірювання чутливості до паралельного зсуву кривих доходностей за валютами на один базисний пункт.

Подібний аналіз для торгового портфеля банку проводиться щоденно, для неторгового – щомісяця. Додатково оцінюється вплив коливань ринкових ставок на процентний дохід банку.

Ліміти на чутливість вартості портфелів до зміни ставок доходностей встановлено окремо для національної валюти, долара США, євро, російського рубля та японської йени. Окрім того, встановлено ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок.

За активними та пасивними операціями в гривні нараховуються проценти згідно з фіксованою ставкою. За кредитними операціями з іншими банками, строковими коштами клієнтів в іноземній валюті використовується фіксована ставка. За кредитними операціями з клієнтами та залученими коштами, в тому числі на умовах субординованого боргу, застосовується комбінований підхід при укладанні угод із використанням як фіксованої, так і плаваючої ставок та врахуванням конкретних умов ринку.

Головним органом ПАТ КБ «Приватбанк», який забезпечує реалізацію процентної політики, є Кредитний комітет банку. Рішеннями цього комітету затверджується і переглядається процентна політика.

У процесі оцінки процентного ризику в якості допоміжного інструменту банк використовує метод і модель «гепа» (розриву), як спрощений індикатор процентного ризику. Такий метод дає уявлення про обсяги погашення або переоцінки чутливих до зміни відсотків активів і пасивів за «часовими

поясами» в відповідності з настанням строків їх погашення (за умови фіксованої ставки) або по терміну, який залишається до їх наступної переоцінки (у разі нефіксованою процентної ставки). Дані звіти формуються Департаментом фінансових ризиків ПАТ КБ «Приватбанк».

З метою нейтралізації впливу зміни процентних ставок на прибутковість банку намагається звести значення розриву (гепа) до мінімуму.

Завдання управління процентним ризиком розглядається менеджментом банку в рамках підтримки і збереження банком ліквідності, оскільки це є вагомим чинником для роботи на фінансовому ринку.

Таким чином, процентний ризик – це ризик недоотримання прибутку, що виникає через несприятливі коливання процентної ставки, які призводять до підвищення витрат на виплату відсотків або зниження доходу від вкладень і надходжень від наданих кредитів. А банки та інші фінансові установи, які володіють значними коштами, які приносять процентний дохід, звичайно в більшій мірі схильні процентному ризику.

Висновки до розділу 2

Фінансові ринки є досить складною, високотехнологічною та нестабільною сферою. За своєю природою банківська справа безпосередньо пов'язана з найрізноманітнішими фінансовими ризиками, основними їх яких є кредитний ризик, ризик ліквідності, валютний ризик та ризик зміни процентних ставок.

Як наслідок, стійкість і конкурентоспроможність будь-якої кредитної організації в значній мірі визначається досконалістю системи моніторингу та управління банківськими ризиками, їх методологією та практикою. Вся історія банківської справи наочно демонструє, що неправильна політика в галузі управління основними видами фінансових ризиків можуть призвести банк до банкрутства. Основні помилки в управлінні кредитною організацією полягають або в недооцінці ролі ризик-менеджменту, або в невірній постановці його завдань. В свою чергу, правильна оцінка і коректне управління ризиками дозволяють значно мінімізувати втрати кредитної організації.

Ставши посередниками при передачі коштів, вони тим самим прийняли на себе кредитний ризик. Кредит став основою банківської справи і базисом, за яком можна оцінити якість і роботу менеджменту банку. Особливої уваги заслуговує процес управління кредитним ризиком, тому що від його якості залежить успіх роботи банку.

Дослідження банкрутств банків усього світу свідчать про те, що основною причиною стало низька якість активів. Ключовими елементами ефективного управління є: добре розвинені кредитна політика та процедури; збалансоване управління портфелем; ефективний контроль за кредитами; та, що найбільш важливо, добре підготовлений для роботи в цій системі персонал.

Ліквідність банку є однією з найважливіших узагальнених якісних характеристик діяльності банку. В той же час ліквідність банку являє собою

динамічний стан, що складається поступово і характеризується впливом різноманітних факторів і тенденцій в тому числі й несприятливих. Це породжує необхідність формування системи тотального контролю та управління ризиками ліквідності із чітким розподілом функцій та повноважень в межах організаційної структури даної системи.

Поряд з цим, курси валют постійно змінюються. У результаті цього реальна вартість товару що купується або продається може значно відрізнятись від очікуваної. В остаточному підсумку контракт, який спочатку здавався вигідним, може стати збитковим. Така ж ситуація може виникнути і у сфері реалізації банківських продуктів, а це змушує топ-менеджмент приймати виважені рішення щодо валютних позицій активно застосовуючи процедури та методики валютного ризик-менеджменту.

Розвиток і вдосконалення структури фінансових ринків, їх глобалізація, інтенсивне впровадження сучасних засобів зв'язку та інформаційних технологій спричинилися до того, що мінливість і непередбачуваність стали основними характеристиками відсоткових ставок. Якщо ризик ліквідності зменшується завдяки можливостям, які надає розвинений фінансовий ринок, то ризик зміни відсоткових ставок на цьому ринку, навпаки, зростає.

Загалом необхідно усвідомити, що керівництво банку несе повну відповідальність за обсяги ризику, прийняті банком, можливу величину втрат і їх об'єктивну оцінку. Як показує досвід вітчизняних банківських установ, проблеми починається саме через відсутність розуміння ролі контролю ризиків в управлінні банком. Вищий менеджмент зобов'язаний приділяти особливу увагу впровадженню процедур ризик-менеджменту.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

3.1. Основні напрямки оптимізації системи оцінки та управління ризиками для банківської системи України.

На нашу думку, єдиної системи управління ризиками, прийнятної для всіх банків, не існує, оскільки ринкові умови та організаційно-управлінські структури банків є різними. Кожна установа має розробити власну модель управління ризиками, відповідно до своїх потреб і обставин. Наприклад, банк, більший за розміром, із складнішими операціями, що має підрозділи в різних географічних регіонах, повинен мати більш досконалу та розвинуту систему управління ризиками.

За підсумками кризи учасники ринку і регулюючі організації запустили низку програм щодо посилення системи управління ризиком та корпоративного управління.

Першим кроком у системі оптимізації управління ризиками, на нашу думку, повинно стати підвищення ефективності інфраструктури ризик-менеджменту, під якою слід розуміти організаційне, інформаційне, методичне та програмне забезпечення ризик-менеджменту в банках.

Як нами уже відзначалося вище, у процесі управління банківськими ризиками беруть участь спостережна рада, правління, профільні комітети, служби ризик-менеджменту, внутрішнього аудиту та банківської безпеки, казначейство, підрозділи фронт та бек-офісу.

Аналіз організаційного забезпечення ризик-менеджменту в банках України дозволяє виявити певні тенденції в організаційному забезпеченні ризик-менеджменту. На основі аналізу проблеми на сьогодні пропонується оптимізувати організаційне забезпечення наступним чином [76, 53]:

1. Для найбільших і великих вітчизняних банків (першої та другої групи) сформувати таку організаційну структуру служби ризик-менеджменту:

- департамент управління кредитним ризиком, до складу якого входять управління: кредитним ризиком корпоративних клієнтів, кредитним ризиком роздрібних клієнтів, кредитним ризиком банків-контрагентів;
- департамент управління ринковим, операційним та іншими видами ризиків, що складається з управлінь: ринковим ризиком, операційним ризиком та загально банківськими ризиками (юридичним, стратегічним, репутації тощо);
- департамент по роботі з проблемними активами та заставою, що складається з управлінь проблемною кредитною заборгованістю та моніторингу заставного майна.

2. Організаційну побудову служби ризик-менеджменту в середніх банках доцільно представити такими відділами:

- управління кредитним ризиком, зокрема ввести посади ризик-менеджерів з окремих видів бізнесу;
- управління ринковим ризиком;
- управління нефінансовими ризиками (операційно-технологічним, стратегічним, іміджу, юридичним та іншими видами нефінансових ризиків);
- управління проблемною заборгованістю;
- методології, інформаційно-аналітичного та програмного забезпечення управління ризиками.

3. Малим банкам (четвертої групи) доцільно сформувати відділ з ризик-менеджменту, який має бути підпорядкований голові правління банку, що забезпечить його незалежність. До складу цього підрозділу повинні увійти як мінімум два спеціалісти (крім керівника підрозділу), один має займатися кредитним та іншими видами ризиків, другий – методологією,

інформаційним та програмним супроводженням процесу управління ризиками.

Запропонована організаційна побудова служби ризик-менеджменту надасть можливість банкам:

- налагодити наскрізне управління не тільки окремими ризиками банку, а й ризиками його бізнес-підрозділів та проблемними кредитами, обсяги яких за останні роки суттєво збільшились;
- підвищити статус ризик-менеджерів у процесі управління ризиками;
- посилити внутрішньобанківський контроль за реалізацією цілей та завдань, окреслених у стратегії управління ризиками.

Ключовою проблемою у сфері оптимізації системи управління ризиками у посткризовий період залишається, на наш погляд, збалансоване та послідовне налагодження механізму мінімізації ризику репутації. Репутаційний ризик на сьогодні займає одне з ключових позицій у системі управління функціональними ризиками банку. Поява цього ризику пов'язана з тим, що посилюються зв'язки із закордонними фінансовими інститутами; збільшується значення комерційних банків у діяльності промислових та інших організацій, вкладники банків стали піклуватися не тільки про високі доходи, а й про збереження їхнього капіталу [39, 161].

Ризик репутації залишається одним із найменш вивчених ризиків банку, оскільки вплив цього ризику проявляється у формуванні суспільної думки про роботу банківської організації та організацій, з якими співпрацює банк. Цей ризик може призвести банк до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, у тому числі до притягнення до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності [11].

В спрощеному вигляді можна сформулювати такі елементи ризику втрати ділової репутації банку:

- 1) істотне порушення нормативів, положень, інструкцій та інших документів органів влади, що регулюють банківську діяльність;

- 2) негативні публікації відносно співробітників, власників банку, VIP-клієнтів, а також пов'язаних з банком компаній;
- 3) виникнення різноманітних конфліктних ситуацій за участю співробітників, власників банку, його великих клієнтів, а також пов'язаних з банком компаній;
- 4) втрата/розголошення конфіденційної інформації банку;
- 5) періодична затримка платежів за рахунками клієнтів;
- 6) низький рівень наданих банком послуг;
- 7) відсутність оперативного контролю та можливості своєчасного реагувати на загрози діловій репутації банку.

В процесі оцінки репутаційного ризику ключовими показниками і водночас сигнальними індикаторами для банківської установи у посткризовий період повинні стати, в першу чергу, корпоративне управління, зокрема відкритість і прозорість, етичність бізнесу; соціальна відповідальність тобто охорона навколишнього середовища, підтримання доброчинності та позитивний вплив на суспільство; результативність та прибуток, що перевищують очікування, сильні перспективи зростання; інновації, зокрема швидка адаптація до змін.

Для підвищення ефективності управління ризиком репутації в посткризових умовах необхідною є побудова внутрішньої системи управління репутаційним ризиком. Ефективна внутрішня система управління ризиком репутації банку повинна включати такі елементи як внутрішня нормативна база, регламентація бізнес-процесів, компетентний персонал та ефективна система внутрішнього контролю.

Так, раціональний підхід до оптимізації процесу управління репутаційним ризиком зводиться до того, що головним завданням підрозділу / окремого працівника щодо роботи з репутаційним ризиком повинні стати першочергово збір і класифікація інформації про вже наявні факти репутаційного ризику в цілому в банку.

Маючи у розпорядженні масив даних у відповідального працівника банку виникає потреба у аналізі отриманої інформації і безпосередньо вимірювання розміру репутаційного ризику. Відповідно, надалі відбувається надання інформації керівництву із зазначенням найбільш проблемних ділянок, а також побудова системи обліку контролю репутаційних ризиків.

Для того щоб процес управління репутаційними ризиками був більш ефективнішим необхідно розробити заходи щодо зниження даного специфічного ризику, що буде включати розроблення рекомендацій для керівництва банку.

Кінцевим етапом ризик-менеджменту репутаційного ризику є контроль за дотриманням установлених заходів щодо зниження (обмеження) репутаційного ризику, а також ведення статистики та бази даних репутаційних ризиків.

Ключовим видом внутрішнього контролю є внутрішній аудит репутаційного ризику, який передбачає певні етапи, зокрема [33]:

1. Оцінка іміджу банку в ЗМІ;
2. Оцінка рівня інформованості різних цільових аудиторій;
3. Виявлення специфіки і особливостей сприйняття іміджу різними цільовими аудиторіями;
4. Оцінка місця, ролі і значення банку в економічному і політичному житті країни (регіону);
5. Оцінка взаємовідносин банку з представниками органів влади і бізнесу;
6. Оцінка відгуків клієнтів;
7. Образ топ-менеджерів банку в ЗМІ;
8. Аналіз факторів ризику для іміджу репутації банку.

Отже, посткризові умови розвитку банківських установ передбачають активне застосування різноманітних технологій для управління ризиком репутації та повернення довіри до фінансових установ, формування

атмосфери відкритості і взаєморозуміння між банківськими установами та клієнтами.

Враховуючи той факт, що методика прийняття рішень у сфері управління ризиками розроблена в світовій банківській практиці і діє вже давно, необхідним залишається адаптація української практика щодо управління банківськими ризиками зокрема щодо рівня розвитку як економіки в цілому, так і фінансової сфери зокрема, враховуючи і політичну ситуацію в державі.

Відносно новою сферою, що дозволяє оптимізувати та раціоналізувати банківський ризик-менеджмент як систему динамічну є підсистема контролінгу. Так, банківський контролінг розглядають як систему методів управління для досягнення кінцевих цілей банку за допомогою прийняття раціональних управлінських рішень, елементами якої є аналіз, планування, контроль та інформаційне забезпечення [50, 9].

На нашу думку, банківський контролінг як підсистема управління ризиками окрім оптимізації процесу аналізу, оцінки, мінімізації та моніторингу функціональних ризиків дозволить підвищити ефективність менеджменту вищезгаданого репутаційного ризику. Це стане можливим завдяки інформаційному забезпеченні системи ризик-менеджменту банку.

З огляду на сучасні принципи проектування управлінських процесів найбільш доцільно застосувати процесний підхід для визначення організаційних засад банківської системи контролінгу ризиків. Відтак, найважливішим аспектом побудови в банку ефективної системи контролю ризиків є організаційна інтеграція в єдину систему застосовуваних у банку окремих елементів контролю ризиків.

Однією з умов функціонування служби контролінгу є те, що спеціалісти з контролінгу не повинні виконувати роль керівників, а мають лише забезпечувати керівництво необхідною інформацією для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Якщо працівники служби контролінгу не збирають первинної інформації, не узагальнюють її за необхідними

напрямами, то їхня роль, по суті, обмежується тільки передаванням інформації.

Таким чином, контролери – це банківські фахівці, які реалізують функції контролінгу в банківській практиці та виконують такі завдання:

- здійснюють інформаційне, аналітичне та методичне забезпечення управлінських рішень;

- організовують збір, оцінку, аналіз та інтерпретацію планових і звітних даних, а також зовнішньої та внутрішньої інформації, прямо або опосередковано пов'язаної з видами банківської діяльності;

- координують та інтегрують процеси керування;

- забезпечують прозорість, зрозумілість і об'єктивну інтерпретацію отриманих результатів;

- формують інтегровану концепцію банківського менеджменту та адекватну сучасним вимогам менеджменту інфраструктуру банку.

Окрім вищесказаного відзначимо, що роль ризик-менеджменту була недооцінена під час різкого зростання споживчого кредитування. На наш погляд, адекватна система ризик-менеджменту у сфері споживчого кредитування повинна мати оптимальну структуру однак сформовану на базі трьох основних компонентів (рис. 3.1)

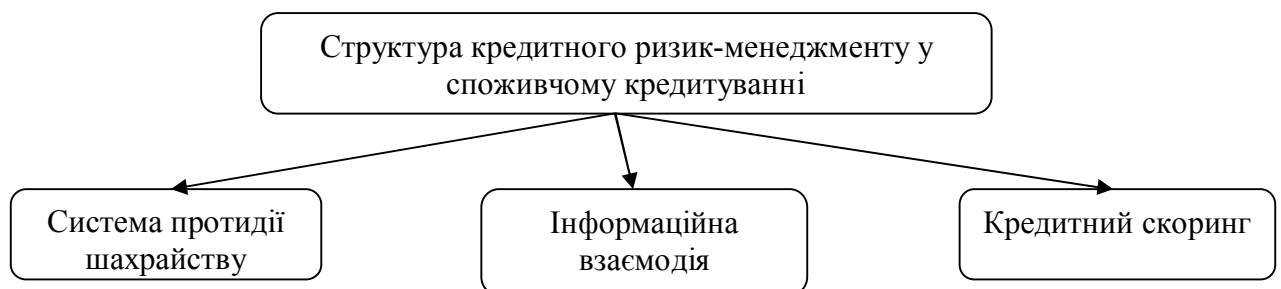

Рис. 3.1. Структура ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні

Описані інструменти дозволяють оцінювати та управляти ризиками кредитного портфеля на усіх етапах кредитного ризик-менеджменту – від

етапу подання заявки на отримання кредиту до етапу стягнення простроченої заборгованості.

Так, першим елементом виступає система протидії шахрайству, яка реалізується на етапі видачі споживчого кредиту і може бути емпірично протестована лише після формування портфеля. Метою системи є рішення про присвоєння статусу щодо потенційного шахрайства за допомогою відповідних методів (рис. 3.2) [26, 173].

Рис. 3.2. Методи протидії шахрайству у споживчому кредитуванні

Одним із елементів структури ризик-менеджменту у сфері споживчого кредитування є система взаємодії з бюро кредитних історій. Нажаль на сьогодні проблема функціонування таких бюро у теоретичних доробках банківської справи недостатнім чином розглядається, однак менеджменту банку слід пам'ятати, що саме бюро кредитних історій є важливим структурним елементом кредитного ринку який має здатність акумулювати достатньо великий обсяг інформації про позичальників. Серед такої інформації є дані про історію попередньої кредитної дисциплінованості, про

поточне кредитне навантаження позичальників, структуру їх боргового портфеля та іншу важливу для прийняття кредитних рішень інформацію.

Третім елементом структури ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні є власне кредитний скоринг і, зокрема, вдале поєднання його чотирьох основних видів: аплікаційного, поведінкового, колекторського та скорингу бюро кредитних історій.

Відтак, у посткризовий період ризик-менеджмент у сфері споживчого кредитування, зокрема оптимального поєднання вищезазначених елементів системи.

В контексті проблеми слід відзначити, що популярні на сьогодні кількісні методи оцінки ризику внаслідок багатофакторності прояву кризових тенденцій у деякій мірі втрачають свою об'єктивність. Так, ще криза 1987 р. у США виявила слабкі сторони застосування інструментів управління ризиками, що існували на той момент, та стимулювала пошук нових підходів до оцінки. Це призвело до швидкого розвитку і широкого застосуванню інноваційного методу – VaR (value-at-risk). Незабаром він став загальноновизнаним стандартом вимірювання ризику, а вже у 1999 р. отримав офіційний міжнародний статус, закріплений Базельською угодою. Поступово вкоренилася думка, що VaR адекватно виражає рівень ризику будь-яких портфелів незалежно від їх складу та структури. Проте фінансова криза 2007 р. переконливо показала невідповідність прогнозів, що базувалися на основі VaR, реальним збиткам.

Істотними обмеженнями використання є низька точність VaR-оцінки для інструментів із нелінійними ціновими характеристиками, а також можливість порушення умови про субаддитивність. Крім того, застосування VaR передбачає постійні значення волатильності й кореляції між показниками, що досліджуються протягом визначеного періоду часу. Це потребує значного масиву даних і добре досліджених взаємозв'язків між економічними явищами.

Під впливом світової фінансової кризи регуляторні органи почали активно розробляти нові рекомендації у сфері ризик-менеджменту, зокрема щодо оцінки фінансових ризиків. У травні 2012 р. Базельський комітет з питань банківського нагляду опублікував консультаційний документ «Fundamental review of the trading book», однією з ключових ідей якого є перехід від практики використання VaR-методу до впровадження альтернативної ризик-метрики – ES (expected shortfall, інша назва – CVaR (conditional value-at-risk)). Такі зміни зумовлені перш за все неадекватністю VaR-інструментарію при оцінці «ризиків хвоста» («tail risk»): за умови нормального розподілу ймовірність переміщення активу чи портфеля активів більш ніж на 3 стандартних відхилення складає не більше 1 %. Проте в умовах скорочення тривалості економічних циклів та зростання волатильності на ринках ключова гіпотеза про існування нормального розподілу не виконується.

В підсумку відзначимо, що досягнення позитиву в мінімізації ризиків банківськими установами повинно відбуватися на базі формування, розвитку індивідуальної та консолідованої системи управління ризиками. Саме за допомогою таких систем керівництво банку одержує можливість виявляти, оцінювати, мінімізувати та контролювати той чи інший ризик комплексно і у розрізі взаємозв'язку між факторами ризику.

3.2. Перспективи застосування нових методик щодо управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності банку

Кредитний ризик є одним із найнебезпечніших ризиків для банку, причому, на відміну від інших, що частково можуть бути нівельовані самими комерційними банками. Ризик неотримання певних вигод внаслідок невиконання клієнтами та контрагентами своїх зобов'язань попередити або спрогнозувати наперед досить важко. З великою впевненістю можна стверджувати, що єдиним найбільш дієвим інструментом мінімізації втрат

від появи кредитного ризику є створення відповідних резервів, з яких резерв під проблему заборгованості займає особливе місце. Проте створення резервів є непопулярним заходом, а його ефективність часто ставиться під сумнів, оскільки ті кошти, які б могли приносити реальний прибуток для банку, мають бути зарезервованими під той ризик, який може не настати.

Така ситуація вимагає нового бачення проблеми кредитного ризику українських комерційних банків для створення адекватної та ефективної системи його попередження та мінімізації.

Разом з цим, у посткризовий період проблема управління кредитним портфелем і мінімізація ризиків від кредитної діяльності банку набуває особливого значення. Зростаюча невизначеність потребує удосконалення методів оцінки та управління кредитними ризиками банку.

Вдосконалення потребує таких ефективних інструментів як сценарний аналіз, що активно застосовується протягом останнього десятиліття як регуляторами, так і банками у процесі управління кредитними ризиками. Це по-суті метод, який зводиться до процесу моделювання факторів впливу на кредитний ризик, а також до подальшої кількісної оцінки та вибору інструментарію управління на основі висновків, зроблених за результатами моделювання.

Саме такий підхід дозволяє менеджменту сучасного банку вирішити дві важливі задачі: по-перше, оцінити розмір збитків за кредитним портфелем при максимально несприятливому розвитку подій і по-друге, оцінити якість власної методики управління кредитними ризиками.

Методу сценарного аналізу повинен відбуватися поетапно із врахуванням специфіки діяльності фінансово-кредитної установи (рис. 3.4)

Рис. 3.4. Сценарний аналіз кредитного ризику банку

Розглядаючи рис. 3.4 можна відзначити особливий підхід в процесі сценарного аналізу кредитного ризику, зокрема розподіл факторів кредитного ризику на фактори впливу індивідуальних кредитних ризиків та фактори впливу портфельних кредитних ризиків.

Так, базовим елементом у системі управління банківським кредитним ризиком є розробка методики оцінки індивідуального кредитного ризику позичальників. Сучасна методологія оцінки такого ризику ґрунтується на визначенні індексів кредитоспроможності окремого позичальника, які, як правило, формуються як лінійна комбінація показників його економічної діяльності [69, 128]:

$$Y_i = X_{i1} \alpha_1 + \dots + X_{im} \alpha_m$$

де Y_i – індекс кредитоспроможності позичальника i ;

X_{i1}, \dots, X_{im} – вектор показників економічної діяльності позичальника;

$\alpha_1, \dots, \alpha_m$ – вектор вагових коефіцієнтів.

У свою чергу, управління кредитним ризиком банку на рівні портфеля передбачає оцінку сукупного кредитного ризику портфеля банківських кредитів, а також визначення оптимальної структури кредитного портфеля з урахуванням обмеженості кредитних ресурсів банку.

У більшості моделей оцінки сукупного кредитного ризику вона базується на вивченні матриці коваріацій доходностей активів позичальників, які формують кредитний портфель. При цьому оцінка коваріацій здійснюється на основі економетричної моделі регресії, де як залежна змінна використовується прибутковість активів компанії (r_i), а як незалежні змінні – вектор факторів ризику (як правило, макроекономічних чинників) (F_i) [1, 285]:

$$r_i = \alpha_i + F_i' \beta_i + \varepsilon_i,$$

де i – індекс позичальника;

α_i – індивідуальна складова прибутковості;

β_i – вектор параметрів для складових вектора чинників F_i ;

ε_i – незалежна помилка моделі.

Завданням синтезу отриманих результатів на перших трьох етапах сценарного аналізу є перевірка адекватності методологічної бази з управління портфельним кредитним ризиком, сформованої в банку. За її результатами формуються пропозиції з розробки нового і вдосконалення вже існуючого інструментарію управління кредитним ризиком. Головним напрямком таких заходів є оптимізація внутрішньої системи лімітів та порядку взаємодії структурних підрозділів і окремих співробітників банку в процесі управління кредитним ризиком.

Перед впровадженням запропонованих нововведень необхідно провести їх апробацію на історичних і гіпотетичних даних, що здійснюється за допомогою бек-тестування. Основне завдання бек-тестування полягає у максимально точному визначенні діапазону можливих похибок і встановлення їх прийняттого рівня для банку.

Впровадження методики сценарного аналізу в систему управління кредитним ризиком банку дозволить з високою ймовірністю завчасно виявляти можливі негативні зміни у кредитному портфелі банку. Отримані дані можуть бути використані для оптимізації кредитного портфеля та удосконалення інструментарію управління кредитним ризиком банку.

Велике значення, на нашу думку, у процесі реалізації методології стрес-сценарного аналізу кредитних ризиків має застосування прогнозу можливих втрат за кредитним портфелем для банку за допомогою Vintage-аналізу.

Прогнози за допомогою цього методу робляться на незначний проміжок часу (найбільшої точності вдається досягти при прогнозі на строк від 3 до 6 місяців) і враховують вплив багатьох факторів (рис. 3.5) [13, 183].

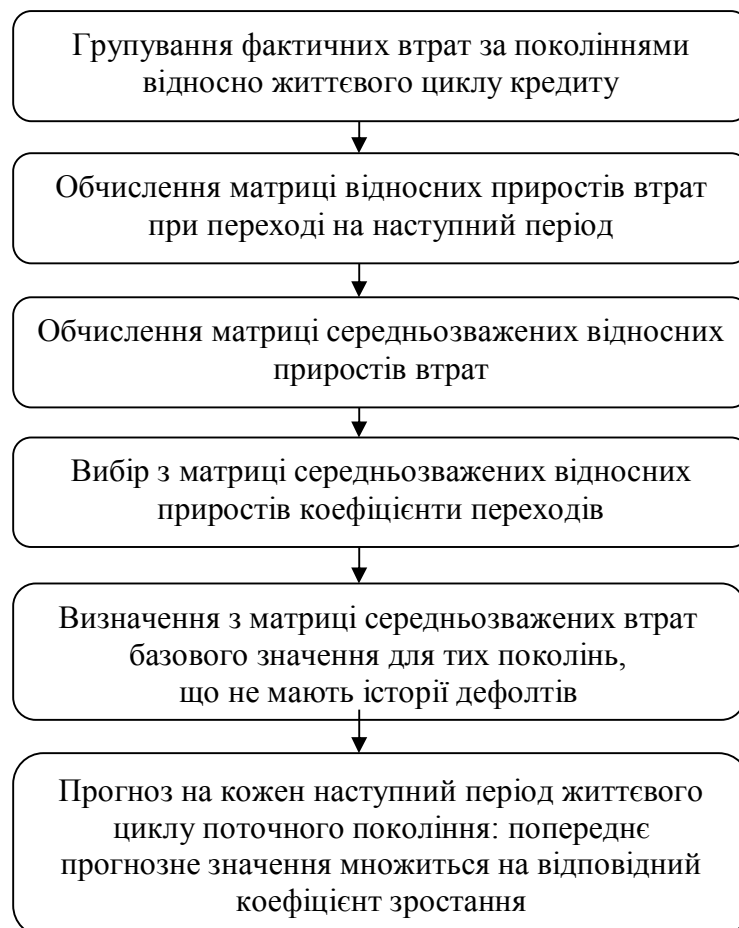

Рис. 3.5. Етапи проведення Vintage-аналізу

Досягнення високої точності прогнозу досягається за рахунок аналізу прострочень за різними поколіннями кредитів, які, у свою чергу, були сформовані під впливом значної кількості різноспрямованих факторів.

Перевагами цього методу є забезпечення точності отриманих результатів за рахунок урахування в ній життєвих циклів кредитів, простота розрахунків, можливість використання додаткових характеристик кредитної заборгованості, наприклад дострокового погашення частини кредитного портфеля.

Окрім вищесказаних новацій у сфері кредитного ризик-менеджменту кваліфіковане управління кредитним ризиком у банку повинне здійснюватися з допомогою спеціальних заходів, які включають [75, 437]:

- застосування системи рейтингів ризиків;
- встановлення розміру резерву залежно від ризику;
- моніторинг кредитного портфеля;
- контроль концентрацій за позичальниками, географічним розташуванням, секторами економіки і типами кредитування.

Кредитний ризик має розглядатися банками не як зовнішній фактор можливого негативного впливу, а як внутрішня загроза, рушійною силою якої є та політика, яку проводить кожен конкретний банк. Тому управління кредитними ризиками має бути основою антикризової стратегії вітчизняних фінансово-кредитних установ у контексті попередження поглиблення наслідків світових дестабілізуючих процесів.

Потрібно зазначити, що оцінка ризику ліквідності може здійснюватись за допомогою математичного моделювання, використання прямих і непрямих показників, рейтингових оцінок та індексним методом, з використанням методів параметричної статистики, за допомогою експертних оцінок, методу фінансових коефіцієнтів, статистичних методів оцінки, з використанням VAR- методології та ін.

Ефективним інструментом вирішення ризику ліквідності виділяють проведення стрес-тестування, яке дає можливість надати кількісну оцінку ризиків і в результаті акцентувати увагу керівництва банку на найбільш витратних аспектах діяльності банку.

Актуальним в такому випадку стає формування методичного підходу до проведення стрес-тестування банків щодо оцінки ризику ліквідності, за допомогою реалізації якого можна надати кількісну оцінку ризику ліквідності, визначити можливі витрати, імовірності їхнього настання та обсяг резервів для покриття цих збитків.

Побудова даного методичного підходу до проведення стрес-тестування банків щодо оцінки ризику ліквідності має передбачати послідовність наступних етапів:

1-й етап. Актуалізація параметрів проведення стрес-тестування, тобто визначення:

- базових факторів, які здійснюють вплив на ліквідність банку;
- переваг банку, які він отримає внаслідок подолання наслідків впливу ризику ліквідності.

2-й етап. Ідентифікація базових факторів ризику ліквідності, які відображають як зовнішні, так і внутрішні зміни середовища функціонування банку.

3-й етап. Розробка методичного підходу до надання кількісної характеристики кожного із виділених базових факторів, враховуючи той факт, що частина із цих показників є якісними, а інша частина може мати як якісну, так і кількісну характеристику.

4-й етап. Побудова таблиці відповідності рівня ризику до базових факторів, які обумовлюють ризик ліквідності.

5-й етап. Визначення пріоритетності (аналіз чутливості) груп базових факторів ризику на основі сум отриманих бінарних характеристик.

6-й етап. Побудова таблиці відповідності рівня ризику базовим факторам, в розрізі банку, який має найкращу конкурентну позицію на ринку.

7-й етап. Розрахунок показника невідповідності бінарних характеристик кожного конкретного банку нормативно встановленим вимогам в межах відповідності рівня ризику ліквідності базовим факторам ризику.

Таким чином, послідовність проведення стрес-тестування як інструмента протидії ризику ліквідності, необхідним постає детальний розгляд формалізації наведених етапів.

Однак, в умовах нестабільності об'єктивно оцінити ризики, в тому числі і ризик ліквідності за допомогою економіко-математичних методів практично неможливо. Перспективним є використання методів непараметричної статистики на основі застосування динамічного індикатора. Динамічний індикатор ліквідності – це інтегральний показник, що використовується для комплексної оцінки стану ліквідності банку. Індикатор будується на основі застосування ординальної шкали, за допомогою якої можна виявити наявність ознак ліквідності в показниках та їх істотність у порівнянні з іншими [28, 33].

Однією із проблем оцінки ліквідності є сприйняття ліквідності як запасу, тобто створення резерву, який зможе забезпечити стабільні умови роботи банківського сектору. Також для ефективного управління ліквідністю в умовах фінансової нестабільності було розроблено прогресивний і комплексний підхід до управління ліквідністю, спираючись на сприйняття ліквідності як потоку. Ліквідність як потік аналізується з точки зору динаміки, що передбачає оцінювання здатності банку впродовж певного періоду змінювати несприятливий рівень ліквідності або запобігати погіршенню досягнутого, об'єктивно необхідного рівня ліквідності [25, 167].

На сьогодні при розрахунку нормативів ліквідності активи в розрахунок беруться за балансовою вартістю, що не відображає реальної ситуації. На нашу думку, доцільно враховувати активи за ринковою вартістю, що зробить нормативи поточної ліквідності більш об'єктивним інструментом для управління ризиком ліквідності [15].

З метою підвищення ефективності управління ліквідністю та покращення його об'єктивної оцінки, на наш погляд, необхідно окрім вищезазначених кроків:

1) Підвищити ефективність управління ліквідністю шляхом прискорення впровадження вимог Базеля III в частині введення коефіцієнтів покриття ліквідності та стабільного фінансування;

2) вдосконалити розрахунок нормативів ліквідності і ГЕП-аналіз враховуючи активи за їх ринковою вартістю;

3) покращити якість управління активами та пасивами;

4) розробити ефективні стратегії діяльності банку, що допоможе банку підтримувати достатній рівень ліквідності для здійснення своєї діяльності та не втратити довіру клієнтів у майбутньому.

3.3. Шляхи вдосконалення системи управління валютним та процентним ризиками банківської установи

Складність управління валютним ризиком банку пов'язана зі значною кількістю факторів, які його обумовлюють. Внутрішні фактори валютного ризику, на які банк може впливати, поділяються на кількісні та якісні. Так, до кількісних факторів належать структура вимог та зобов'язань банку, як балансових, так і позабалансових, що розглядаються у розрізі валют, продуктів та строків. До якісних факторів, що впливають на валютний ризик, включено наявність ефективної, доведеної до виконавців внутрішньої нормативної бази щодо управління валютним ризиком; наявність своєчасної, точної та інформативної управлінської інформації; рівень і кваліфікація керівництва та персоналу; наявність відповідних механізмів контролю для моніторингу точності інформації, належних облікових підходів і дотримання внутрішніх положень, нормативно-правових актів або законів.

Дослідження впливу валютного ризику на діяльність банків України виявило, що управління ним має ключове значення для їх ефективної роботи,

оскільки переважна частина активів і зобов'язань мають валютну складову і є чутливими до даного ризику, а динаміка курсу гривні до основних світових валют віддзеркалювала кон'юнктуру міжнародних ринків та мала значний рівень волатильності.

На практиці повинно бути використано, на наш погляд, максимально ефективні методології управління валютними ризиками комерційних банків, зокрема [51, 150]:

- VAR (Value at risk) – методика призначена для вимірювання валютних ринкових ризиків негативної переоцінки відкритих валютних позицій у банку (в умовах відсутності глобальних стресів на валютному ринку) і може використовуватися при управлінні ринковими валютними ризиками;

- Stress-testing – моделювання ризикової поведінки, за якої визначається ступінь стійкості за заданих умов;

- hedging – спосіб впливу на структуру фінансових активів і зобов'язань з метою обмеження рівня ризику або створення систем захисту від ризику укладанням додаткових фінансових угод;

- limit – механізм лімітування концентрації валютних ризиків використовується зазвичай за тими їх видами, які виходять за межі допустимого рівня, тобто за операціями, які здійснюються в зоні критичного чи катастрофічного ризику;

- FTA (Fault Tree Analysis) – аналіз дерева помилок – експертна методика аналізу ризиків у їх взаємозв'язку та можливості виникнення ефекту «доміно»;

- FMESA (Failure Mode Effect and Cause Analysis) – перехресний аналіз помилок та їх причин – аналітична методика попередження ризиків;

- ETA (Event Tree Analysis) – аналіз дерева взаємопов'язаних подій – методика аналізу можливих сценаріїв, що виникають при одних і тих самих обставинах, але які по різному управляються та призводять до різних наслідків;

– SWIFT (Structured what-if technique) – структурований аналіз сценаріїв, один з методів мозкового штурму сценаріїв, при якому одна група експертів ставить запитання, а інша – шукає відповіді.

Стратегія управління ризиками повинна бути підкріплена наявністю інтегрованої, комплексної системи управління ризиками, що включає в себе визначення необхідних обов'язків і функцій, що охоплює усі ризики.

Найпоширенішою для оцінки валютного ризику серед українських банків є VaR-методологія. Однак, в умовах значної волатильності валют використання VaR-методів не дає змогу адекватно оцінити валютний ризик унаслідок того, що більшість економічних процесів розвивається не за законом нормального розподілу, на якому базується розрахунок VaR.

Для доповнення інструментарію оцінки валютного ризику на основі VaR-методу вважаємо за доцільне запровадити застосування стрес-тестування, зокрема сценарний аналіз валютного ризику банку на основі однофакторного стрес-тестування. Його варто розглядати як оцінювання потенційного впливу на прибуток та/або власний капітал банку малоімовірних, але можливих змін валютних курсів за умов динамічної невизначеності їх часової структури.

Разом з тим, такий однофакторний стрес-тест буде більш ефективним у комплексі із матрицею чутливості до валютного ризику (рис. 3.3) [34, 250].

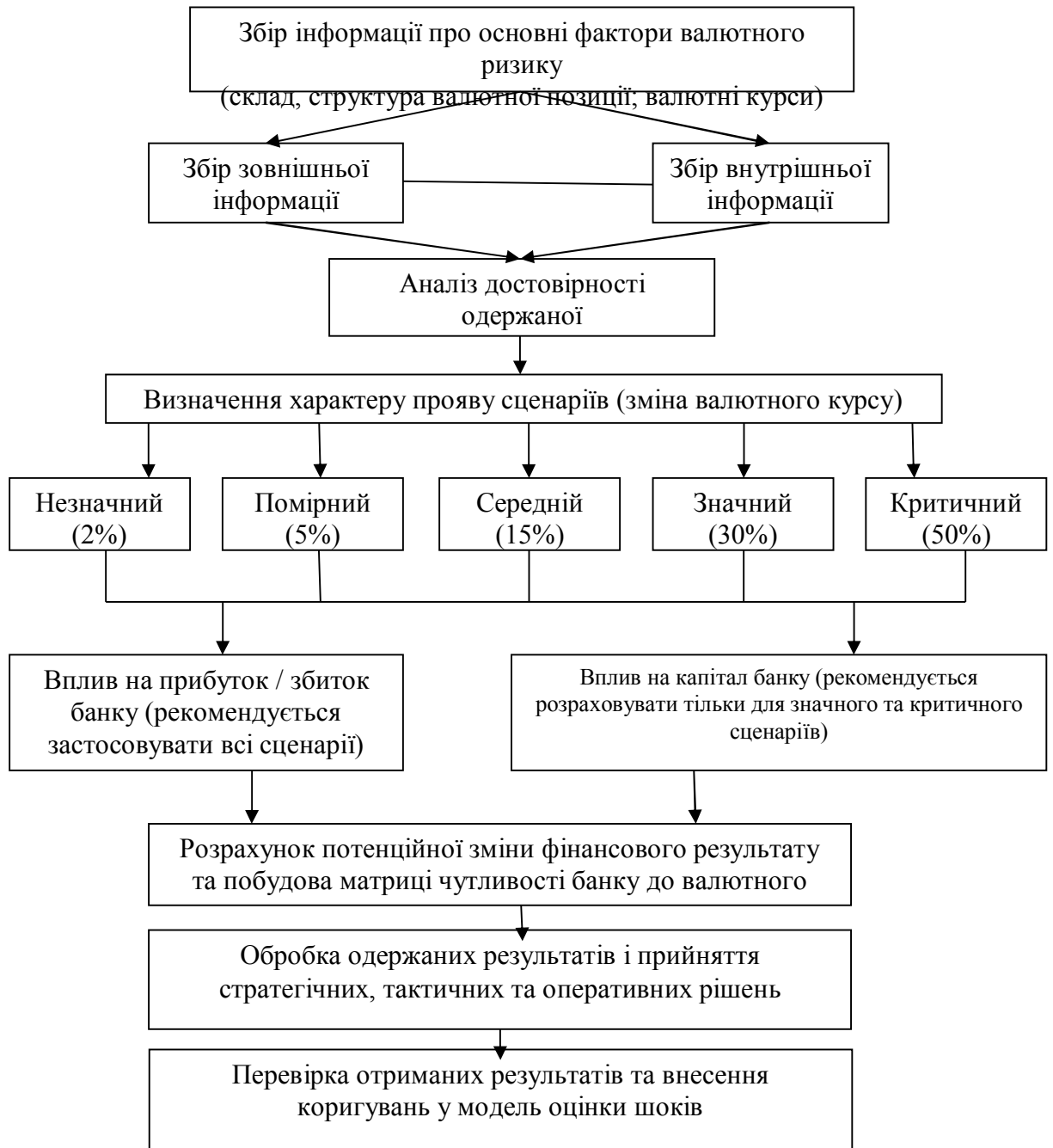

Рис. 3.3. Інформаційно-логічна схема проведення сценарного аналізу валютного ризику на основі однофакторного стрес-тестування

В результаті даного одно факторного стрес-тестування будується так звана матриця чутливості», яка дозволяє виділити найменш і найбільш ризиковані для банку сценарії зміни курсів за іноземними валютами, в яких у банку відкриті валютні позиції.

Відповідно до експертного оцінювання чутливості й передбачуваності матриця містить двадцять п'ять елементів, які можна поділити на три зони – I, II, III. Валютний ризик, на який наражається банк за зміни валютних курсів, що опинилися в зоні I, прийматиметься банком без обмежень.

Зміни валютних курсів, що опинилися в зоні II, потребують від менеджменту банку розроблення рішень щодо обмеження їх можливого негативного впливу, тобто розроблення заходів з регулювання валютного ризику.

Фактори, які опинилися в зоні III, потребують поглибленого аналізу, оскільки їх зміна істотно впливає на фінансовий результат / капітал банку.

Результати сценарного аналізу валютного ризику на основі однофакторного стрес-тестування та побудови матриці чутливості до валютного ризику повинні своєчасно доводитися до відома керівництва банку для вжиття відповідних заходів щодо зниження рівня ризику.

Стресові сценарії дають можливість оцінити потенційні збитки за несприятливих фінансово-економічних обставин, тому результати стрес-тестування необхідні, у першу чергу, топ-менеджменту банку при прийнятті управлінських рішень та розробці стратегій розвитку банку в цілому, та стратегії управління ризиками, зокрема.

Нами визначено, що для оцінки валютного ризику в банках України переважно застосовується однофакторні стрес-тести. Незважаючи на їх простоту, їх недоліком є те, що, у випадку реалізації шокових подій змінюються всі фактори ризику, що даним видом стрес-тестів не враховується. Тобто врахування впливу якогось певного окремого фактору у той час, коли всі інші є незмінними, некоректно моделює розвиток подій у реальних умовах.

Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне формувати стресові сценарії для оцінки валютного ризику на основі методу «Монте-Карло». Це надасть можливість використання будь-яких розподілів, а також

моделювання складної поведінки ринку, що підвищить достовірність результатів оцінки.

Цей комплексний методичний підхід до оцінки валютного ризику з використанням методу стрес-тестування методом Монте-Карло в умовах значної волатильності валютних курсів дозволяє урахувати стратегічні цілі управління ним, відображені у встановлених критеріях, передбачає можливість вибору відповідного інструментарію залежно від цілей аналізу та наявного інформаційного забезпечення.

Індивідуальність валютних портфелів окремих банків унеможливорює розробку уніфікованої технології проведення стрес-тестування валютного ризику банку та вимагає розробки експертами оригінальних вузькоспеціалізованих стрес-тестів, які повинні орієнтуватися на дотримання балансу критеріїв екстремальності та ймовірності подій.

Історично обумовлені стрес-тести не завжди дозволяють визначити найгірший сценарій ескалації валютного ризику банку, оскільки не враховують можливості реалізації більш екстремальних за масштабами та тривалістю шоків, ніж ті, що спостерігалися в минулому; можливості реалізації відмінних від історичних комбінацій шоківих змін ризик-факторів; особливостей поточної структури валютного портфеля банку. Саме тому стрес-тестування на основі історичних сценаріїв доцільно доповнювати розробкою гіпотетичних сценаріїв.

Розроблені сценарії можуть розглядатися окремо (дискретний стрес-тест) або бути інтегрованими у стохастичну модель оцінки валютних ризиків на основі зважування результатів, отриманих за різними сценаріями, за рівнем ймовірності, визначеної на основі кількісних або якісних методів (методи узагальнених сценаріїв Брьоєра, Берковіца, Дауда-Блейка, Арагонеса-Бланко-Дауда, Квятковські-Ребонато тощо [53, 168]).

Інтеграція стрес-тестування у стохастичну модель дозволяє отримати багатомірний розподіл дохідностей ризик-факторів (розподільний стрес-

тест), а не єдину оцінку негативних наслідків реалізації екстремальних подій (точковий стрес-тест).

Як уже відзначалося вище, стрес-тестування може проводитися у формі як однофакторного, так і багатфакторного аналізу й прогнозування впливу шоківих змін ризик-факторів (внутрішніх та зовнішніх) на окрему валютну позицію (стрес-тести індивідуального валютного ризику) або валютний портфель банку в цілому (стрес-тести портфельного валютного ризику).

При багатфакторному стрес-тестуванні (сценарному аналізі) переоцінка вартості валютної позиції/портфеля банку може відбуватися з урахуванням об'єднаного впливу найбільш несприятливих змін усіх релевантних ризик-факторів (комплексний стрес-тест) або тільки основних ризик-факторів, визначених, наприклад, із застосуванням аналізу головних компонент.

Сценарний аналіз може проводитися як без урахування взаємозалежності між змінами окремих ризик-факторів (несистематичне стрес-тестування), так із урахуванням ефектів кореляції між ризик-факторами, коінтеграції та зараження (contagion) фінансових ринків (систематичне стрес-тестування).

Отже, сценарний аналіз передбачає вибір методу агрегування ризиків, найбільш поширеними з яких є підсумовування ризиків, метод сталої диверсифікації, дисперсійно-коваріаційний підхід, метод копул, метод повної симуляції.

При стрес-тестуванні валютних ризиків банку можуть використовуватися модифіковані моделі стохастичного аналізу: метод VaR-I (intra-horizon VaR), стрес-VaR (stressed VaR)).

Більш складний підхід до моделювання ризику у періоди валютних шоків вимагає застосування апарату теорії екстремальних значень (EVT – extreme value theory), що дозволяє визначати частоту та масштаби екстремальних дохідностей. Найбільш розповсюдженими методами відбору екстремальних дохідностей є метод максимального/мінімального групового

значення (block maxima or minima) та метод перевищення порогу (peaks-over-threshold).

При стрес-тестуванні необхідно враховувати можливість банку протистояти як одноденним шокам (статичний стрес-тест), так і тривалим періодам втрат (динамічний стрес-тест). В останньому випадку можуть бути застосовані девіаційні оцінки ризику (deviation measures) та оцінки зниження (drawdown measures).

Поряд із оцінкою потенційних наслідків розгортання змодельованих банком сценаріїв (пряме стрес-тестування) доцільно також визначати сценарії, що можуть завдати банку критичних та катастрофічних втрат (реверсійне стрес-тестування) і на цій основі виявити латентні ризики та взаємозв'язки між ними. Даний підхід потребує використання алгоритмів автоматизованого пошуку екстремумів функцій з метою визначення найгіршого сценарію (worst-case scenario) в області припустимих значень ймовірності його реалізації та оцінки його потенційних наслідків. Основними методами такого пошуку є «поштовх» факторів (factor push), оптимізація максимальних втрат (maximum loss optimisation), багатомірний симплекс-метод (multidimensional simplex method), багатомірний метод Пауелла (multidimensional Powell method), використання нейромережевих технологій та генетичних алгоритмів.

Важливою особливістю процесу управління процентним ризиком є здатність надати менеджменту повну картину потенційних впливів на стратегію банку. Саме стрес-тестування допомагає менеджменту оцінити схильність банку до процентного ризику в екстремальних ринкових ситуаціях, що дозволяє визначити кроки, які банк може зробити, щоб знизити ризик, а зберегти капітал.

Стрес-тестування процентного ризику повинно складатися з двох взаємопов'язаних та взаємоузгоджених напрямків аналізу, зокрема:

1. Теоретичні сценарії;
2. Історичні сценарії.

Так, перший метод використовується для розробки теоретичних сценаріїв стосовно зміни ринкових ставок, що включають у першу чергу, часову структуру процентних ставок, яку буде включено до сценарію зміни ставок, а також співвідношення між кривими дохідності та індексами ставок та, відповідно, траєкторію еволюції процентних ставок впродовж періоду спостереження.

На сьогодні, необхідним залишається окреме дослідження того, як можуть змінитись ставки, розмір яких визначає менеджмент банку (як протизвага до тих, які визначаються лише ринком). Саме ставки, які часто змінюються більш повільно, ніж ринкові, включають банківську базисну ставку (прайм-ставка) та ставки, які банк сплачує за клієнтським депозитами [42, 39].

Виходячи з цього ризик-менеджмент банку, на нашу думку, має розробити сценарії процентних ставок, за якими буде вимірюватися процентна позиція. До комплексу активних сценаріїв, що використовуються, може входити діапазон від простого припущення, що всі ставки рухаються одночасно та паралельно, до більш комплексних сценаріїв зміни ставок, що включають складні криві дохідності.

Метод історичних сценаріїв використовується для визначення сценаріїв спостереження за значними ринковими коливаннями та оцінки впливу цих історичних ринкових струсів на прибуток. Основними характеристиками історичних сценаріїв є коливання ставок, тривалість струсу у часі та кореляція фінансових змінних.

Вибір методів регулювання процентного ризику визначається загальною стратегією банку щодо ризиків, що, у свою чергу, залежить від сумарного розміру потенційних збитків, з одного боку, і фінансових можливостей банку, з іншого.

Як відомо, у зв'язку з цим теорія ризик-менеджменту виділяє наступні принципові підходи до управління ризиками: активний (агресивний), поміркований і пасивний (консервативний). По відношенню до процентного

ризиків активний або агресивний підходи передбачають, що структура активів та пасивів підбирається таким чином, щоб отримати максимальний результат при прийнятному рівні ризику з урахуванням прогнозного руху зміни та часової структури процентних ставок.

В свою чергу, поміркований підхід полягає в тому, що структура активів та пасивів банку відповідає середньогалузевій або середньо груповій; ймовірність результату – середня; ризик, на який наражається банк, – середній.

Консервативний підхід означає, що структура активів та пасивів добирається таким чином, щоб отримати плановий рівень прибутку при мінімально можливому при цьому рівні ризику.

Вибір стратегії управління ризиками банку визначає як завдання, так і методи регулювання процентного ризику банку.

Як обов'язковий інструмент регулювання процентного ризику Базельським комітетом визначено лімітування, що передбачає встановлення в банку системи оптимальних параметрів діяльності, що здійснюється у процесі розробки політики управління його активами і пасивами.

В умовах українського ринку банківських послуг лімітування процентного ризику має обмежений характер, оскільки у більшості випадків процентний ризик не приймається цілеспрямовано з метою отримання спекулятивного доходу, а виникає унаслідок проведення різноманітних операцій.

У зв'язку з цим застосування класичних лімітів обмежене, доцільним є застосування індикативних лімітів (цільових орієнтирів) процентного ризику. Результатом моніторингу даних лімітів може бути прийняття рішення про коригування структури операцій банку (як за обсягами/строками, так і за режимами процентних ставок), або величини ліміту.

Висновки до розділу 3

Організація процесу управління банківськими ризиками у вітчизняних комерційних банках у цілому і стан управління окремими видами ризиків безпосередньо впливає на результуючі показники діяльності кожного з них і банківської системи загалом.

Сучасний банк – це динамічна, потужна структура, яка зобов'язана адаптуватись до змін у світовій економіці. Отже, якщо окреслити систему ризик-менеджменту, то насамперед це стосується ідентифікації та оцінки нових, специфічних форм ризику. Саме тому, ми відзначаємо, що на сьогодні банкам недостатньо гарантувати високу прибутковість із залученими коштами, а їй потрібно надавати гарантії збереження залучених коштів, а тому не викликає сумніву, що ділова репутація в сучасних ринкових умовах є найважливішою конкурентною перевагою будь-якої компанії і особливо банку. Складність управління репутаційним ризиком полягає в його здатності конвертуватися в інші банківські ризики (кредитний, процентний, ризик втрати ліквідності).

Проблема фахової оцінки фінансового ризику займає значне місце в системі ризик-менеджменту, оскільки від достовірних методичних рекомендацій щодо вибору інструменту мінімізації залежить і фінансовий результат банківської установи.

Поряд із цим, будь-які прогнози повинні базуватися на різних сценаріях, оскільки лише в цьому разі вони зможуть із високою ймовірністю відповідати мінливим умовам зовнішнього середовища, в якому функціонують банки України.

Сучасний інструментарій стрес-тестування є важливим елементом кількісної оцінки негативного впливу нестабільного розвитку світового фінансового ринку на стан банківської системи загалом та окремих банків зокрема. При цьому стрес-тестування оцінює лише ступінь схильності банку до збитків в результаті настання окремої події, але не ймовірність такої події.

Запропоновані види стрес-тестування ризиків дозволять більш гнучко формулювати потенційно можливі події, а також орієнтуватися на перспективу при прийнятті управлінських рішень, оскільки результати, отримані при проведенні стрес-тестування, є інформацією щодо рівня потенційних втрат, які дають змогу повніше охарактеризувати ступінь фінансової стійкості банків та в цілому банківського сектору, що робить його важливим методом управління ризиками в умовах глобальної нестабільності фінансового сектору.

Ураховуючи описані проблеми та напрямки подальшого розвитку управління ризиками в умовах української банківської системи, важливим завданням ризик-менеджменту є адаптація методології управління ризиками до умов національного ринку банківських послуг.

ВИСНОВОК

У сучасних умовах розвитку економіки такі чинники, як вплив економічної кризи, багатогранність форм прояву ризиків, неможливість уникнення їх ймовірностей, відсутність універсальних засобів оцінки ризику та втрат, підвищують актуальність і зумовлюють необхідність досліджень у сфері ризику, яким піддається банківська система та суб'єкти господарювання.

За результатами проведеного дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Ефективність діяльності банківських установ у посткризовий період розвитку, а також розмір їх прибутку безпосередньо залежить від правильної оцінки рівня основних видів банківських ризиків, аналізу факторів, що їх обумовлюють та вибору оптимальних методів їх мінімізації.

2. Різноманітність підходів до визначення сутності банківських ризиків, як економічної категорії породжено унікальністю ситуації оскільки результати прояву факторів ризику також характеризуються різносторонністю. Саме це й ускладнює розробку єдиного алгоритму управління ними.

У будь якому випадку, для банківської установи ризик – це невизначеність, що породжена певними подіями (несподівані зміни відсоткової ставки, фінансових потоків, обсягів депозитів, платоспроможності позичальників, валютних курсів тощо). Відповідно, необізнаність щодо цих процесів теж породжує різноманітні ризики.

3. Схема класифікації ризиків для банківської установи повинна характеризуватися індивідуальністю, оскільки залежить від багатьох чинників. Цим можна пояснити факт відсутності єдиної й універсальної схеми класифікації банківських ризиків, а як наслідок – відсутність комплексних методів і системних підходів до аналізу й оцінки банківських ризиків в Україні.

В системі управління банківськими ризиками основна роль належить внутрішнім механізмам нейтралізації, тобто методам мінімізації негативних наслідків, що обираються і здійснюються в рамках самого банку.

4. Конкуренентоспроможність та фінансова стійкість сучасних фінансово-кредитних установ на складних, високотехнологічних та нестабільних фінансових ринках визначається досконалістю системи моніторингу та управління банківськими ризиками, їх методологією та практикою. А тому, системною помилкою менеджменту банку є недооцінка значимості системи управління ризиками або невірна постановка стратегії та тактики у процесі оцінки та мінімізації ризиків.

5. За результатами дослідження виявлено основні проблеми управління ризиками в малих, середніх і великих за розміром капіталу банках. Ці проблеми носять різнобічний характер: організаційні (відсутність інтегрованої системи управління ризиками та чітко визначеного кола завдань підрозділу ризик-менеджменту); методологічні (безальтернативне запозичення західних моделей ризик-менеджменту); кадрові (недолік висококваліфікованого персоналу); інформаційні (недостатня розвиненість інформаційних технологій).

5. Серед переліку банківських ризиків особливу увагу заслуговує процес управління кредитним ризиком. Основними елементами ефективного управління є: добре розвинені кредитна політика та процедури; збалансоване управління портфелем; ефективний контроль за кредитами; та, що найбільш важливо, добре підготовлений для роботи в цій системі персонал.

6. Враховуючи те, що ліквідність банку це не лише показник діяльності фінансово-кредитної установи, а у більшій мірі динамічний стан, що складається поступово і характеризується впливом різноманітних факторів і тенденцій в тому числі й несприятливих, необхідно врахувати доцільність формування системи тотального контролю та управління ризиками ліквідності із чітким розподілом функцій та повноважень в межах організаційної структури даної системи.

7. У результаті динаміки валютних курсів реальна вартість активу може значно відрізнятись від очікуваної. В банківській сфері це змушує топ-менеджмент приймати виважені рішення щодо валютних позицій активно застосовуючи процедури та методики валютного ризик-менеджменту.

8. Мінливість і непередбачуваність стали основними характеристиками відсоткових ставок. Несприятливі тенденції у розвитку фінансового ринку спричинили те, що ризик зміни відсоткових ставок на цьому ринку зростає, а керівництво банку несе повну відповідальність за обсяги ризику, прийняті банком, можливу величину втрат і їх об'єктивну оцінку.

9. Серед основних напрямків вдосконалення системи оцінки та управління ризиками для банківської системи України слід виділити оптимізацію організаційної структури банківських установ через збалансування та розширення повноважень департаментів та управлінь ризик-менеджменту, а також ідентифікації та оцінки нових, специфічних форм ризику, зокрема ризику ділової репутації, оскільки в сучасних ринкових умовах це найважливіша конкурентна перевага будь-якої компанії і особливо банку.

10. Якісний процес управління банківськими ризиками, зокрема прогноз можливої реалізації та несприятливі наслідки повинні базуватися на різних сценаріях, оскільки лише в цьому разі вони зможуть із високою ймовірністю визначити об'єктивність результату. Велике значення у цьому процесі відіграє сучасний інструментарій стрес-тестування, однак воно оцінює лише ступінь схильності банку до збитків в результаті настання окремої події, але не ймовірність такої події. Тому, необхідно застосовувати комплексну методологію оцінки і аналізу ризиків оскільки результати, отримані при проведенні стрес-тестування, є інформацією щодо рівня потенційних втрат, які дають змогу повніше охарактеризувати ступінь фінансової стійкості банків та в цілому банківського сектору.

Існує досить велика сукупність методів та способів оцінки ризику, типів організації функціонування фінансово-економічного механізму ризик-

менеджменту в банку, засобів попередження, мінімізації та протидії ризику. Управління ризиком утруднюється необхідністю добору найбільш відповідної оцінки його рівня та визначення способу управління. Саме тому адаптація методології управління ризиками до умов національного ринку банківських послуг стає визначальною у подальшому розвитку банківського ризик-менеджменту.

Таким чином, сучасному етапу розвитку економіки характерні динамічність і суперечливість трансформацій, а тому характерними є зміни економічної ситуації, посилення чи послаблення конкурентної боротьби або спади ділової активності та низка інших факторів невизначеності. В цих умовах без врахування чиннику ризику в банківській діяльності обійтися просто неможливо.

Успіх банків залежить від того, наскільки правильно вони будуть орієнтуватися у цих складних обставинах, як точно зможуть передбачити і врахувати появу негативних факторів, що ведуть до втрат. При цьому завдання менеджменту банку полягає не в уникненні ризику взагалі, а в передбаченні, оцінці і зведенні його негативних наслідків до мінімального рівня.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин [Текст] / Г. М. Азаренкова. – Х. : ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 328 с.
2. Альтмана Z-модель – Режим доступу: [http:// www.finrisk.ru /](http://www.finrisk.ru/)
3. Андриевская И. К. Стресс-тестирование: обзор методологий / И. К. Андриевская // Государственный университет – Высшая школа экономики. Апрель 2007. Научный фонд ГУ – ВШЭ – Режим доступу: [http:// www. new. hse.ru /](http://www.new.hse.ru/)
4. Балашова Н. Е. Построение системы риск-менеджмента в финансовой компании [Текст] / Н. Е. Балашова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 4. – С. 104–111.
5. Банки и банковские операции / Под ред. проф. Е. Ф. Жукова. – М.: Банки и биржи “Юнити”, 1997. – 578 с.
6. Банковские риски : учебное пособие / кол. авторов ; под ред. д-ра экон. наук, проф. О.И. Лаврушина и д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцевой. - М.: КНОРУС, 2007. – 232 с.
7. Батракова Л. Г. Анализ процентной политики коммерческого банка / Л. Г. Батракова – М.: “Логос”, 2002. – 152 с.
8. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Киев: Ника–Центр, 1999. – Т. II. – 512 с.
9. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк – К.: Ника-Центр, 2006. – 448 с.
10. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В. Бобиль // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 28–32.
11. Бортніков П. Г. Маркетингова підтримка репутації фінансової установи [Електронний ресурс] / П. Г. Бортніков. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/ 2011_720/17.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Management/2011_720/17.pdf)
12. Бюлетень НБУ 01.02.2013. – Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/>

13. Верхуша Н. П. Прогнозування портфельного кредитного ризику банку як ефективний спосіб оптимізації управлінських рішень / Н. П. Верхуша // Вісник університету банківської справи національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 181–184
14. Гриньова В. М. Тлумачний словник економічних термінів / В. М. Гриньова, В. О. Коюда – Харків: “Інжек”, 2003. – 184 с.
15. Дем’яненко А. Л. Підвищення ефективності управління ризиком ліквідності банків в умовах фінансової нестабільності / А. Л. Дем’яненко, В. Ю. Меченко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – № 1(12). – 2012.
16. Деревська О. Б. Операційний ризик: категорії та управління / О. Б. Деревська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – № 1 (7) березень. – 2010. – С. 137 – 140.
17. Дмитрієв Є. Є. Системний підхід до визначення банківської ліквідності / Є. Є. Дмитрієв // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 22–24 червня 2012 року / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 40–42.
18. Довгань Ж. М. Фінансовий менеджмент у банку: Навчальний посібник / Ж. М. Довгань – Тернопіль: “Економічна думка”, 2006. – 306 с.
19. Економічний ризик: ігрові моделі: Навч. посібник / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний; За ред. д-ра екон. наук, проф. В. В. Вітлінського. – К.: КНЕУ, 2002. – 446 с.
20. Електронний режим доступ: <http://www.ukrsibbank.com/>
21. Енциклопедія банківської справи / редкол.: В. С. Стельмах та ін. – К.: “Молодь”, “Ін Юре”, 2001. – 680 с.
22. Жарковская Е. П. Банковское дело / Е. П. Жарковская – М.: “Омега”-Л, 2005. – 440 с.

23. Значення економічних нормативів в цілому по системі. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. 2.24

24. Иода Е. В. Классификация банковских рисков и их оптимизация / под общ. ред. проф. Е. В. Иода. – 2-е изд., испр., перераб. – Тамбов : Изд. Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 120 с.

25. Іващук О. Концептуальні підходи до ліквідності банку як об'єкту фінансового управління / О. Іващук // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2(27). – С.163–169.

26. Камінський А. Б. Структура та інструментарій ризик-менеджменту у споживчому кредитуванні / А. Б. Камінський // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – №27. – С. 169–175.

27. Карбівничий І. В. Аналіз структури кредитного портфеля банків України щодо ефективності управління ризиками та виявлення основних факторів, що її обумовили / І. В. Карбівничий // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3. – С. 201 – 206.

28. Карчева Г. Т. Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризиків ліквідності банків / Г. Т. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2007. – №7. – С.31–34.

29. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс – М.: Гелиос АДБ, 1999. – 352 с.

30. Классификация банковских рисков и их оптимизация / Под общ. ред. проф. Е. В. Иода. 2-е изд., испр., перераб. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 120 с.

31. Ковальчук К. Ф. Интеллектуальная поддержка принятия экономических решений. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1996. – 244 с.

32. Ковальчук О. В. Причини виникнення та функції ризику в діяльності банку / О. В. Ковальчук // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 3 (12). – С. 197 – 200.

33. Корпоративний менеджмент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cfin.ru>
34. Криклій О. А. Запровадження сценарного аналізу валютного ризику банку на основі однофакторного стрес-тестування та побудови матриці чутливості / О. А. Криклій, Н. Г. Євченко // Вісник університету банківської справи національного банку України. – 2012. – № 1 (13). – С. 249–253.
35. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
36. Лаврушин О. И. Система управления банковскими рисками / О. М. Лаврушин // Элитариум: Центр дистанционного образования. – Режим доступу: http://elitarium.ru/2007/06/13print_page2/.
37. Лепешкина М. Н. Методологические аспекты оценки рисков / М. Н. Лепешкина // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 33–39.
38. Лук'янова В. В. Економічний ризик : навч. посібник / В. В. Лук'янова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
39. Меда Н. С. Управління ризиком репутації банку в посткризових умовах вісник університету банківської справи національного банку України. – 2012. – № 3. – С. 161–164.
40. Методичні вказівки щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України від 29. 01. 2004 р. – № 42-311 / 382. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/>
41. Міщенко В. Ліквідність банківської системи: економічна суть, структура і методологічний підхід до аналізу / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 6–10.
42. Мовчанюк О. А. Стрес-тестування ризику ліквідності і процентного ризику в банках / О. А. Мовчанюк // Наука й економіка. – 2012. – № 2 (26). – С.37–40.
43. Модель Чессера надзора за ссудами // Центр финансовых и управленческих технологий. – Режим доступу: <http://www.cfimt.ru/>

44. Молчанов О. В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків / О. В. Молчанов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48–51.

45. Монетарний огляд за 2012 // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=503712>

46. Порох А. Банковские технологии в области управления рисками / А. Порох // Банковские технологи – №3. – 2002. – С. 40–45

47. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент банку: Підручник / Л. О. Примостка – [2-ге вид., доп. і перероб.] – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

48. Принципи високого рівня щодо безперервності діяльності // Офіційний сайт Базельського комітету з питань банківського нагляду. – Режим доступу: // www.bis.org/

49. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 / Національний банк України. – Режим доступу :<http://zakon.nau.ua/>

50. Прядко В. В. Особливості формування контролінгу ризиків у комерційних банках України в посткризовий період / В. В. Прядко, Н. С. Островська // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. – Випуск 1 (22). – 2012. – С. 9–17.

51. Пуш Л. А. Організація системи управління валютними ризиками в банківських установах / Л. А. Пуш // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 19. – С. 145–152.

52. Ребрик М. А. Механізм управління валютним ризиком у системі комплексного ризик-менеджменту банку / М. А. Ребрик // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 1. – С.244–248.

53. Ребрик М. А. Технології стрес-тестування валютного ризику банку / М. А. Ребрик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України [Текст] : збірник тез доповідей XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (8–9 листопада 2012 р.) / Державний вищий

навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 211 с.

54. Риск ликвидности – Режим доступу: // <http://www.risk24.ru/risklikvid.htm>

55. Річна звітність АТ «СБЕРБАНК РОСІЇ» // <http://ua.sberbank.ua/dlja-investorov/finansovye-pokazateli-i-otchetnost/>

56. Річний звіт ПАТ «Унікредитбанк» // http://www.unicreditbank.com.ua/view.financial_report/

57. Річний звіт ПАТ АКБ «Львів» // <http://www.banklviv.com/page/ua/year/>

58. Річний звіт ПАТ «Райффайзен банк Аваль» // http://www.aval.ua/about/bank_reports/

59. Романов В. Понятие рисков и их классификация как основной элемент теории рисков / В. Романов // Инвестиции в России. – 2000. – № 12. – С. 41 – 43.

60. Роуз П. С. Банковский менеджмент. – М.: Дело Лтд, 1995. – 744 с.

61. Русанов Ю. Ю. Эволюция терминологии банковского риск-менеджмента / Ю. Ю. Русанов // Банковское дело. – 2004. – № 2. – С. 29–33.

62. Рябініна Л. Ліквідність банківської системи та роль НБУ в її підтримці / Л. Рябініна // Банківська справа. – 2010. – № 2/3. – С. 51–59.

63. Светлова С. Риски в банковской практике / С. Светлова // Аудитор. – 1997. – № 2. – С. 47 – 57.

64. Сидоренко В. А. Управління кредитним ризиком у вітчизняних банківських установах / В. А. Сидоренко // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2012. – №2. – С.222 – 229.

65. Строганова Е. В. Стресс-тестирование кредитных организаций и финансовой системы / Е. В. Строганова // Управление финансовыми рисками. – 2005. – № 4. – С. 70–81.

66. Сухарський В. С. Економічний словник-довідник / В. С. Сухарський – Тернопіль: “Навчальна книга-Богдан”, 2002. – 328 с.

67. Суэтин А. А. Финансовые рынки в условиях кризиса: альфа и бета в управлении активами / А. А. Суэтин // Финансы и кредит. – 2008. – № 22. – С. 57–64.
68. Тепляков А. Моделируя жизнь / А. Тепляков // Hard'n Soft – 2001. – № 7. – С. 35–40.
69. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
70. Уткин Э. А. Управление рисками предприятия : учебно-практ. пособие / Э. А. Уткин, Д. А. Фролов. – М. : ТЕИС, 2003. – 247 с.
71. Филин С. А. Государственное регулирование банковских рисков при инвестировании реального сектора экономики / С. А. Филин // Банковское дело – 2000. – № 3. – С. 2 – 7.
72. Финансовый анализ. Информационный онлайн справочник. – Режим доступа // <http://www.financial-analysis.ru/>
73. Финансовый менеджмент: теория и практика / Под ред. Е. С. Стояновой. – М.: Перспектива, 1998. – 574 с.
74. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8. – С. 120–134.
75. Швець Н. Р. Удосконалення систем управління банківськими ризиками у світлі посилення глобалізаційних та кризових явищ у світі / Н. Р. Швець // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – № 1. – 2012. – С. 433–444.
76. Шульга Н. Організаційне забезпечення ризик-менеджменту в банках України / Н. Шульга, М. Мельничук // Вісник КНТЕУ – 2012. – №1. – С. 44–56.

77. Blaschke W. Stress Testing of Financial Systems: An Overview of Issues, Methodologies and FSAP Experience / Blaschke W., Jones T., Majnoni G., Peria S-M. – IMF: Working Paper, 2001.

78. Group of Thirty Global Derivatives Study Group (1993). Derivatives: practices and principles. Washington. D. C. [G – 30 report].